ESTUDIS

ROSER SALICRÚ I LLUCH
Notes sobre algunes famílies de Llavaneres a partir d'uns documents de la Pia Almoina (1166-1212).

PERE BENITO I MONCLÚS
Violències feudals i diferenciació social pagesa.
Els homes de Sant Marçal del Montseny a Vilassar i Argentona a la segona meitat del s. XII.

JOAN FLORENSA, ESCOLAPI
La biblioteca de l'Escola Pia de Santa Anna l'any 1774.

MARIÀ RIBAS I BERTRAN
Records de l'antic Mataró.

FRANCESC COSTA I OLLER
Lluís Carreras, per la República.

DOCUMENTACIÓ

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

FULLS/37

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, abril 1990

FULLS/37

del Museu Arxiu de Santa Maria
Mataró, abril 1990

TAULA

- **EDITORIAL** 1
- **ACTUALITAT** 2
- **ESTUDIS**

NOTES SOBRE ALGUNES FAMÍLIES DE LLAVANERES A PARTIR D'UNS DOCUMENTS DE LA PIA ALMOINA (1166-1212).
Roser Salicrú i Lluch. 3

VIOLÈNCIES FEUDALS I DIFERENCIACIÓ SOCIAL PAGESA.
ELS HOMES DE SANT MARÇAL DEL MONTSENY A VILASSAR I ARGENTONA A LA SEGONA MEITAT DEL S. XII.
Pere Benito i Monclús. 15

LA BIBLIOTECA DE L'ESCOLA PIA DE SANTA ANNA L'ANY 1774.
Joan Florensa, escolapi. 28

RECORDS DE L'ANTIC MATARÓ.
Marià Ribas i Bertran. 32

LLUÍS CARRERAS, PER LA REPÚBLICA.
Francesc Costa i Oller. 42

- **DOCUMENTACIÓ** 49
- **DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA** 50

Portada: Carassa de pedra de la casa que forma la cantonada del Torrent amb el carrer d'Amàlia (final s. XVIII o inicis s. XIX). Dibuix Marià Ribas i Bertran.

Edita: MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA
Centre d'Estudis Locals de Mataró.
Director: Manuel Salicrú i Puig.
Beata Maria, 3
Tel. 790 15 28 (Parròquia de Santa Maria)
Composició i impressió:
Copisteria Castellà-c/Pujol, 40 - 08301 MATARÓ
Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN* 0212-9248

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria no es responsabilitza necessàriament de l'opinió que expressen els articles signats.

Amb la col.laboració del
SERVEI D'ARXIUS DEL
DEPARTAMENT DE CULTURA
DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA
i del
PATRONAT MUNICIPAL DE CULTURA
DE MATARÓ

EDITORIAL

A MANERA D'AGRAÏMENT

En diverses ocasions hem insistit i demanat a les persones que tenen a casa seva documentació familiar, llibres antics, comptabilitats d'empreses comercials o d'indústries, fotografies, estampes, etc. que, per tal d'assegurar la seva conservació, les dipositin en un dels arxius de la ciutat.

A més, d'aquesta manera, restaran al servei dels historiadors d'avui o de demà, i podran servir com a testimonis que donaran llum a alguns aspectes de la nostra vida que, de no ser així, romandrien en la foscor.

El recent traspàs del Sr. Antoni Pineda i Gualba, bon coneixedor de la història mataronina, ens fa recordar les seves aportacions al nostre Museu Arxiu.

Primer, la donació d'uns llibres que havien estat del pare Camín, monjo de Poblet abans de l'exclaustració i després beneficiat de Santa Maria. Després, les facilitats per a poder copiar el diari que el seu avi, l'advocat Josep Gualba, havia escrit entre els anys 1873 i 1876, amb informacions sobre aspectes desconeguts de la vida mataronina d'aquells anys; aquest diari fou publicat posteriorment a la col.lecció "Caps de Bou" del Patronat Municipal de Cultura i l'editorial Alta Fulla, precedit d'un estudi del nostre col.laborador, l'historiador Francesc Costa. També ens va cedir, procedent de la biblioteca del Sr. Josep Gualba, una interessant col.lecció de reglaments de les societats que existien a Mataró en el darrer terç del segle passat.

En la seva darrera visita al Museu Arxiu -molt recent- ens oferí un conjunt d'expedients judicials de la fi del segle XIX i la col.lecció relligada del periòdic Semanario de Mataró, dels anys 1883 al 1895, que omple un buit important a la nostra hemeroteca.

També volem recordar el seu germà, el Sr. Josep Oriol Pineda i Gualba, traspassat poc temps abans, que igualment ens facilità l'accés a les col.leccions del seu pare, el Sr. Emili Pineda i Cabañes.

Hem volgut presentar aquesta col.laboració dels germans Pineda i Gualba per tot el que té d'exemplar. Públicament fem constar el nostre agraïment, tot esperant que sigui un estímul per a totes les persones que ens poden ajudar en la conservació dels testimonis del nostre passat.

NOTÍCIA D'UN DIPÒSIT RECENT

Aquest mes d'abril l'Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena de Mataró ha cedit, en concepte de dipòsit, al Museu Arxiu de Santa Maria un conjunt de cinc teles de temàtica religiosa, dels segles XVIII i XIX.

Hi destaca la pintura que representa Mn. Jaume Sala, fundador de l'Hospital, agenollat davant de sant Jaume, el seu sant patró i titular de l'Hospital.

A LA MEMÒRIA DEL SR. ANTONI PINEDA I GUALBA

El passat dia 25 de març, va morir a Barcelona el Sr. Antoni Pineda i Gualba, arquitecte.

Vinculat al Museu Arxiu de Santa Maria des de la renovació de l'any 1974, va fer importants donacions i cessions de documentació familiar a l'arxiu, la darrera, molt recent.

Com a arquitecte va dirigir a Santa Maria les obres de restauració de l'antiga Capella del Sagrament, avui Capella de les Santes (1948).

Que descansi en pau.

L'ARXIU ANTIC DE CAN DAMIÀ

La totalitat de la documentació que es conservava de l'antiga ferreteria mataronina ha estat cedida al Museu Arxiu per la família Masriera.

Aquesta documentació, majoritàriament del darrer terç del segle passat, és descriptiva de les relacions comercials d'una important botiga mataronina, de la qual es va fer ressò la dita popular: A can Damià, de tot hi ha.

ESTUDIS

El fons de la Pia Almoina de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona conté una sèrie que fa referència a Llavaneres.

Roser Salicrú i Lluch, estudiant d'Història Medieval, treballa alguns aspectes dels documents més antics, relacionats amb les famílies Campsentelles, Llull i Josbert.

NOTES SOBRE ALGUNES FAMÍLIES DE LLAVANERES A PARTIR D'UNS DOCUMENTS DE LA PIA ALMOINA (1166-1212)

El fons de la Pia Almoina de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona conté una sèrie que fa referència a Llavaneres (1). Consta de vint-i-sis pergamins, dos menys que els registrats al segle XVI per Tarafa, que, segons Baucells, no foren trobats a la revisió del 1982 (2). Tot i això, el nombre real de documents és de quaranta-set, perquè alguns pergamins en contenen més d'un, com és el cas dels assenyalats amb la referència 4-101-28 i 4-101-29 d'entre els que hem treballat.

Per a Baucells, la presència de l'Almoina a Llavaneres es justifica a partir d'una sola persona, un laic, Bernat Guillem de Pinells, un jurista de principis del segle XIV que, en morir, deixà la institució com a hereva universal dels seus béns (3). Pinells, que havia seguit estudis a Bolonya i participat en afers d'alta política al costat del monarca, invertí els guanys de la gestió del seu ofici comprant terres, algunes d'elles a Llavaneres (4).

Ell és protagonista directe de catorze documents de la sèrie i indirecte d'onze. Disset es relacionen amb l'Almoina, i en *resta una minoria, set, de més difícil atribució* (5).

Aquests darrers són els que nosaltres hem estudiat, i procurarem vincular-los amb els altres de la sèrie. S'inclouen en cinc pergamins però són nou documents; es redueixen als set esmentats perquè de dos d'ells s'han conservat dos trasllats o còpies notarials (6).

Ordenats cronològicament, i amb llurs referències, els set documents són els següents:

DOC. 1 : 1166, setembre, 7.	ACB, 4-101-29 (a).
DOC. 2 : 1170, juliol, 9.	ACB, 4-101-23.
DOC. 3 : 1192, juny, 1.	ACB, 4-101-8 i 4-101-28 (a).
DOC. 4 : 1197, abril, 26.	ACB, 4-101-29 (b).
DOC. 5 : 1197, octubre, 20.	ACB, 4-101-42 i 4-101-29 (c).
DOC. 6 : 1210, novembre, 1.	ACB, 4-101-28 (b).
DOC. 7 : 1212, abril, 29.	ACB, 4-101-29 (d).

Abans de començar, hem d'advertir que, essent la mostra tan reduïda, només podrem fer constatacions o en algun cas plantejar hipòtesis. No podem pretendre que una petita mostra documental emmiralli la realitat; en tot cas, hem d'intentar de veure com aquesta hi queda reflectida. No estudiem cap tema, treballem uns documents i, per tant, només ens centrarem en ells.

La participació, directa o indirecta, de la família Campsentelles, que posseïa part del domini directe del castell de Mataró, a Llavaneres, dóna cohesió als

documents seleccionats. *A priori*, la família no té cap relació amb Pinells, però una atenta observació de la sèrie pot explicar per què formaven part del seu llegat documental.

Als primers documents (doc. 1, 1166; doc. 2, 1170), els Campsentelles són els únics senyors dels béns que són objecte dels contractes. Més endavant, en alguns casos, comparteixen la senyoria amb la família Vilagranada (doc. 3, 1192; doc. 5, 1197; doc. 7, 1212), la que el 1284, en solitari, vendrà les seves possessions a Pinells.

Un dels regestos de l'inventari de Baucells recull aquesta venda, feta per Bertran a Vilagranada i la seva esposa Blanca. Pinells adquirí la meitat i els drets que tenien sobre una sèrie de masos de Llavaneres, el mas Riera i els de Guillem Vidal, Pere Cabot, Pere Robert, Guillem Cardona, Guillem Amat i Arnau Horta (7).

A partir del mateix inventari, veiem que des del 1212, data del nostre darrer document, es perd el rastre dels Campsentelles i els Vilagranada esdevenen senyors de part dels documents, fins al moment que Bernat Guillem de Pinells i l'Almoina els prenen el relleu.

Ens movem entre dues coordenades: els Campsentelles fins al 1170 i els Vilagranada a partir del 1212, i el que cal determinar és, en tot cas, el vincle entre les dues famílies a partir dels indicis que del període intermedi ens donen els documents.

Un mas on el 1166 (doc. 1) s'estableixen els Josbert sota domini dels Campsentelles, és donat *propter nuptias* a una filla de la família el 1197 (doc. 4), declarant aleshores tenir-lo *per dominos meos de Campo Senteyes*, segons les signatures de Bernat i Arsenda, *eorum dominorum*. El 1212 (doc. 7) es fa referència als *dominos meos de Campo Seteges et de Vilagranada* en relació amb el mateix mas. Aquesta vegada, les signatures no ens ajuden perquè, sembla que en nom dels senyors, només signa el batlle, Pere Amat.

Situats de nou a l'any 1197 (doc. 5), en un altre establiment, apareixen com a senyors Arsenda de Vilagranada i Bernat de Campsentelles, però també hi signa Bertran, fill d'Arsenda, encara que en un lloc secundari.

El 1170 (doc. 2) els Campsentelles estableixen els Llull en una honor (8).

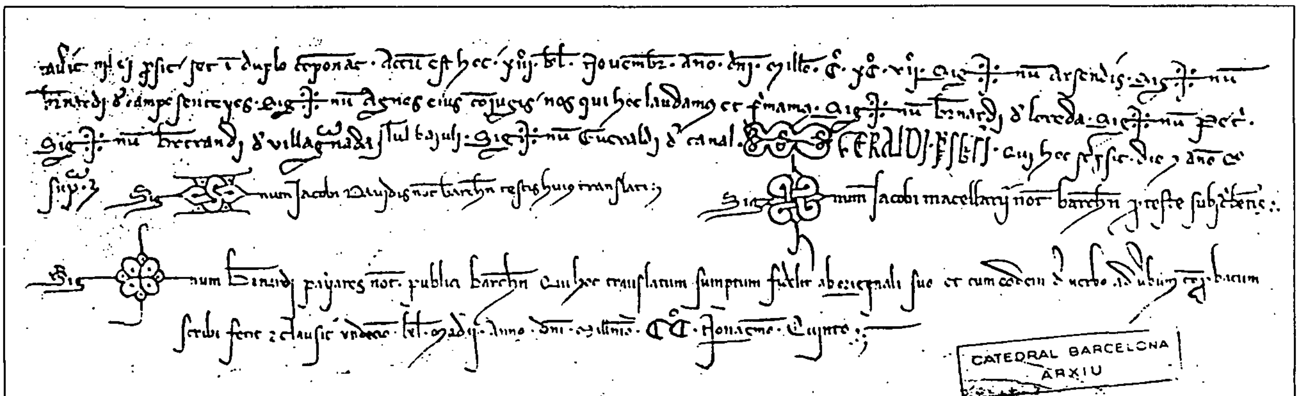

DOC. 5. ACB, 4-101-42.
Final del trasllat del document original del 20 d'octubre de 1197. Hi observem la data i les signatures, especialment la de l'escriba, Geraldi presbiteri, imitació paleogràfica de l'original. Seguidament hi ha la validació del 21 d'abril del 1295 feta pel notari de Barcelona Bernat Pallarès, amb signatura d'altres dos notaris barcelonins com a testimonis. S'aprecia clarament que hi han participat diverses mans.

Els mateixos Llull, el 1192 (doc. 3), compren una altra honor a Vidal Maresme, sota domini de Guillem de Vilagranada -espòs d'Arsenda i pare de Bertran- i de Bernat de Campsentelles -casat amb Agneta i pare de Guillem-. Però el 1210 (doc. 6) només Guillem i Agneta -els Campsentelles- apareixen com a senyors en un document on queden incloses les mateixes possessions, sense que es mencionin els Vilagranada. Si no fos per això, tot semblaria indicar que per alguna raó, matrimonial, hereditària, econòmica o senzillament contractual, del 1166 al 1192 els Campsentelles passen a compartir els seus dominis amb els Vilagranada. Però la discrepància entre els documents 3 i 6 és un problema, sobretot

perquè les terres del darrer contenen les del primer i es tracta per tant, en part, de les mateixes propietats.

El mas dels Josbert, en canvi, ens indica l'evolució esperada. És cert que el 1197 (doc. 4) només es mencionen els *dominos meos de Campo Senteyes* - Bernat i Arsenda-, però podem deduir que aquesta Arsenda és la del 1192, esposa de Guillem de Vilagranada i mare de Bertran. El mateix any 1197 se'n parla com a Arsenda de Vilagranada al costat de Bernat de Campsentelles -també el 1194 (doc. 4) i el 1210 (doc. 6) apareixen junts-.

Anant més lluny, la vacil.lació del cognom d'Arsenda i la seva associació a Bernat de Campsentelles ens pot fer suposar que és germana seva. Casada amb un Vilagranada, en alguns moments apareix com a tal al costat del seu marit o del seu fill, i amb el nom de la seva família en d'altres. Això explicaria que les dues famílies compartissin algunes possessions.

Guillem de Vilagranada, només el trobem el 1192 (doc. 3). Del 26 d'abril, (doc. 4) al 20 d'octubre de 1197 (doc. 5) sembla que Arsenda deixa de ser anomenada de Campsentelles per passar a ser-ho de Vilagranada. Podríem suposar que Guillem ja era mort i que per això ella apareix així, possiblement com a usdefructuària dels béns del seu marit i tutora del seu fill. Un fet semblant succeiria amb la branca Campsentelles, perquè el 1210 (doc. 6) Bernat desapareix en profit del seu fill Guillem i de la seva dona Agnès.

En definitiva, creiem que Arsenda de Vilagranada pot ser germana de Bernat de Campsentelles, que la seva unió amb Guillem de Vilagranada explica que les dues famílies comparteixin el domini d'una sèrie de béns, i que aquesta unió es concreta en el seu fill, Bertran de Vilagranada. Els documents, però, no ens il.lustren els pactes entre les dues famílies, o els drets de la seva família que Arsenda pogués conservar un cop casada, ni els que, de la mateixa procedència, passessin a mans del seu marit, ni responen tampoc al fet que del 1212 al 1284 es perdi la branca Campsentelles (9).

Altres membres de la família es poden conèixer a partir dels dos primers documents.

El 1166 els Josbert són establerts per Bernat, la seva dona *Adaledis* (10) i un parent seu, Bernat de Campsentelles.

El 1170 Bernat de Campsentelles de Palau (*de Palatiolo*) i Bernat de Campsentelles de Bosc (*de Nemore*) concedeixen l'honor a Pere Llull. Els dos personatges, sens dubte emparentats, fan ús del sobrenom per distingir-se, però no deuen ser parents directes perquè s'indicaria, tal com es fa en parlar dels fills o de l'esposa.

Creiem que els dos documents fan referència a les mateixes persones. Si recorrem a les signatures del 1170 veurem com la dona d'un dels Bernats, Bernat de Campsentelles de *Nemore*, s'anomena *Aaladis*, nom corresponent a *Adaledis*, el de la dona del Bernat del 1166. Amb aquestes coincidències es pot identificar el Bernat del 1166 amb el de *Nemore* del 1170, i per tant el de Campsentelles del 1166 amb el de *Palatiolo* del 1170. Un cop més, com en el cas d'Arsenda, el nom d'una dona ens aclareix una suposició.

Res no ens precisa el lligam d'aquests Bernats amb el del 1192, marit d'Agneta, però no hi ha dubte que el vincle, sigui quin sigui, existeix.

El 1210 (doc. 6) encara trobem dos Campsentelles més, Ramon i Bernat, germans de Guillem i fills de Bernat i Agnès. Per tant, tot i que hi hagi vincles hipotètics, a partir dels documents podem reconstruir part de la genealogia de la família.

També podem reconstruir parcialment una altra família, els Josbert, de la qual, a partir de tres documents, es poden resseguir quatre generacions.

El 1166 (doc. 1), Arnau Josbert, la seva dona Adaledis i el seu fill Bernat són establerts en un mas. Hem de suposar que és el mateix que el 1197 (doc. 4) Bernat dóna a la seva filla Pereta perquè el lliuri com a esponsalici al seu marit, Joan. Hi signa un germà de Pereta, Bernat, donant mostra del seu consentiment. El 1212 (doc. 7), en un segon matrimoni, amb Berenguer, Pereta és dotada amb el mateix mas, i hi apareixen els seus dos fills, Bernat i Ramon, que deuen ser fruit del primer matrimoni.

Tenim la certesa que, com a mínim, durant més de quaranta anys (del 1166 al 1210) els Josbert posseeixen aquest mas, però dels esponsalicis i la descendència de Pereta es dedueix que seguirà més temps a la família, encara que sigui a través de la branca femenina.

FAMÍLIA CAMPSENTELLES

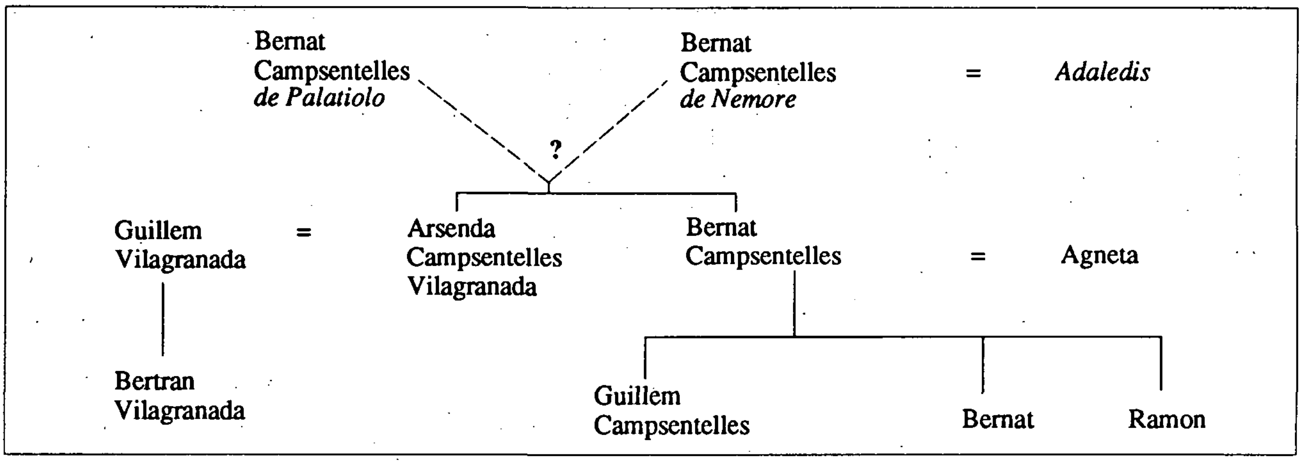

FAMÍLIA JOSBERT

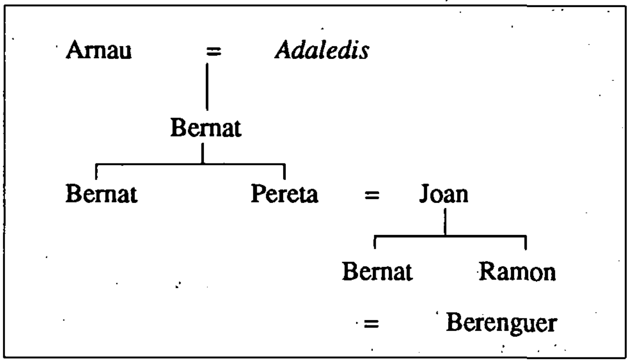

Pels elements que ens forneixen els documents, els Josbert semblen una família pagesa senzilla, sobretot si la contrastem amb una altra de benestant, els Llull.

Les aparicions d'ambdues tenen un cert paral.lelisme, i per tant la comparació resulta més fàcil; totes dues són establertes pels Campsentelles i doten *propter nuptias* un descendent, una filla en el cas dels Josbert i un fill en el dels Llull. Les diferències, en canvi, són tant qualitatives com quantitatives.

El mas on s'estableixen els Josbert el 1166, a Llavaneres, havia estat d'en Mataró, i el reben amb totes les terres i tinences que en formaven part des de la definició feta per ell. Com a entrada paguen 6 sous i han de prestar tots els serveis que es deriven del mas, no especificats perquè es devien donar per entesos. No hi consta tampoc el cens. Sí en canvi que, per Pasqua, és a dir, al cap de set mesos, el 9 d'abril de 1167, hauran d'haver reconstruït el mas. Almenys un d'ells hi queda adscrit, ja que hi ha de romandre, *manendo unus ex vobis cum omni exercitu et avere suo.*

Aquest tipus de contractes que anomenem establiments no quedaran ben definits fins a la renovació jurídica del segle XIII. El seu caràcter quasi emfitèutic ja hi queda dibuixat el segle XII, però apareixen com a donacions (11). No hi consten encara com a tals el dret d'entrada, els cens anual, l'obligació de residència personal o la redempció del vincle de dependència per a poder abandonar la terra, però com hem vist s'hi introdueixen de forma implícita. No deixa de ser significatiu que dels tres establiments que tenim dos contemplin la reconstrucció, en el cas els Josbert, o l'erecció, en el dels Llull, d'un mas. Aquesta condició era bastant generalitzada; interessava als senyors per a poder rebre un cens més elevat i, a la vegada, per a fer més evident l'obligació de restar amb la terra de conreu (12). Però també podria ser indici d'un cert creixement econòmic.

L'establiment dels Llull, el 1170 (doc. 2), no es realitza en un mas, sinó en una honor, la que té per a ells, entenem que com a batlle -perquè la batllia queda exclosa de la donació-, en Llull de Mataró.

El terme honor designa un territori inferior a un feu però superior en amplitud i gradació a un mas, que entenem com a conjunt de terres, no necessàriament compacte, explotat per un nucli familiar pagès. En aquesta època la terminologia de la documentació pot acusar imprecisions, però tot sembla indicar que podem entendre genèricament aquests termes, i en concret en aquest cas per la categoria de la família i el volum de les terres transmeses.

De l'honor només s'especifica una feixa a sobre la casa de Pere Oller, on els Llull han de construir el

mas referit anteriorment. Contràriament al que observàvem amb els Josbert, als Llull, no se'ls fixa cap termini, potser perquè l'erecció exigeix major esforç que la reconstrucció i cal contemplar-la a més llarg termini; però també suposa una menor pressió, que podria vincular-se a la situació de la família i a unes millors relacions amb els senyors. Reben també un farraginal per caponada (per a tenir-hi capons, aviram) i per hort, a la zona del Torrent i de la Torre (13); la feixa que Guerau Bernat tenia per treballar-la i que paga un cens de tres sous anuals per pernada (14), i una peça de terra que tenia en Vivas. A més, se'ls concedeix la possibilitat d'engrandir la possessió si els senyors ho volen, *quod si aliquid nobis evener it in nostro honore de Matheron per aperimentum extra mansum quod nos predicti dare possimus ratione*. Paguen vint sous com a entrada, i en Llull haurà de ser home soliu (15) dels dos senyors Campsentelles -el de Nemore i el de Palatiolo- i restar a la dita honor.

Per tant, els Llull, sota domini dels Campsentelles, tindran sota el propi domini altres tinents, almenys a la feixa o tinença de Guerau Bernat i a la peça de terra d'en Vivas. Aquest és un element a afegir a la posició o categoria de la família.

El 1192 (doc. 3) els Llull amplien les seves propietats, en aquest cas a través d'una compra, l'única que ens donen a conèixer els documents. De nou es tracta d'una honor, la de Vidal Maresme i la seva dona Marquesa, que ja havia tingut el pare de Vidal, Ramon. No obstant això, en aquest cas, sembla que el terme indica només una o unes terres, o almenys no cal entendre honor en un sentit tan ampli ni amb la categoria o privilegis dels que semblen fruir els Llull. Sabem que és a la parròquia de Sant Andreu de Llavaneres, però no queda definida, tot i que s'anomeni el lloc del Brugar, *ad Brucharium*, on els Maresme retenen per a ells una peça de terra en alou. Desconeixem els motius que els condueixen a desprendre's de l'honor, però podem imaginar diverses possibilitats. Pel fet que es reservin l'alou podríem pensar que els bastava per a subsistir; o podríem creure que no tenien fills (de fet, les signatures no ho reflecteixen), o que els diners que reben de la venda (28 sous) els serien més beneficiosos que no pas la possessió de les terres. Tot això, caldria lligar-ho també a una possible pressió o prepotència de la família Llull. Les sumes de diner que fa circular (vint sous el 1170 per l'establiment, vint-i-vuit ara per la compra a més dels set que paguen als senyors pel traspàs) són una prova més de la seva bona situació econòmica. En aquest cas, el cens que grava la propietat és en espècie, una quartera de blat de Granollers (16) i un parell de gallines, a pagar anualment.

Quan retrobem els Josbert, és encara, com hem dit, a l'entorn del mateix mas. El 1197 (doc. 4), quan Pereta el lliura per primer cop com a esponsalici, a Joan, el seu pare expressa la voluntat de romandre-hi amb la seva filla mentre visqui, i se'n reserva l'usdefruit. Una clàusula expressa com cal entendre l'es-

L'actual masia de Can Llull, a Llavaneres. Ben a prop hi havia l'anomenat Molí d'en Llull, avui desaparegut, i possiblement relacionable amb els que, ja al segle XI, la família posseïa en franc alou. (foto: *Recull històric de Sant Andreu de Llavaneres*, pàg. 206.)

ponsalici de la dona: el marit posseirà el mas durant la seva vida, amb plè dret, però quan mori passarà als fills del matrimoni; si no en tinguessin, retornaria a la família de la dona: *Ego prefata Pereta dono tibi Johanni sponso meo prenominatum donum nomine sponsalitii. Tali modo dono tibi hec prescripta ut melius pater michi donat quod habeas, teneas et possideas omnibus diebus vite tue. Post obitum vero tuum, remaneat infantibus qui de te in me fuerint creati; si vero nato defuerint, revertatur meis propinquis*. Es tracta, doncs, d'una mena d'assegurança per a ella, de protegir les possessions de la seva família i d'un intent de perpetuar-les.

De fet, entre els Josbert, i això esdevé una realitat al llarg de les quatre generacions, i el segon esponsalici ho demostra. Fins i tot podria semblar-nos un intent d'aferrar-se al mas, però no cal veure-ho així. Del fet que Pereta tingui un germà, però lluny d'afirmar-ho perquè els documents no ens en donen cap indici, hem de deduir que els Josbert comptaven amb alguna altra cosa, almenys de cara al possible matrimoni del fill. No obstant això, malgrat no ser del tot significatiu, el fet que el pare romangui amb la filla i que aquesta sigui dotada per segona vegada amb el mateix mas, negat per tant als seus dos fills, podria apuntar en direcció contrària.

Perquè, per dret, segons la clàusula que acabem de veure, el mas hauria de pertànyer a Bernat i Ramon. El segon marit, Berenguer, perquè l'esponsalici sigui factible, els ha de compensar per la pèrdua. Ho fa mitjançant una compensació econòmica, per valor de trenta sous, cinc vegades el que Arnau havia pagat com a entrada el 1166. És la quantitat més elevada que trobem als documents, encara que també la més tardana, fins i tot superior a la pagada pels Llull en comprar l'honor dels Maresme. Encara que per a cada fill només representin quinze sous, per a Berenguer suposa una quantitat elevada; si la podia satisfer, devia ser una persona amb recursos. No tenim l'evidència que ho fes, però la condició queda clara: *in tali convenientia quod tu Berengarii sponso meo donetis filiis meis Bernardo et Raimundo triginta solidos denariorum.*

El 1212 el pare de Pereta encara és viu i, tot i que ara no expressi la voluntat de seguir vivint al mas amb la seva filla, les condicions del dot es repeteixen. La donació a Berenguer s'opera igual que la de Joan; amb paraules diferents, se li concedeix el dret de tenir i posseir el mas *integriter cum mulier et sine mulier, cum infante et sine infante, omnibus diebus vite tue; post obitum vero tuum, si infantes ex me in te serscites fuerint, illis remaneat, si autem, meis propinquis revertatur.* No obstant això, Pereta ja devia ser una dona madura, i les seves possibilitats de tenir fills més reduïdes, per la qual cosa el retorn del mas a la seva família fóra més probable.

En darrer terme, cal observar com en les dotacions de Pereta el paper dels senyors, el 1197, o del que suposem el seu batlle, Pere Amat, el 1212, es limita a l'expressió de la seva conformitat en les signatures de l'instrument notarial.

Amb característiques ben diferents, el 1210 Pere Llull i Dolça doten el seu fill Arnau, perquè pugui oferir esponsalici a la seva dona Benaja. El document expressa aquesta finalitat però no la fa efectiva, com es feia en els dos casos dels Josbert, que contenien els dos actes en un mateix document. Això suposa l'existència d'un segon instrument notarial, del qual no tenim constància, però també poder costejar dues vegades les despeses de les escriptures, element relacionable amb la situació econòmica de la família.

Sembla clar que els Llull només donen a Arnau part de les seves possessions, i ho fan plenament, o almenys no es reserven cap dret sobre elles. Li ofereixen el mas Riera, un dels que Pinells comprarà el 1284; la compra que havien fet a Vidal Maresme, aquella honor venuda el 1192 (doc. 3), que ara sabem que és la tinença del Siribert de Llavaneres, i per tant com els seus pares també tindrà tinents sota el seu domini; la pernada del mas Puig; i finalment tot allò que li poden donar, no especificat, que no havien inclòs en la donació a un altre fill, Pere Amat, per a l'esponsalici de la seva dona Benaja. Per tant, els Llull ja havien dotat anteriorment un altre fill, i com a mínim degueren fer-ho amb una quantitat de béns similar a la que ofereixen a Arnau, per la qual cosa seria possible que comptessin amb el doble de possessions que les vistes fins ara.

Totes les transmeses a Arnau les tenien per a Guillem de Campsentelles, i ell les seguirà tenint i explotant al seu servei.

Fins aquí, al marge del volum de béns que circulen, fàcil d'imaginar però difícil de quantificar, existeix un cert paral.lel amb els Josbert. La diferència més significativa es troba en el paper exercit pels Campsentelles.

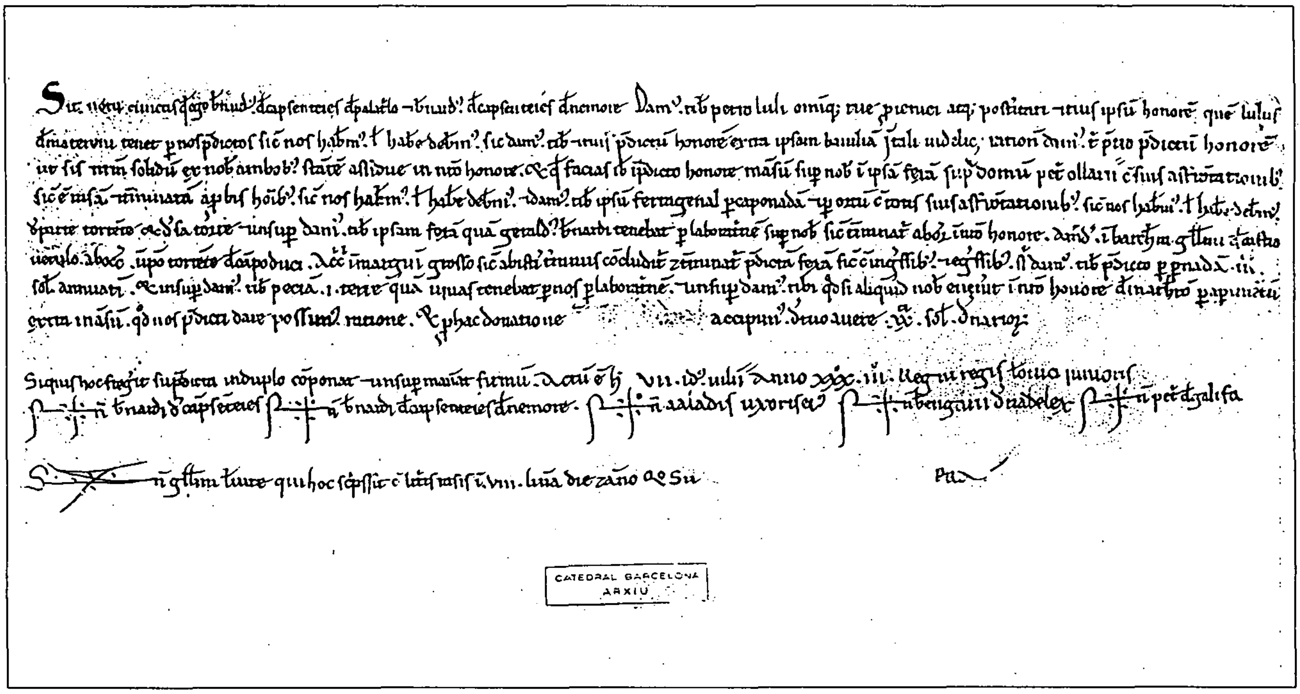

DOC. 2, del 9 de juliol de 1170. ACB, 4-101-23.
D'entre els nostres pergamins és l'únic original conservat. Pot comparar-se la seva lletra amb la del doc. 5.

El 1210, com el 1197 i el 1212 amb els Josbert, els senyors donen llur consentiment a la donació feta pels pares, encara que en aquest cas explícitament, no només a partir de les signatures. Per això reben 10 sous. Però ara, a més, hi intervenen de forma activa, contribuint a la dotació; concedeixen a Arnau la batllia hereditària, o natural, de la seva honor del castell de Mataró. Conseqüentment, se li exigeix fidelitat, i a canvi rebrà el braçatge i el redelme, exaccions sovint aparellades al desenvolupament d'aquest càrrec (17).

El tracte de preferència atorgat als Llull no té res a veure amb la mera presència, quan hi és, davant els Josbert. En tenim mostres sobrades. El 1197 (doc. 4) Pere Llull apareix com a testimoni de la dotació de Pereta, acompanyant els senyors de Campsentelles; normalment aquest lloc era reservat a persones de confiança i properes a l'entorn dels senyors. Encara que el 1170, en ser establert a l'honor, no se li concedeixi la batllia, els documents permeten saber que alguns Llull, membres d'altres branques de la mateixa família, ja posseïen batllies.

Durant el segle XII el domini eminent del castell de Mataró pertanyia als Castellvell, però anaren delegant a altres senyors de gradació inferior el seu domini directe, com els Campsentelles o els Vilagranada a Llavaneres. En relació amb el nombre de senyors que el posseïen, proliferaren també els batlles, i en molts casos les batllies quedaren a mans de les famílies camperoles més fortes, els Llull en el nostre cas. I és que durant el segle XII, amb el reforçament de la institució, es concebia com a normal la designació de batlles per part de qualsevol que tingués interessos a defensar. Paral.lelament a les concessions de batllies per part de l'alta noblesa, llurs feudataris empraren el mateix sistema per al control dels feus que posseïen per a ells (18).

A Llavaneres, els Llull tenien des del segle XI la propietat dels molins en franc alou (19). El 1174, un Llull, de nom Berenguer, obtingué una batllia del senyor eminent, Guillem de Castellvell, la de l'honor que tenia al terme del castell de Mataró (20). Els nostres testimonis mostren com abans d'aquesta data la família ja posseïa algunes batllies, encara que no fossin del senyor eminent. Al primer document, el 1166, un Llull, de qui desconeixem el nom, signa com a batlle. El 1197 (doc. 5) reapareix un altre Llull, segurament com a batlle d'algunes de les possessions dels Campsentelles. El mateix pel que fa a en Llull de Mataró, que el 1170 (doc. 2) sembla que té la batllia de l'honor on s'estableix el suposat parent seu, Pere Llull. Posteriorment, cal afegir-hi la batllia d'Arnau i la de l'altre fill conegut dels Llull, Pere Amat, que el 1212 (doc. 7) signa com a tal la segona dotació de Pereta. Això ens fa suposar que els Campsentelles podrien haver tingut respecte a Pere un paper similar al que tenien en la dotació d'Arnau, concedint-li també una batllia.

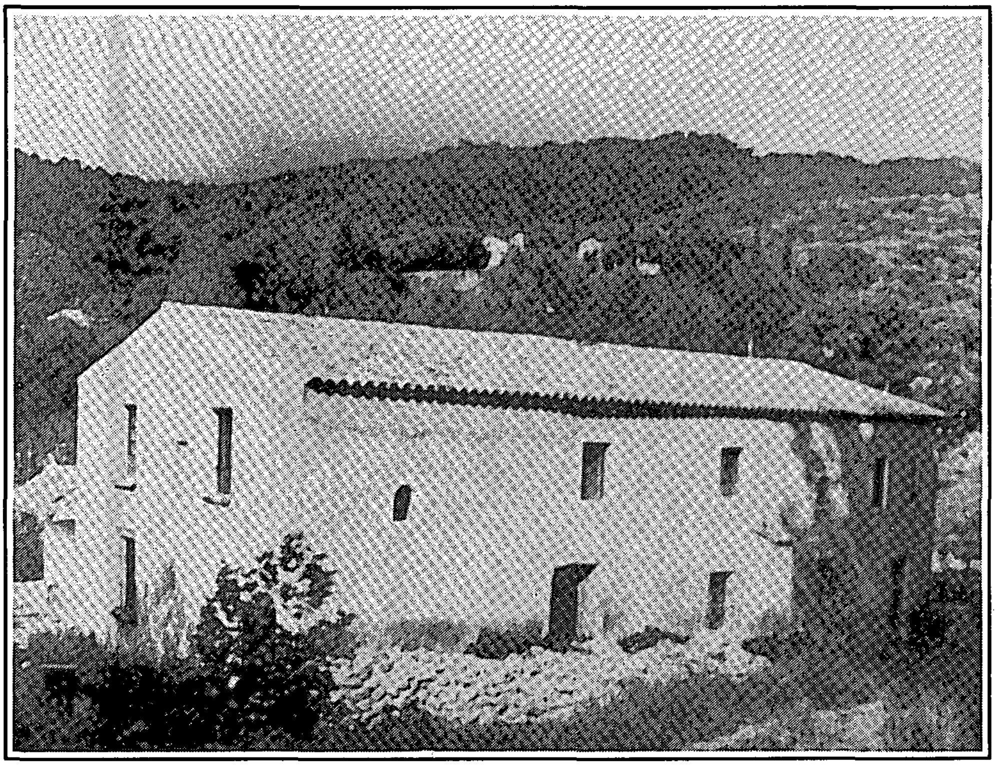

Can Cabot d'Amunt. El cognom Cabot és el més prolífic dels que nosaltres trobem al Llavaneres medieval. Ha donat nom a diverses masies, com Can Cabot de la Creu, Can Cabot d'Avall i la riera de Can Cabot d'Amunt. Sembla ser que aquest mas fou l'origen de les diverses branques familiars, i de fet és el que avui conserva elements arquitectònics més antics. A l'altra banda de la riera que pren el seu nom hi ha Can Cabotí... potser el *mansumculum* del 1197? La identificació amb les possesions de Pere Cabot és temptadora; de fet, tots els masos d'aquest nom s'arrengleren a l'entorn de la riera.

(Foto: *Recull històric de Sant Andreu de Llavaneres*, pàg. 220.)

Queda ben patent que els Llull són una de les famílies de batlles al castell de Mataró, i aniran apareixent com a tals al llarg de segles.

Resta encara per presentar una altra família camperola, els Cabot, que el 1197 (doc. 5) estén les seves terres. Arsenda de Vilagranada i Bernat de Campsentelles, amb la seva dona Agnès, els estableixen en un maset davant de les cases que Pere Cabot i Agnès tenen a l'altra banda de la riera. Paguen d'entrada 4 sous, la quantitat més reduïda que trobem als establiments, segurament en concordança amb la dimensió del mas, qualificat amb un diminutiu, *mansumculum*. El cens és de 2 sous per pernada, a pagar anualment per Nadal. Com que la feixa de Guerau Bernat en pagava tres per la mateixa mesura (doc. 2), podríem relacionar-ho amb l'amplitud de la terra. En aquest cas, tot i que hauran de tenir-lo al servei dels senyors, no es fa referència a la seva adscripció. Tractant-se d'una ampliació i per les mesures del mas, sense que quedi clara la dependència, i afegint-hi que el mas de Pere Cabot és un dels que el 1284 serà adquirit per Pinells a Bertran de Vilagranada, podem pensar que, d'una o altra manera, els Cabot ja estaven subjectes als senyors a través de les cases, *vestras domos*, (i el mas corresponent?) que ja posseïen a l'altre costat de la riera.

No podem capir l'estructura social ni els diversos vincles feudals concrets configurats per tots aquests personatges, però sí intuir part del trencaclosques feudal. A través de les famílies hem anat observant diversos models i estructures de propietat, i hem pogut deduir una dinàmica d'infeudacions i de sub-infeudacions.

Els documents ens permeten encara apreciar alguns elements característics de les explotacions, del paisatge o de la producció agrària. Resseguint-los, les feixes i els horts, per exemple, dedicats sovint a productes de regadiu, suggereixen un aprofitament intensiu del sòl. Al costat, apareix el paisatge humanitzat, modificat per la mà de l'home, com en el cas del *Margine Grosso*. El farraginal es relaciona amb els animals, sigui per a llur alimentació a partir de farratges o per la suposada cria d'aviram, també present als censos. La compra dels Llull als Maresme esmenta l'arboricultura; tot i que *cum arboribus in se habentibus et de diversis generationibus* pugui respondre a una expressió tipificada de les clàusules, el fet que aquest sigui el sol element que es recull d'aquestes terres podria ser descriptiu; si no hi haguessin arbres, no tindrien perquè anomenar-se. Per altra part, els censos remeten al cultiu de cereals, un dels productes més característics de la dieta alimentària de l'època, i no deixa de ser curiós, o sorprenent, que no hi hagi cap menció a un altre element bàsic, el vi. Malgrat les limitacions dels documents i el fet que Llavaneres no hi tingui cap dedicació especial, la vinya era un element omnipresent, fins i tot en condi-

cions climàtiques no adequades i produint un vi de baixa qualitat. El consum de vi era essencial per la seva aportació calòrica.

La localització dels béns en l'espai es fa a partir de quatre coordenades. La primera és més àmplia i genèrica, i les altres van estrenyent el marc geogràfic, reflectint la configuració i concepció del territori, del comtat al castell, a la parròquia i, rarament, al nucli de població. La parròquia és l'element més significatiu, present a tots els documents, per ser allò que més defineix i localitza, perquè és allò que més intervé en la vida quotidiana.

Pel que fa a la ubicació concreta dins la parròquia o als límits precisos dels béns, la documentació no és, malauradament, massa generosa. Només el segon document recull les afrontacions. Això no suposa que els límits no es tinguessin en compte, sinó que es recorre a altres mecanismes. Normalment, es fa menció a anteriors possessors, donant per entesos els límits, perquè tothom els devia conèixer, i no calia, doncs, enumerar-los. Aquest fet també evidencia un arrelament al territori, i potser una tradició i perdurabilitat en els models d'apropiació del sòl. La mostra més clara és el recurs als masos, alguns dels quals encara sobreviuen; quan convé, ja es parla d'una feixa, d'una tinença, d'una pernada o d'una peça de terra.

El recurs a antics possessors és, a la vegada que una forma de definir la propietat, una forma de legitimar-la i de donar-li integritat. En aquest sentit, els dos primers documents es refereixen explícitament a definicions fetes anteriorment, fins i tot, en el primer dels casos, suggerint possibles conflictes, ja que en Mataró definí *contra multis hominibus* el mas que en endavant tindran els Josbert.

Els textos mencionen pocs noms de lloc, difícilment localitzables. Es parla de la Riera, d'un parell de torrents -el de Campduc i el 'Torrent'- i s'anomenen el Mage Gros, la Torre i el Brugar.

És sobretot l'antroponímia allò que ens orienta. Encara que ens quedin tan lluny cronològicament, es fa referència a moltes de les famílies que han donat nom a masos. Cognoms com Cabot, Lloreda, Nadal, Amat, Catà o Llull, recorden que les nostres arrels, potser, no són tan llunyanes com sembla (21).

Roser Salicrú i Lluch

NOTES:

1.- Es tracta de la sèrie de pergamins 4-101, que regesta BAUCELLS i REIG, Josep, a *El Maresme i la Pia Almoina de la Seu de Barcelona: Inventari dels pergamins*. Dept. de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1987, pàgs. 135-147.

2.- BAUCELLS, *Op. cit.*, pàg. 10.

3.- BAUCELLS, *Op. cit.*, pàgs. 25, 26 i 135. El document 23 (núm. 346) de l'inventari, que correspon al pergamí 4-101-7, del 5 d'abril de 1305, recull l'inventari de béns fet pels procuradors de l'Almoina l'endemà de la mort de Pinells (pàg. 145). El testament de Pinells data del 9 de març de 1302 (A.C.B., perg. 4-2-26).

4.- BAUCELLS, *Ibídem*. CUADRADA i MAJÓ, Coral: *El Maresme Medieval: Hàbitat, Economia i Societat, segles X-XIV*. (Premi Iluro 1987). Caixa d'Estalvis Laietana, Mataró, 1988, pàg. 377. *Cf.* MIRET i SANS, J.: *Escolars catalans al Estudi de Bolonia*, <<BRABLB>>, núm. 59, pàgs. 152-153.

5.- BAUCELLS, *Op. cit.*, pàg. 135.

6.- Són els documents 3 i 5 de la nostra selecció. Remarquem que tot i tractar-se de trasllats *fideliter ab originali suo et cum eodem de verbo ad verbum comprobatum*, s'hi observen petites diferències. Els trasllats del doc. 3 no es troben validats, creiem que en relació a una sèrie d'espais en blanc que hi apareixen. Observant els dos trasllats, es pot veure que el primer conté menys blancs que el segon, i que els d'aquest corresponen als del primer però són més amplis. Com que aquests espais no són 'estratègics' no es pot pensar en un intent de falsificació. Entenem que responen al mal estat de l'original en el moment de fer els trasllats (potser foradat?), més deteriorat al segon trasllat, que presumiblement és del 1301 com l'altre document que conté el perg. 4-101-28. L'altre trasllat és anterior, encara que no datat. Segurament, aquests espais en blanc no permetien l'autentificació dels trasllats, perquè succeeix el mateix amb el doc. 1.

7.- BAUCELLS, *Op. cit.*, pàg. 139. Doc. 14 (núm. 337), de l'1 d'agost de 1284. L'altra meitat era de Ponç de la Torre, i és venuda pels seus hereus a Pinells el 1291 (doc. 16, núm. 339; pàg. 140). Volem advertir que malgrat la coincidència del nom no es pot confondre el Bertran de 1284 amb el dels nostres documents.

8.- Parlarem d'aquest terme més endavant, però volem advertir que, com que la publicació *Fulls* compta des del núm. 30 amb una secció dedicada a *Documentació medieval*, a càrrec de Coral CUADRADA, que ha anat comentant molts termes, remetem per endavant a la mencionada secció per a la seva il.lustració.

9.- *Cf.* els regestos de BAUCELLS, *Op. cit.*, pàg. 135-147.

10.- Quan la identificació dels noms és clara, hem actualitzat l'antroponímia, però en casos que permeten diverses lectures hem preferit conservar les grafies originals. En aquest cas, per exemple, per *Adaledis* podríem llegir Adaleis, Adaleda, Adalida o fins i tot Adelaida. Més endavant, *Palatiolo* podria

interpretar-se Palau, Palauet o Paladol. I de *Nemore*, clar intent de llatinitzar el sobrenom de Bosc, perdria la gràcia si es traduís. Per això, en tot cas, els inclourem entre parèntesis.

11.- CUADRADA, *Op. cit.*, pàg. 371.

12.- CUADRADA, *Op. cit.*, pàg. 181.

13.- El Torrent i la Torre, com després el Marge Gros i el Brugar, són noms comuns que funcionen com a especificatius, i per tant hem optant per considerar-los com a noms propis, introduint-los amb majúscules.

14.- ALCOVER-MOLL, *DCVB*, vol. 8, pàg. 484, defineix la pernada com a quarta part del mas. No podem donar, però, cap mesura ni identificació concreta a la pernada. Ens apareix per designar una peça de terra (la pernada del mas Puig, doc. 6) o per referir-se al pagament de censos, mesurats en pernades (docs. 2 i 5). Seria una mesura similar a la jovada, derivada del jou i relacionada amb la quantitat de terra llaurada per una parella de bous, però en aquest cas en relació amb la perna o pernil.

15.- La solidesa és la forma d'homenatge que predomina rigorosament sobre totes les altres, segons BONNASSIE, Pierre: *Vocabulario básico de la historia medieval*, Ed. Crítica, Barcelona, 1984 (2a. ed.), pàg. 226.

16.- La quartera és una mesura de gra de capacitat variable segons els indrets, per això s'indica a mesura de Granollers. El seu valor ronda els 70 l. (69,518 l. a Barcelona; 73,36 l. a Lleida i Andorra; 70,8 a Tarragona...) (*G.E.C.*, vol. 12, pàg. 222). El Maresme, 'la maresma del Vallès', es regia segons aquesta zona veïna.

17.- El redelme correspon a la tercera part del delme dels rèdits del que hom obtenia, en moneda, fruits o espècies. El braçatge és un dels pagaments de rendes a les quals estaven subjectes els pagesos; sembla que, com la tasca, s'aplicava sobretot a les terres situades a muntanya (CUADRADA, Coral: *Op. cit.*, pàg. 630). Segons Pons i Guri, a la baixa edat mitjana el braçatge *era la prestació d'una part de la collita que el pagès adscrit a la gleva tributava per raó de la possessió de la terra que li havia estat establerta. A la Catalunya Vella consistia en l'onzena part de la collita. G.E.C.*, vol. 3, pàg. 794.

18.- CUADRADA, Coral: *Op. cit.*, pàg. 368.

19.- CUADRADA, Coral: *Op. cit.*, pàg. 631.

20.- CUADRADA, Coral: *Op. cit.*, pàg. 366.

21.- Sobre les masies de Llavaneres, vegeu BARTRÉS, G. i MANAU, F.: *Recull històric de Sant Andreu de Llavaneres*. Llavaneres, 1986, pàgs. 180-230.

22.- Aquest terme designa una extensió de terra de conreu, normalment situada en superfície difícil. Alcover-Moll, *DCVB*, vol. 2, pàg. 308: "ant. Tros de terra conradissa que un propietari es reserva per a ell, donant o arrendant la resta a un altre". Recordem, per altra banda, que els Castellvell posseïen el domini eminent del Castell de Mataró.

23.- El ms. escriu *intus riuum*, tot i que anteriorment escrivia *ante vestras domos ultra riuum*. Baucells, *El Maresme i la Pia Almoina...*, pàg. 136 s'hi refereix parlant de l'*existència d'un maset en una illeta al centre del llit del riu*, i ho reitera *<<intus>>, s'especifica: en una illeta?*, pàg. 138. Segons la topografia actual i el règim de les rieres aquesta interpretació no ens sembla aconsellable, almenys en el sentit actual del terme. *Intus* pot entendre's perfectament com a preposició i no com a adverbi, com quan el 1212 (doc. 7) es diu *intus parrochie Sancti Andree de Lavaneras*. Sense necessitat de pensar en un illot, i prenent literalment el mot, es podria situar el mas a la desembocadura de la riera, entre alguns braços que pogués fer la mateixa o entre maresmes (a Mataró hi ha constància d'un indret anomenat *Les Illes*, segurament a la zona de maresmes que devien existir i que batejaren la comarca). O bé pensar en l'extrem o angle de les terres que queden entre els dos torrents que conflueixen després del nucli habitat de Llavaneres. O, senzillament, creiem nosaltres, trobar-se a la terrassa del marge de la riera, per la qual cosa es diu que el maset era a la riera. De fet, hi ha una riera anomenada de Can Cabot d'Amunt, envoltada de diversos masos que conserven aquest cognom.

24.- Baucells, *El Maresme i la Pia Almoina...*, pàg. 137, llegeix 1190. Ens recolzem sobretot en el fet que es faci referència a la venda que conté l'altre trasllat del perg. 4-101-28, la que els Maresme fan als Llull el 1192 (doc. 3); per tant la data de 1190, lògicament, no és possible. Cal dir, no obstant això, que si bé el text del doc. 6 és clar per les xifres que conté (M-C-C-X), la disposició dels índexs (.Mo.Co.CXo.) podria fer pensar en un error del copista (.CXo. enlloc de .XCo.), amb la qual cosa la data seria 1190. Però el trasllat es troba validat, i per tant la lectura ha de ser correcta. Certament, però, el pergamí es troba rascat i rectificat, encara que la validació no ho indiqui.

DOC. 1

1166, setembre, 7.

Bernat, la seva esposa Adaledis *i el seu parent Bernat de Campsentelles estableixen a Arnau Josbert, a la seva esposa* Adaledis *i el seu fill Bernat en un mas que fou d'en Mataró, amb totes les terres i tinences que tenia quan en Mataró en féu la definició contra molts homes.*

Per Pasqua hauran d'haver-lo reconstruït, hauran de prestar tots els serveis que deu el mas, i un d'ells haurà de residir personalment.

Es troba al comtat de Barcelona, a la parròquia de Sant Andreu de Llavaneres, a la vil.la anomenada Llavaneres.

Reben com a entrada 6 sous.

Signen Bernat, Adaledis, *Bernat de Campsentelles, el batlle Llull i Ramon de Llavaneres.*

Manca la signatura de l'escriba.

Trasllat no validat, segurament fet el 1302 (vegeu 4-101-29 (b), (c) i (d)).

A.C.B., 4-101-29 (a).

DOC. 2

1170, juliol, 9.

Bernat de Campsentelles de Palatiolo *i Bernat de Campsentelles de* Nemore *estableixen a Pere Llull i als seus descendents a l'honor que en Llull de Mataró té per a ells, fora de la batllia, tal com fou termenada pels prohoms.*

Haurà de ser home soliu dels dos, residir i construir un mas a la dita honor, a la feixa de sobre la casa de Pere Oller.

Li donen també el farraginal, per caponada i per hort, que tenen a la zona del Torrent i de la Torre.

Una feixa que Guerau Bernat tenia per treballar-la, que limita a orient amb l'honor dels donadors, al sud amb la barquera (22) de Guillem de Castellvell, a occident amb el torrent de Campduc i al nord amb el Marge Gros, amb un cens anual de 3 sous per pernada.

I una peça de terra que en Vivas tenia per treballar-la.

Li concedeixen també el dret d'engrandir la possessió si els senyors així ho volen.

Reben com a entrada 20 sous.

Signen Bernat de Campsentelles, Bernat de Campsentelles de Nemore *i la seva dona* Aaladis, *Berenguer de* Nadelex *i Pere de Gallifa.*

Signatura de Guillem, levita, escriba.

A.C.B., 4-101-23.

DOC. 3

1192, juny, 1.

Vidal Maresme i la seva esposa Marquesa venen a Pere Llull i a la seva esposa Dolça l'honor que tenen a la parròquia de Sant Andreu de Llavaneres, excepte una peça de terra en alou que retenen al lloc anomenat el Brugar, situada al comtat de Barcelona, al terme de Mataró, a la dita parròquia.

Els venen l'honor amb tot allò que pertany a ella, amb tots els arbres de diverses generacions que conté, tal com Ramon Maresme, pare de Vidal, la tenia.

Com a cens hauran de pagar als senyors, anualment, una quartera de blat a mesura de Granollers i un parell de gallines.

Els venedors reben per la venda 28 sous de Barcelona; Guillem de Vilagranada i Bernat de Campsentelles reben per la venda 7 sous diners de Barcelona de Pere Llull, el comprador.

Signen Vidal Maresme i la seva dona Marquesa; Guillem de Vilagranada, la esposa Arsenda i el seu fill Bertran; Bernat de Campsentelles, la esposa Agneta i el seu fill Guillem; Guillem Orta; Pere Burdi *de Ribalta; Joan de* Pudiolo *i Ramon Joan.*

Signatura de Pere, prevere, escriba.

En dos trasllats no validats; el primer conté la signatura de dos notaris, Berenguer de Vallseca i Jaume de Malví, i el segon deu ser aproximadament del 1301 (veure 4-101-28 (b)).

A.C.B., 4-101-8.

A.C.B., 4-101-28 (a).

DOC. 4

1197, abril, 26.

Bernat Josbert dóna propter nuptias *a la seva filla Pereta el seu mas de Llavaneres.*

Es troba al comtat de Barcelona, a la parròquia de Sant Andreu de Llavaneres, i el té pels seus senyors de Campsentelles.

Bernat, el donador, se'n reserva l'usdefruit i hi viurà amb la seva filla.

Pereta dóna el mas a Joan, el seu espòs, en concepte d'esponsalici, perquè el posseeixi durant la seva vida; quan mori passarà als fills comuns, però si no en tinguessin, tornaria a la família de Pereta.

Signen Bernat Josbert i el seu fill Bernat; els senyors Bernat de Campsentelles i Arsenda; Pere Llull i Guerau Lolgó.

Signatura de Pere, subdiaca, escriba.

Trasllat del 10 de setembre de 1302, fet pel notari de Barcelona Jaume de Letenal, amb signatura dels notaris Pere Vendrell, com a testimoni, i Bernat Pallarès, de Barcelona.

A.C.B., 4-101-29 (b).

DOC. 5

1197, octubre, 20.

Arsenda de Vilagranada, Bernat de Campsentelles i la seva dona Agnès estableixen a Pere Cabot i a la seva esposa Pereta en un maset que es troba al davant de les seves cases a l'altra banda de la riera.

Es troba al comtat de Barcelona, a la parròquia de Sant Andreu de Llavaneres, a la riera. (23)

El maset ha de fer un cens de 2 sous per pernada anualment per Nadal, i l'han de tenir al seu servei.
Reben com a entrada 4 sous.
Signen Arsenda; Bernat Campsentelles i la seva dona Agnès; Bernat de Lloreda; Pere; Bertran de Vilagranada; Llull, batlle, i Guerau de Canal.
Signatura de Guerau, prevere, escriba.
En dos trasllats. El primer, del 21 d'abril de 1295, fet pel notari de Barcelona Bernat Pallarès, amb signatura dels notaris de Barcelona Jaume David i Jaume Maceller com a testimonis. El segon, del 10 de setembre de 1302, fet pel notari de Barcelona Jaume de Letenal, amb signatura dels notaris de Barcelona Pere Vendrell i Bernat Pallarès com a testimonis.
A.C.B., 4-101-42.
A.C.B., 4-101-29 (c).

DOC. 6

1210, novembre, 1 (24)

Pere Llull i la seva esposa Dolça, amb el consentiment dels seus senyors Guillem de Campsentelles i Agneta, la seva mare, donen al seu fill Arnau el seu mas de Riera.
Li donen també la compra que feren a Vidal Maresme (veure doc. 3), *és a dir, la tinença de Siribert de Llavaneres.*
Li donen també la pernada del mas Puig, i tot el que poden donar-li que no contenia l'esponsalici de la dona del seu germà Pere Amat que posseeixen pel seu senyor Guillem.
Ha de tenir-ho al servei del senyor de Campsentelles, i és perquè ho doni com a esponsalici a la seva dona Benaja.
Els senyors, Guillem i Agnès, concedeixen a Arnau i a Benaja el que li han donat els seus pares.
Els senyors li concedeixen la batllia de l'honor que tenen al terme del castell de Mataró, perquè ell i els seus descendents siguin els seus batlles. Arnau ha de ser el seu fidel directe, i per això rebrà el braçatge i el redelme.
Reben per la donació i el consentiment 10 sous de Barcelona.
Tot es troba al comtat de Barcelona, al terme de Mataró, a la parròquia de Sant Andreu.
Signen Guillem de Campsentelles i Agneta, la seva mare; Ramon i Bernat, els seus germans; Pere Llull i Dolça, la seva dona; Berenguer de Catà i Joan Forner.
Signatura (en blanc) del prevere escriba.
Trasllat del 25 de juliol de 1301, fet pel notari de Barcelona Jaume de Letenal, amb signatura dels notaris de Barcelona Bernat Pallarès i Pere Vendrell.
A.C.B., 4-101—28 (b).

DOC. 7

1212, abril, 29.

Bernat Josbert dóna propter nuptias *a la seva filla Pereta el seu mas de Llavaneres.*
Es troba al comtat de Barcelona, a la parròquia de Sant Andreu de Llavaneres, i el té pels seus senyors de Campsentelles i de Vilagranada.
Bernat, el donador, se'n reserva l'usdefruit.
Pereta dóna el mas a Berenguer, el seu espòs, en concepte d'esponsalici, perquè el posseeixi durant la seva vida, amb dona i fills o sense; quan mori, passarà als fills comuns, però si no en tinguessin tornaria a la família de Pereta.
Li dóna amb la condició que Berenguer, el seu espòs, doni als seus fills Bernat i Ramon 30 sous.
Bernat i Ramon consenteixen a la donació.
Signen Bernat Josbert; Pereta, la seva filla; Bernat i Ramon, fills de Pereta; Ramon Romaní; Guerau Llucià; Bernat Josbert, germà de Pereta, i Pere Amat, batlle.
Signatura de Guillem, prevere, escriba.
Trasllat del 10 de setembre de 1302, fet pel notari de Barcelona Jaume de Letenal, amb signatura dels notaris Pere Vendrell, com a testimoni, i Bernat Pallarès, de Barcelona.
A.C.B., 4-101-29 (d).

La primera documentació contractual conservada de Vilassar indica que, al costat del domini dels senyors del castell, existien dominis alodials i personals.

El treball que segueix estudia el cas d'un d'aquests dominis, el del monestir de Sant Marçal del Montseny, que fou entitat propietària de dominis importants als termes de Vilassar i Argentona.

VIOLÈNCIES FEUDALS I DIFERENCIACIÓ SOCIAL PAGESA

ELS HOMES DE SANT MARÇAL DEL MONTSENY A VILASSAR I ARGENTONA A LA SEGONA MEITAT DEL S. XII.

SANT VICENÇ *VERSUS* SANT MARÇAL. LA SENTÈNCIA DE 1172 EN EL SI D'UN CONFLICTE SECULAR.

Probablement una de les aportacions de la història agrària local dels darrers anys que ha tractat el tema de les estructures feudals, hagi estat el descobriment, en el nivell de la concreció, de la diversitat de drets i dominis sobre la terra i els homes que coexistiren en el marc d'una mateixa jurisdicció. Aquesta descoberta ha vingut propiciada pel fet que molts d'aquests estudis prenien com a unitat o marc d'anàlisi un o diversos dominis jurisdiccionals (1), però fins i tot en els casos en què l'objecte d'estudi era un domini territorial (realitzats, per exemple, a partir de l'anàlisi de capbreus), aquest aspecte emergia, ni que fos lateralment o indirecta (2). La multiplicitat de drets i dominis territorials i personals d'una mateixa senyoria, en la mesura que implicà formes històriques de conflicte, tensió i ruptura, se'ns apareix avui com una de les claus de volta explicatives de la dinàmica i transformació de les estructures feudals. La dialèctica que generà aquesta diversitat alliberà les energies que imprimiren moviment als dos processos antagònics més característics de la dinàmica feudal a la Baixa Edat Mitjana: el procés d'enfranquiment i el d'asserviment dels homes.

Per al cas de Vilassar, a partir de la primera documentació contractual i, ja amb una relativa precisió, a partir de les capbrevacions i altres instruments de la segona meitat del segle XIV, coneixem l'existència, al costat dels senyors del castell, de diverses entitats que posseïen dominis alodials i personals: el monestir de Sant Marçal del Montseny, la baronia de Montcada, el monestir de Sant Pol de Mar, la prepositura de Cardedeu, el priorat de Sant Pere de Clarà, la capella de Sant Bartomeu de Cabanyes, les franqueses reials, i altres (3). Després dels propis senyors jurisdiccionals, el monestir benedictí de Sant Marçal del Montseny fou l'entitat propietària de dominis territorials més important als termes de Vilassar i Argentona. Per la seva situació preeminent en la correlació de dominis, la relació entre els senyors dels castells de Vilassar i de Sant Vicenç, d'una banda, i els priors i homes propis de Sant Marçal, d'altra, des dels seus inicis tendiren a presentar-se en la forma d'una conflictivitat multisecular, malgrat que la documentació només permeti avaluar l'esclat de conflictes puntuals. De fet, es tracta de la típica conflictivitat que trobem en altres indrets, generada per la coexistència en l'espai d'un domini jurisdiccional (Vilassar i Argentona) d'una família noble laica (els Sant Vicenç), i un domini alodial i personal (concretat en la possessió de masos, terres i homes)

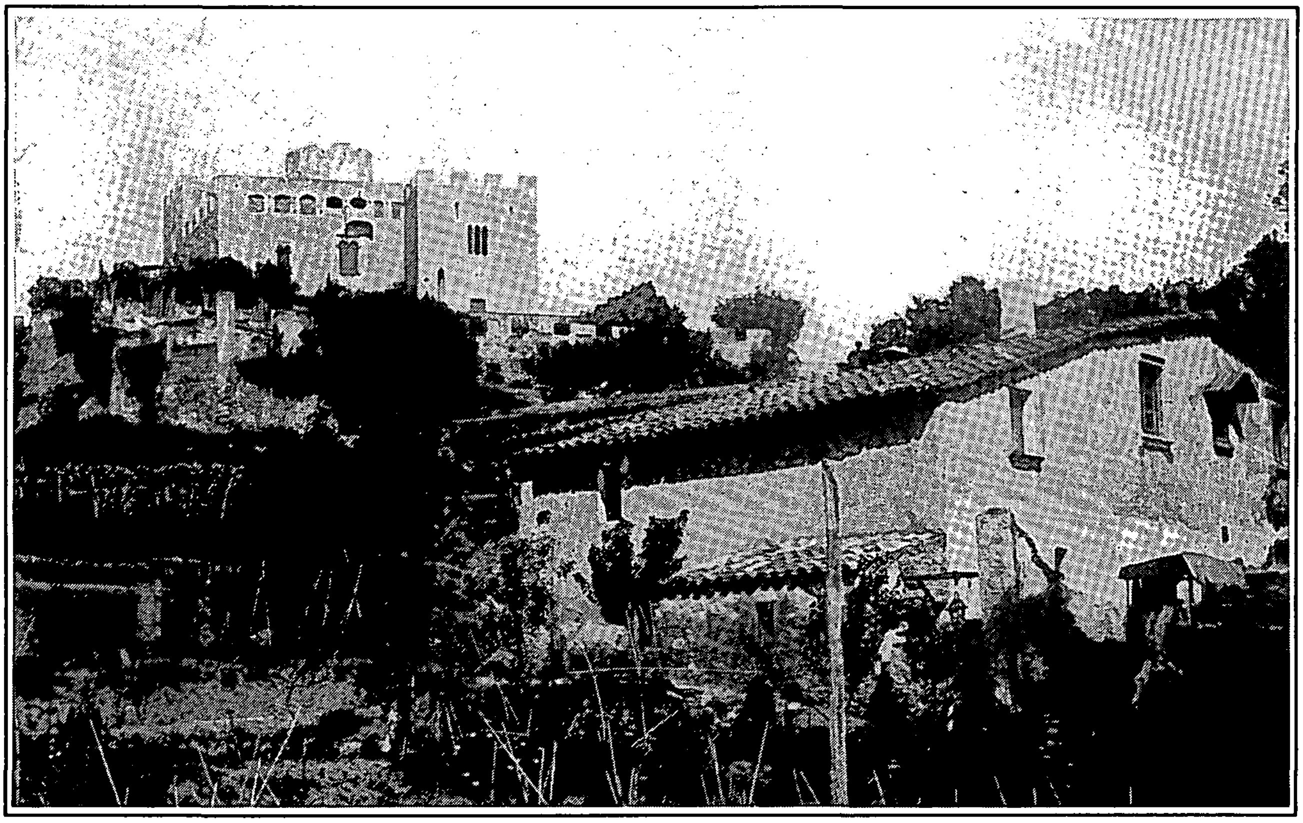

Castell de Vilassar.
Centre de l'antiga jurisdicció que comprenia el nucli de Vilassar i els veïnats de Cabrils i del Sant Crist.

pertanyent a una entitat monàstica (Sant Marçal). Una conflictivitat que descriu un llarg procés que condueix a l'enfranquiment dels homes propis de Sant Marçal i l'assoliment de la condició d'aloers. És important destacar el caràcter de procés en la llarga durada d'aquesta conflictivitat, perquè probablement l'any 1172 i, més vagament, el 1243 només siguin dos moments en què la tensió es manifestà en formes de violència contra les persones i d'alienació de béns, i que l'escassetat i els buits de la documentació amaguin multitud de possibles expressions d'un conflicte latent en la vida quotidiana de la comunitat pagesa. Aquesta conflictivitat s'articula en el context de creixement agrari dels segles XII i XIII i pren una significació específica: les accions protagonitzades pel feudal són, en aquest moment, essencialment una disputa per al control i el domini de l'excedent agrícola. Amb el canvi de conjuntura de la segona meitat del segle XIV, la conflictivitat pren una nova significació; el senyor jurisdiccional, aleshores Pere Desbosch, opta per a comprar a Sant Marçal la seva senyoria alodial i personal a Vilassar i Argentona. En no ésser reconegut el dret de fadiga de trenta dies de què gaudien els homes propis de Sant Marçal, s'obre un procés judicial que culmina el 31 d'octubre de 1364 amb una sentència favorable als pagesos que obliga el feudal a revendre'ls els drets i els dominis adquirits (4). La crisi implica, per tant, un canvi en l'estratègia del feudal en què el darrer objectiu ja no és l'alienació de béns o la violència personal com a mitjà d'afirmació d'uns drets pretesos, sinó l'adquisició de grans sumes de numerari ni que sigui a costa de la pèrdua definitiva i irreversible d'uns drets o dominis. La nostra anàlisi s'atura, però, en l'any 1172, un moment clau en el procés esmentat, i intenta una caracterització de la pagesia de Sant Marçal que permeti una explicació de la seva trajectòria diferencial posterior en relació a la resta de la comunitat pagesa.

L'aproximació al conflicte de 1172 ha estat possible gràcies a un interessant document i encara poc explorat, conservat a l'arxiu particular de can Pins d'Argentona (5), un dels masos depenents de Sant Marçal sobre el qual recaigué la batllia dels seus honors a Vilassar i Argentona. Es tracta d'una sentència condemnatòria emesa pel bisbe de Barcelona, Ramon, contra els germans Pere de Sant Vicenç i Ramon de Cabanyes, senyors dels castells de Vilassar i Sant Vicenç, i absolutòria del prior de Sant Marçal i els seus homes, dictada l'1 de juny de 1172. La importància del document rau en el fet que, al costat de les disposicions del primicer, s'inclou una

relació de les declaracions jurades de cadascun dels homes propis del monestir que patiren les vexacions. La relació *in extenso* de les pèrdues causades per la rapinya i la seva valoració o equivalència numerària, ens forneixen elements força interessants per a l'estudi de l'hàbitat i l'economia d'aquestes famílies camperoles.

LA GÈNESI DELS DOMINIS DE SANT MARÇAL A VILASSAR I ARGENTONA.

A l'acta de consagració de l'església de Sant Marçal del Montseny de l'any 1066, entre les propietats que integraren la dotació patrimonial del monestir, ja hi consta l'alou del Maresme:

Deinde omne alodium apud Maritima in loco votato Argentona (vel Argemena) ubi cognominatur Civitas Fracta vel Alarona, videlicet, terras et vineas in planis et montuosis cum omnibus suis pertinenciis, que Otto Vivas et eius uxor noscuntur Sancto Marcialis tribuisse, prescripta excomunicatione ... in dote. (6)

En aquesta època el sentit del mot alou i la seva pròpia localització geogràfica són molt imprecisos.

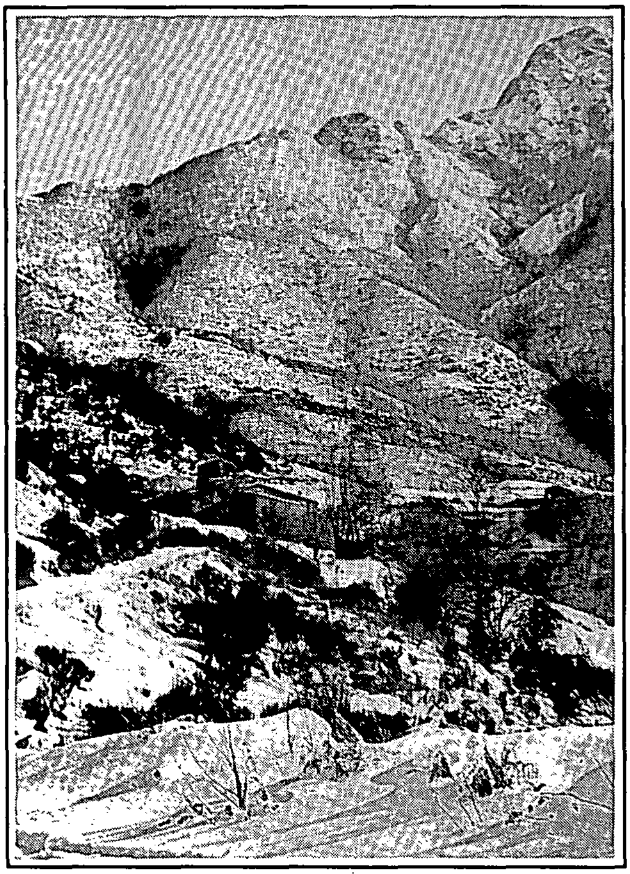

Cada cop menys significa la propietat pagesa lliure, amb domini ple i sense cap tipus de dependència, i paulatinament passa a designar grans propietats de terres, el denominador comú de les quals és el domini directe o eminent del propietari, tot i que probablement hagin estat establertes als pagesos. Moltes de les parcel.les són en aquest moment alous des de l'òptica del senyor eminent i tinences des de l'òptica del pagès establert. En el primer cas, la realitat física de l'alou sovint corresponia a un conjunt de parcel.les de reduïda extensió properes geogràficament perquè constituïen una unitat d'explotació pagesa. En el segon cas, l'alou és una gran propietat integrada per multitud de parcel.les disperses i poc homogènies al llarg d'extensos territoris (per això, els elements de localització -límits, topònims- esdevenen imprecisos). Amb tot, no deixa de ser especialment significatiu que els dominis del monestir a la comarca es remuntin al moment de la seva fundació, en virtut de la donació que havia fet Otto Vives, probablement un gran propietari de l'època. Voldria dir que la constitució del patrimoni de Sant Marçal no seria cronològicament posterior a formació i consolidació dels dominis jurisdiccionals i territorials dels Sant Vicenç, que hauria tingut lloc en el decurs del segle XI. És a dir, que els Sants Vicenç mai no pogueren al.legar davant dels monjos de Sant Marçal una superior legitimitat històrica de llurs dominis. Evidentment, no tots els alous documentats al segle XIV troben el seu origen a la dotalia fundacional del monestir, sinó que al llarg dels segles XII i XIII Sant Marçal amplià el seu patrimoni territorial a partir de donacions i llegats testamentaris i, obeint ja a una estratègia conscient per part de la comunitat, a partir dels mecanismes de compra-venda. La documentació conservada, però, no permet un seguiment de l'evolució del patrimoni territorial del cenobi a nivell comarcal.

La primera referència documental, la trobem l'any 1136 quan Febrer ven a Bernat Malhivern (7) un mas amb les seves terres, honors i drets, situat a la parròquia de Vilassar, a la muntanya i al pla, en el lloc anomenat Cardenal, el qual *possehia y tenia per Sant Marçal a cens de un parell de gallinas per Nadal* (8). La venda té lloc amb consentiment i voluntat del prior de Sant Marçal. El mateix any Ermessenda i els seus fills estableixen a Ramon Berenguer diversos alous i un camp situat a Vilassar, al lloc anomenat Buata, per a edificar-hi un mas, que afronta a tramuntana amb un alou del venedor i amb un altre alou de

Monestir de Sant Marçal del Montseny. Vista general.

Sant Marçal (9). El 1178 el rei Alfons concedeix a l'abat de Banyoles, prior de Sant Marçal, alous i censos a Vilassar, a Argentona i a altres llocs del Maresme, en remei de la seva ànima i dels seus (10).

L'any 1288 fra Ramon, prior del monestir, nomena i reconeix com a batlle de sac dels seus dominis Bernat de Pins d'Argentona (11). És significatiu que la batllia recaigui sobre una família amb una situació sòcio-econòmica preeminent en el conjunt d'homes de Sant Marçal, a la qual s'afegeix ara un nou poder coactiu addicional. Aquest fet determina una opció del monestir de fonamentar l'efectivitat de l'administració de les rendes dels seus dominis, més en la solvència d'un individu que en la proximitat física d'aquest a la resta d'homes propis, la majoria dels quals habitaven a Vilassar.

VERS UNA GEOGRAFIA DELS DOMINIS.

El nombre d'alous i d'homes propis de Sant Marçal el coneixem amb una relativa precisió a partir de la documentació de la segona meitat del segle XIV. Mesos després de la sentència arbitral de 1364 que obligava Pere des Bosc a revendre els alous adquirits irregularment, en no contemplar-se el dret de fadiga dels pagesos, el 27 de març de 1365 té lloc l'acte d'enfranquiment d'aquests per part del feudal (12). El document relaciona detalladament els masos, el seu ocupant i els honors dispersos que havien pertangut a Sant Marçal i que ara són alliberats del domini senyorial. Quatre anys més tard, en la presa de possessió de Pericó des Bosc, després de la mort del seu pare, es relacionen tots els homes dels termes dels castells de Vilassar i de Sant Vicenç, els quals li prestaren sagrament i homenatge, agrupant-los per relacions de dependència personal. D'aquesta manera s'individualitzen els grups de pagesos que eren o havien estat homes propis de dominis foranis (13). Creuant la informació procedent d'ambdues fonts, podem xifrar els dominis del monestir amb anterioritat al traspàs de 1364 en 15 masos amb els seus homes a Vilassar, i 5 a Argentona.

La localització d'alguns d'aquests alous per al cas de Vilassar ha permès descobrir una geografia agrària, del poblament i de les terres, específica. En primer lloc, la totalitat dels alous es situen a la vall natural de Vilassar; no se'n troba cap als veïnats de Cabrils o del Sant Crist. En segon lloc, des d'un punt de vista de la disposició de l'hàbitat i de les estructures de la propietat, la situació d'aquests masos ten-

Quadre núm. 1
RELACIÓ DELS PAGESOS DEPENENTS
DE SANT MARÇAL.

Sentència **arbitral 1172.**	Acte d'enfranquiment **1365.**	Presa de possessió de **Pericó des Bosc 1368**
VILASSAR		ALOERS
	Pere ces Eroles i Guillem ces Eroles, fill (mas Eroles).	Guillem ces Eroles
	Guillem Artaguil (mas Artaguil).	Guillem Artaguil
Pere Tria	Bartomeu sa Tria (mas sa Tria).	Bartomeu sa Tria
	Pere Castellar (mas Costonera).	Pere Castellar
Guillem Malhivern	Pere Bonhivern (mas Bonhivern).	Pere Bonhivern
	Ramon Vidal (mas o borda Serra, també dit *Lo Moyo*.	Ramon Vidal
	Bernat Struch, ferrer (mas Struch).	Bernat Estruc
	Pere Ferrer (mas o borda d'en Jasset).	
	Francisca, vídua de Pere Julià (mas Julià).	Bernat Julià
Ramon Morot	Guillem Morot (mas Morot).	
	Bernat Canals (mas Canals).	Bonanat Canals
	Bernat Isern (mas o borda Isern).	Bernat Isern
	Bernat Martí (mas o borda d'en Martí).	Bernat Martí
	Pere Estrany àlias Dilmer (mas Estrany).	
	Ferrer Aymerich i Alemany Aymerich, fill (mas Aymerich).	
ARGENTONA		
	En Pins (mas Pins).	Berenguer des Pins
	Arnald Pins (mas Espinal).	Arnau c'Espinalp
	En Maioles (mas Maioles).	
	En Gener (mas Gener).	
	Arnau Bartomeu (mas Bartomeu).	Arnau Bartomeu

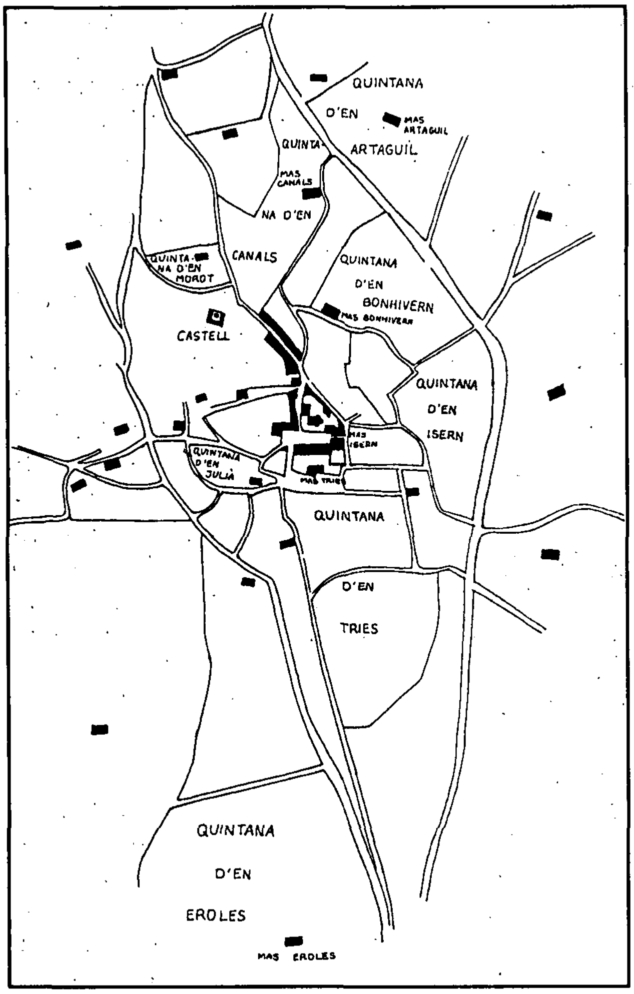

Vilassar al segle XIV.
Aproximació als dominis alodials de Sant Marçal.

deix a ser més central que perifèrica. Trobem masos en zones planes i escassament accidentades, on l'orografia del terreny ofereix més possibilitats a l'explotació agrària (mas Eroles, mas Tries). Trobem masos a la sagrera, gaudint de la immunitat del recinte eclesiàstic (mas Isern). Aquesta disposició no és aliena al fet que les parcel.les annexes als masos, les quintanes, són sovint d'una gran extensió i solidesa. En contraposició, els masos del castell descriuen una tendència cap a un hàbitat més centrífug, dispers i arrecerat als vessants de muntanya (14).

Exemples paradigmàtics de la posició geogràfica privilegiada dels alous de Sant Marçal són el mas Eroles a Vilassar i el mas Pins a Argentona: el primer, situat en una avançada de les terres fèrtils del pla, solcades per un dels dos braços de la riera, dominant l'entrada del poble pel camí de Barcelona; el segon, documentat des del 1012 (15), a l'extrem d'una vall fèrtil regada per la riera de Riudemeia, tributària de la d'Argentona, controlant l'accés al Vallès al peu de la calçada romana de Parpers.

ELS MÒBILS, L'ACCIÓ I LA REACCIÓ.

Els pre-condicionants físics o geogràfics són importants per a explicar la trajectòria sòcio-econòmica diferencial dels alous de Sant Marçal, en la mesura que obriren possibilitats a les explotacions agràries, però el factor que orientà més determinantment la seva singularitat fou la dependència d'una entitat monàstica com Sant Marçal. A diferència dels homes del castell, els pagesos de Sant Marçal mai no estigueren sotmesos a exaccions arbitràries (qüestions, toltes, fòrcies) i és probable que el seu règim dominical (censos per raó del domini útil de la terra establerta) fos més feble. Les implicacions econòmiques d'aquests pre-condicionants foren cabdals: possibilitat de gener excedents agraris, comercialitzar-los i acumular un cert capital que els permeté comprar finalment la seva llibertat. Quan arribà la crisi del segle XIV, els homes de Sant Marçal pogueren afrontar les dificultats des d'una situació ben diferent a la dels seus convilatans. L'acumulació d'excedents agraris, unes condicions materials d'existència força falagueres i un potencial tècnic productiu avantguar-

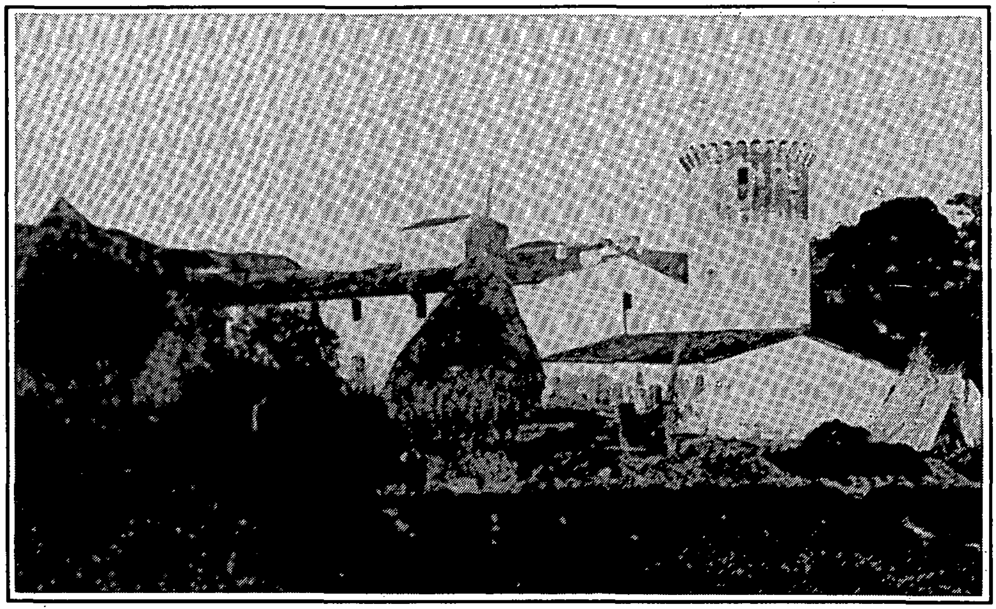

Mas Eroles (can Maians).

da haurien desvetllat les aspiracions de la pagesia veïna i suscitat el recel i les ambicions del feudal. Però una actitud psicològica d'ambició o recel no esdevé tan fàcilment un mòbil que permet passar a l'acció: cal afegir-hi les necessitats peremptòries del feudal provocades per una economia escassament sanejada i immersa en l'endeutament endèmic, necessitats que els seus propis pagesos potser no podien satisfer en igual mesura.

L'escomesa dels Sant Vicenç s'inscriu en un moment de revitalització de les violències senyorials contra les viles lliures de domini comtal. Contemporàniament, el noble Pere de Bell-lloc protagonitza al Corró de Vall una acció similar contra els homes de franquesa. Els homes francs del Corró denuncien els pillatges i els danys materials i personals dels quals han estat víctimes. En la seva declaració acusen el feudal d'haver arrabassat la vila del Corró, d'haver arrossegat els homes lligats pel coll i d'haver-los empresonat (*et traxit inde vestros homines sepe per gulam ligatos et misit eos in carcere et multa malefacta...*). El testimoni d'un dels pagesos declarants, en Guillem Joan, és prou colpidor:

> ... *et traxit me de ecclesia Corronis, et misit me in carcere, et quando tenebam vestram reclamorem non voluit mihi, et putaverit mihi occulos tradere cum digitis.* (16)

Per la mateixa època, els pagesos d'Argençola (Anoia) adrecen una querimònia contra el senyor Berenguer de Clariana i els seus *milites* pels danys i violències comesos a la població. Els pagesos afectats declaren individualment totes les pèrdues materials i els béns mobles i quantitats pecuniàries alienats pel senyor del castell de Clariana, de manera semblant a com ho feren els homes de Sant Marçal. El cas d'Argençola és especialment crític per la dimensió quantitativa i qualitativa dels danys impresos als pagesos (robatori de tot tipus de béns domèstics, productes agraris, bestiar, crema i enderrocament de les cases, etc.), fins al punt que reaccionaren espontàniament contra el feudal cremant el propi castell de Clariana (17).

Ambdós casos il.lustren tot un ampli moviment de queixes adreçades a la cort pels homes de les viles lliures contra els agents comtals (castellans, veguers i batlles). L'anàlisi d'aquesta rica documentació d'extra-inventari ha permès a Thomas N. BISSON parlar d'una primera crisi de les franqueses catalanes a la segona meitat del segle XII, la manifestació de la qual hauria estat l'esclat de violències protagonitzades pels agents delegats de l'autoritat comtal contra els seus pagesos. La violència dels senyors prendria multitud d'expressions: agressió física, robatori, extorsió, petites amenaces i intimidacions, etc., i es relacionaria amb la incipient reorganització administrativa i fiscal de Ramon Berenguer IV i Alfons I (18). Malgrat les característiques diferencials que presenta el nostre cas (violència contra uns dominis monàstics protagonitzada pel senyor jurisdiccional i procés confiat a la justícia eclesiàstica), la contemporaneïtat dels fets que es descriuen és prou suggerent perquè l'haguem d'associar indefectiblement a la crisi general del moment. La *querimònia* dels pagesos de Sant Marçal constata que les violències no es circumscrigueren estrictament a les viles lliures del domini comtal; probablement calgui eixamplar la dimensió qualitativa i quantitativa d'una crisi, la significació de la qual, com a primer moment en el procés de llarga durada d'asserviment de la pagesia ha estat oportunament plantejada per BISSON.

A Vilassar l'acció és protagonitzada per Ramon de Cabanyes, germà menor del senyor del castell, en Pere de Sant Vicenç. El fet que aquest hagués comissionat l'escomesa al seu germà, assistit pels *milites* de la migrada guarnició del castell, és significatiu de la solidaritat intra-familiar de la noblesa, estructurada en llinatges. Davant la solidaritat senyorial funciona la solidaritat del prior de Sant Marçal amb els seus homes, enfortida pel fet que ell mateix ha estat víctima directa de la rapinya. Lluny de confiar la causa en la justícia eclesiàstica, en un primer moment el prior reacciona amb l'organització d'una revenja, una clàssica *vendetta*, i comissiona la seva materialització a un tal Riambau. Segons Carreras i Candi, aquest Riambau podria tractar-se del senyor del castell veí del Far (19). Si fos així, s'hauria produït l'articulació d'un conflicte vertical, entre el feudal i els pagesos, amb un conflicte horitzontal, entre senyors veïns. Les escletxes que divideixen internament l'estament nobiliari, oportunament vehiculades per la pagesia en favor dels seus interessos, és un altre dels factors claus de la dinàmica feudal. La noblesa com a estament no homogeni es contraposa a la unitat de la pagesia que, malgrat ésser un grup extremadament heterogeni, estructurada en comunitats locals-parroquials, manté forts lligams de solidaritat veïnal. A més a més, únicament un feudal com Riambau, un professional de la guerra assistit per la seva comitiva de *milites*, podia haver fet front als Sant Vicenç i expugnar-los el castell. Malauradament, desconeixem l'abast dels danys impresos per Riambau en la

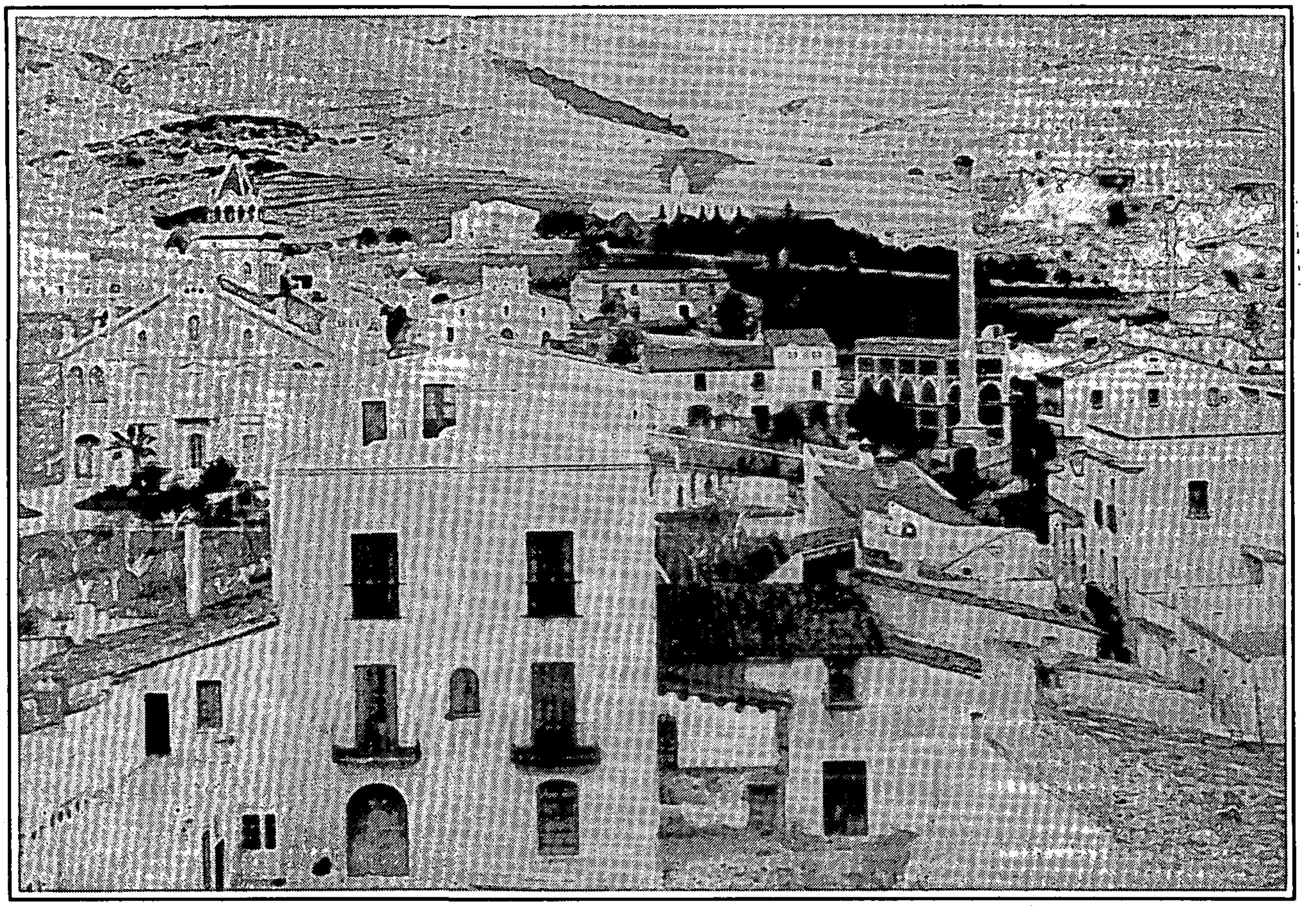

Quarter Nord de Vilassar a començaments de segle.
A primer terme l'antic mas Morot transformat en casa urbana (ca l'Anton Feliu).

revenja (*dampno quod Reamballus dederat et fecerat in castrum sancti Vicentii*) perquè el resultat de la sentència fou l'absolució del prior pel mal comès per Riambau a instigació seva, i la condemna de Ramon de Cabanyes a retornar totes les coses que havia pres i, si això no fos possible, a restituir el seu preu, per comuna estimació, de 307 sous i 7 diners.

LES PÈRDUES MATERIALS: ELEMENTS PER A LA CARACTERITZACIÓ DE LA PAGESIA DE SANT MARÇAL.

L'acció de Ramon de Cabanyes va consistir bàsicament en un robatori, un pillatge de béns mobles que podem classificar en cinc tipus: productes agrícoles, bestiar, instruments de producció (utillatge), estris domèstics diversos i capital numerari. Però en dos casos l'acció va més enllà del simple furt: a Guillem Malhivern el prengueren i el ficaren a la presó, a Ramon Morot, li envaïren les cases i li cremaren tota la fusta. Aquest

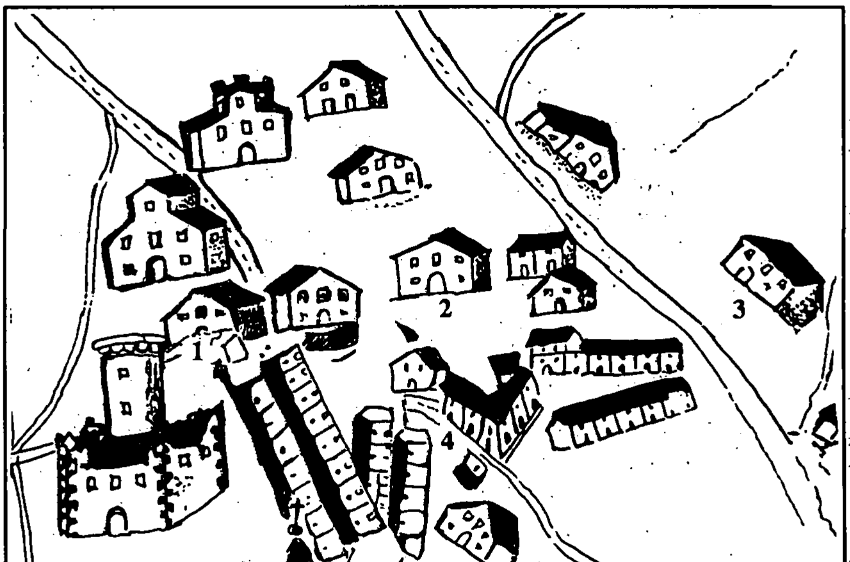

Fragment de la *Descripción Topográfica del lugar i término de San Ginés de Vilassar*... de l'any 1777.

1. Mas Morot (ca l'Anton Feliu).
2. Mas Canals (can Banús).
3. Mas Artaguil (can Roure).
4. Mas Bonhivern (can Mogues)

tracte especial no és aliè a la proximitat al castell de Vilassar d'ambdós masos: el Morot, a uns 50 m. a la banda de tramuntana, a tocar mateix de les terres de la fortalesa; el Bonhivern, a uns 150 m. al costat de llevant, a l'altra banda del camí vell que va de l'església al castell (20). La relació de veïnatge, amb totes les seves implicacions, deuria imprimir arguments addicionals a l'animadversió del feudal cap a aquests pagesos. Si a Vilassar, a diferència del Corró, no hi hagueren violències físiques directes, sí, en canvi, la dimensió del robatori i dels danys materials fou molt superior que a la vila comtal, fins al punt que, en el cas de Ramon Morot, comportà indirectament les conseqüències dramàtiques que recullen les seves pròpies paraules: ... *et per hoc in magna necessitate, famis mortuus est pater meus*. En aquest cas, a l'alienació de gairebé la totalitat de la collita i del potencial productiu, amb les dificultats que deuria suposar per a passar l'anyada, s'hi hauria afegit la destrucció de la fusta, l'element indispensable per a mantenir encesa la llar, que satisfeia les necessitats bàsiques de calefacció i cocció dels aliments i era el punt neuràlgic del mas (21).

Les pèrdues de la producció, les més importants en el conjunt de la relació, descobreixen una agricultura dominada pel binomi vinya-cereal. L'avidesa del feudal sembla dirigir-se, sobretot, cap a la producció extensiva i excedentària destinada al comerç (la vinya, i en menor mesura el cereal), més que no pas cap a la producció intensiva destinada a l'autoconsum (no hi ha pèrdues d'hortalisses, per exemple).

Tres dels declarants, en Guillem Malhivern, l'Arnau Còffia i en Ramon Morot, declaren haver perdut tota la seva verema. El Maresme ha d'haver estat una comarca especialitzada des de molt antic en el conreu de la vinya amb una clara orientació cap al mercat. El vi produït era agre i d'escassa graduació. Desconeixem les classes de vi que s'obtenien de la fermentació del raïm i, en aquest sentit, és indicativa la declaració de Pere Pota de la pèrdua de quatre sesters de vi blanc (*IIII sester vini albi*) (22). La declaració jurada del prior permet una lleugera aproximació quantitativa a l'abast del conreu de la vinya: *omnes meos agrarios vindemie qui sunt sine dubio XX somadas*, és a dir, tots els seus agrers que equivalen a 20 somades. Considerant l'equivalència de la somada de 3 quintars, uns 124,5 Kg., i que l'agrer, en sentit específic, és la cinquena part alíquota de la collita, el total de la producció dels tres masos que declaren haver perdut tota la verema seria d'uns 12.450 Kg. de raïm. Tot i que cal prendre les degudes reserves davant d'una xifra com aquesta, atesa la variabilitat geogràfica i temporal de les mesures emprades i l'absència del modern sentit de la precisió en la mentalitat de l'home medieval, convindrem, en tot cas, que es tracta d'una quantitat considerable. El robatori deuria haver tingut lloc durant els mesos de setembre o octubre (època de la verema) de l'any 1171, tot i que les declaracions són annexes a la sentència arbitral del juliol de l'any següent.

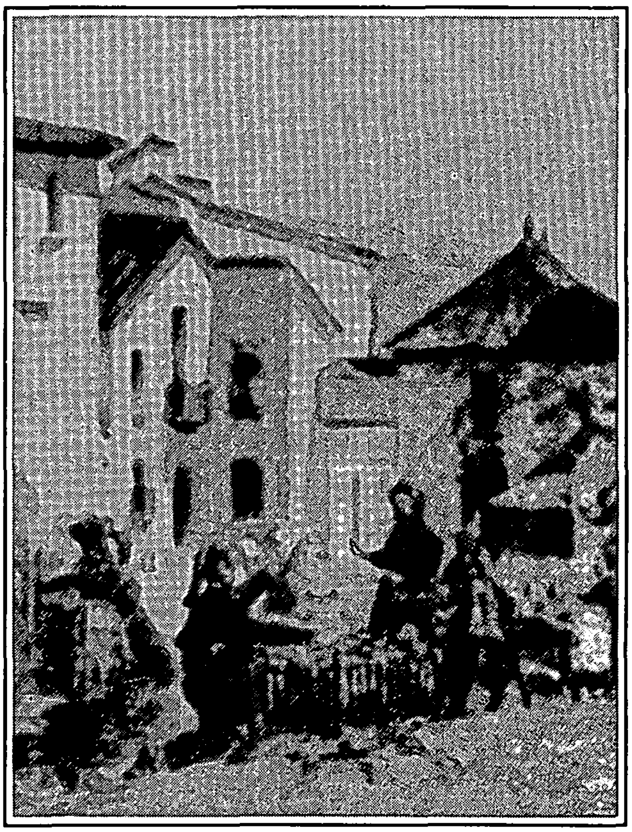

Ca l'Isern de Plaça segons una pintura de les darreries del segle XIX. A la dreta torre jussana o inferior del mas, posteriorment desapareguda.

Després del raïm, el segon producte excedentari que mou la cobdícia d'en Ramon de Cabanyes és el blat. El cereal sembla haver estat el segon conreu en importància de la comarca, encara que es fa difícil avaluar la seva presència. A diferència de la vinya, la documentació notarial de transacció de béns immobles no individualitza els camps de blat. Trobem sovint l'expressió *terras et vineas* (23), indicativa de la importància quantitativa de la vinya, però el primer mot deu amagar una àmplia varietat de conreus (cereals, olivera, hortalisses, plantes industrials, etc.). Entre tots ells, sabem indirectament que el cereal té una gran presència a partir dels esplets o prestacions dels pagesos i les deixes testamentàries. El cas de les declaracions dels homes de Sant Marçal

n'és una prova. Tots ells, menys un, declaren quantitats de cereal en la seva relació de pèrdues: Guillem Malhivern, 30 quarteres; Arnau Còffia, 9 quarteres i 6 sesters; Ramon Morot, 9 sesters; Pere Porta, 1 quartera; Pere Tria i el seu germà, 5 quarteres i 1 èmina (24); i el prior, 5 sesters.

Tot i que els cereals són genèricament anomenats blats, aquesta denominació sovint oculta en la documentació una gran diversitat d'espècies: el forment, l'ordi, el sègol, l'espelta, la civada, el mill, etc. Les declaracions dels pagesos posen de relleu aquesta diversitat, així com el predomini del forment, genèricament anomenat blat. El forment era un cereal de tardor bàsicament destinat a l'alimentació humana, d'aquí la seva importància quantitativa. Però, immediatament després segueixen en importància l'ordi i la civada, dos cereals de primavera essencialment destinats a l'alimentació animal. La dualitat forment-ordi/civada en els casos d'Arnau Còffia, Ramon Morot, Pere Pota i Pere Tria permet fonamentar una pràctica d'alternança de conreus, fet indicatiu que a mitjan segle XII, o potser abans, aquestes masies haurien arribat a una certa racionalització de l'explotació agrària. Aleshores, caldria preguntarnos si aquest és un tret específic dels masos de Sant Marçal o si és una pràctica estesa al conjunt de la pagesia.

Quadre núm. 2
TIPUS DE CEREALS

Pagesos declarants	Total cereal	Blat	Ordi	Civada	Mill
Guillem Malhivern	30 qres.	29 qres.			1 qra.
Arnau Còffia	(6 ses.) (9 qres.)	5 qres.	6 ses. (3 qres.)	1 qra.	
Ramon Morot	(9 ses.)		9 ses.		
Pere Pota	(1 qra.)			1 qra.	
Pere de Tria i germà	(5 qres.) (1 emi.)	1 èmina	5 qres.		
Prior de Sant Marçal	(5 ses.)	5 ses.			

Les quantitats relacionades no són únicament un espill per a penetrar en les estructures agràries d'aquesta pagesia, sinó que, des d'una altra òptica, són també una finestra oberta per a conèixer les necessitats i les ambicions del feudal. La presència de dues quarteres de civada, un cereal de baixa qualitat, destinat a l'alimentació de cavalls (animal nobiliari per excel.lència) i bous (només a l'abast dels pagesos rics), i només ocasionalment a l'alimentació humana, explicaria tant la importància modesta del conreu d'aquest cereal, com l'interès suprem del feudal en la seva apropiació.

Finalment, cal destacar la individualització que Guillem Malhivern fa, en el conjunt de les 30 quarteres perdudes d'*1 quartera de milió.*

El tercer conreu en importància que enumera la relació de les pèrdues és el de les plantes industrials. La referència al lli i al cànem revesteix un especial interès ja que es tracta de conreus intensius, de llarga tradició, i que ocupen un lloc central en l'explotació agrària. Aquesta centralitat es manifesta tant geogràficament, perquè les plantes industrials, com les hortalisses, requereixen de l'aigua i dels sistemes de regatge que només es troben a les terres circumdants al mas (les quintanes), com econòmicament, perquè la seva orientació cap a la indústria forània fa que estiguin mediatitzades per l'activitat mercantil. El Maresme era un centre productor de lli i cànem, però la seva elaboració (procés de filatura en els molins bataners i de teixit en els tallers menestrals de paraires i teixidors) tenia lloc a altres indrets (per ex., Granollers). Guillem Malhivern declara haver perdut *LX zeres de canemo* (seixanta floques de cànem), una quantitat considerable. Arnau Còffia fa constar en la seva declaració la pèrdua de *totum meum linum et canabum.*

La referència de les declaracions a caps de bestiar ens descobreix un aspecte que sol tenir un tractament força marginal en bona part de la historiografia, en part propiciat per la naturalesa de la documentació: la importància de la ramaderia menor estabulada en les explotacions pageses. Sense la ramaderia seria difícil de comprendre el difícil equilibri mantingut per moltes pagesies en una economia amb un elevat component autàrquic, com la d'aquesta època, on el que contrasta és la gran diversitat de recursos productius de les explotacions: la majoria d'heretats deurien combinar el conreu de la vinya i el cereal, dominant, amb l'olivera, les hortalisses, les lleguminoses, ocasionalment el lli i el cànem, els arbres fruiters, la ramaderia ovina i porcina i l'explotació forestal. Tot això sense excloure tendències cap a una certa especialització (vitícola, en el nostre cas) i comercialització d'excedents.

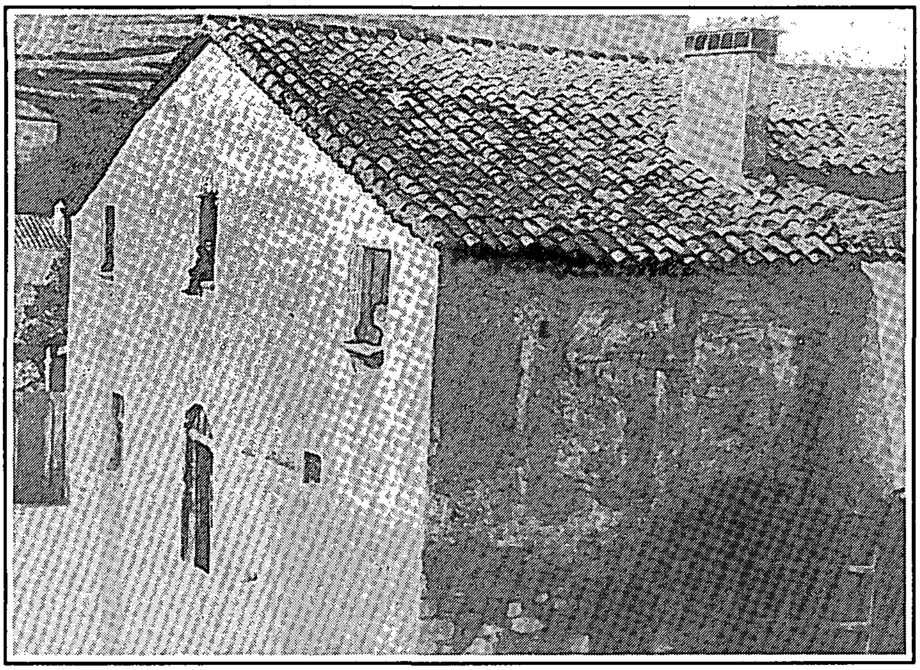

Mas Julià.

El prior de Sant Marçal fou víctima de l'escomesa dels homes de Ramon de Cabanyes, tot i que el document no explicita si ho fou directament en la seva persona física o indirectament en els béns que tenia en aquestes terres i que administraria el seu batlle. Cal pensar, però, en la primera possibilitat, malgrat la immunitat de què gaudia per la seva condició de religiós, perquè els béns alienats eren personals: l'ase (*asinum*), la sella (*enselamentum*) i una capa. Probablement l'ase constituïa un element de distinció dels religiosos regulars respecte als senyors del castell, els quals disposarien de cavalls per al seu transport.

L'expressió *casas et curtes* de la primera documentació (25) ja ens indica que existia una cort del bestiar i que era concebuda com a espai diferenciat de l'habitatge humà, tot i que físicament contigua al mas, juntament amb el graner i el celler. La cort no mancava en cap llar i en ella romania estabulat el bestiar oví i porcí. Per aquesta raó, el ramat d'una família pagesa del Maresme no deuria ésser massa nombrós, tothora que la seva funció bàsica era l'autoconsum; les declaracions dels homes de Sant Marçal revelen pèrdues molestes, de 6 ovelles en el cas d'Arnau Còffia, altres 6 i un porc en el cas de Ramon Morot i un anyell en el cas de Pere Pota. Guillem Malhivern no fa referència en la seva declaració a cap cap de bestiar, tot i que no dubtem de la seva existència perquè, entre els béns declarats, consten unes *femoralias* (femers), notícia indirecta de l'estabulació del ramat així com de l'aprofitament dels adobs animals. Un altre element que confirma la pràctica de l'estabulació és el paller declarat per Ramon Morot. El ramat s'alimentava, per tant, a la cort, però també als prats i pastures (prats naturals). Amb el temps, el senyor tendí a destinar una part del seu domini territorial per a la pastura del bestiar dels seus pagesos depenents, als quals cobrava un cànon per al seu ús. Aquest espai fou conegut aviat com a ferraginal, trobant-se situat sovint en els llocs més cèntrics de la població, prop del castell o de l'església. A Vilassar trobem documentat un ferraginal, anomenat de Malgraner, situat al costat de ponent del castell, l'any 1149 (26).

Finalment, dins la ramaderia menor cal esmentar l'aviram (gallines i ànecs) que era omnipresent a les llars pageses, perquè els ous tenien un paper molt important en l'alimentació medieval. Les pèrdues dels homes de Sant Marçal vénen donades en parells de gallines, semblantment als censos anuals que trobem en nombrosos establiments de masos o petites peces de terra.

El minorament del potencial productiu dels homes de Sant Marçal excedeix, en el cas de Ramon Morot, del terreny pròpiament agrari. La declaració de la pèrdua d'*unam fornadam tegularum* (una fornada de teules) revela el funcionament d'un forn de ceràmica prop del castell i, en un altre ordre de coses, constata un fet interessant pel que fa a les estructures d'hàbitat: la recuperació precoç d'un element constructiu abandonat des d'època romana, la teula. Un element, però, luxós, l'ús del qual encara és restringit a les pairalies més potents, a les construccions militars i als edificis religiosos. Per a la majoria de masos el sistema de cobertura continua essent de branques, fustes i fulles, la qual cosa el fa extremadament vulnerable a les inclemències atmosfèriques i també a les violències feudals (27).

L'acció d'en Ramon de Cabanyes no es limità a la destrucció de la producció, sinó que implicà també l'alienació d'una part del potencial productiu dels masos, la dels mitjans tècnics de producció, de mane-

ra que les seves conseqüències es deurien deixar sentir a mitjà i llarg termini. Les declaracions donen la imatge d'uns masos força proveïts d'un utillatge extens i divers si el comparem amb les pobres referències d'inventaris i testaments contemporanis. Aquest instrumental agrícola al segle XII ja era bàsicament de ferro. La introducció del ferro en l'instrumental d'ús quotidià del pagès cal relacionar-lo amb l'aparició d'una figura central dins la comunitat: el ferrer. La seva importància despertà ben aviat les ambicions del senyor i, a partir del segle XI, el ferrer apareix sovint entre els domèstics del castell, i la farga o ferreria, localitzada dins l'àmbit d'influència de la fortalesa, com una de les principals banalitats o monopolis del feudal que li proporciona uns ingressos extraordinaris. El 1155 Berenguer Guadal de Sant Vicenç féu donació a la seva filla Dolça i al seu gendre Bernat de Togores de la farga i el ferrer que posseïa en franc alou al terme i parròquia de Vilassar (28).

L'utillatge agrícola relacionat és divers i revela l'heterogeneïtat de les feines a les quals és destinat: trobem aixades per a cavar, destrals per al bosc, falç i dalles per a segar les messes o tallar l'herba, etc. Alguns elements (una truja, dos cups) es relacionen amb el procés domèstic d'elaboració del vi als cellers.

Quadre núm. 3
UTILLATGE AGRÍCOLA

Propietari declarant	**Denominació text**	**Definició**
Guillem Malhivern	*unam reiam*	1 rella.
	unam exadam	1 aixada.
	unam trugam	1 truja. Sòcol foradat i amb guies, dins del qual passa el cargol d'una premsa d'oli, de vi, etc. / Cuba de roda de carro (Alcover-Moll).
	II cubellos	2 cubells.
	unam siram	1 serra.
Arnau Còffia	*II saccos*	2 sacs.
	I guadenguam novam	1 dalla nova.
	II tonnas	2 tones.
	IIII falces	4 falç.
	Securim unam	1 destral.
	II foladores	2 cups de trepitjar raïm (Corominès).
	I par molarum	1 parell de moles.
Ramon Morot	*I saccum*	1 sac.
Pere Pota	*I exadam*	1 aixada.
Prior de Sant Marçal	*saccum*	1 sac.

Entre els objectes domèstics declarats, destaquen les dues esgrimes i dos escones d'Arnau Còffia. La presència d'ambdues armes en la relació no creiem que sigui excepcional: els pagesos de Sant Marçal són homes mínimament armats. Amb les armes poden defensar-se de les violències foranies i, davant del feudal, constitueixen la garantia de la seva llibertat. Evidentment, l'armament pagès (llances, javelines, dards, arcs i fletxes) no pot fer front a l'aparell militar sofisticat dels professionals de la guerra, el senyor i els seus *milites*. Però no deixa de ser significatiu que en el context d'una pagesia *inerme*, desposseïda de les seves armes en ésser reduïda a dependència al segle XI, els homes de Sant Marçal s'haguessin mantingut mínimament armats.

La resta d'objectes correspon a peces de vestir (una camisa, una capa nova, unes sabates), peces tèxtils (dos cultrons, un mantell), eines (dos parells de tisores, una serra), i elements arquitectònics (sis portes).

Quadre núm. 4
OBJECTES DOMÈSTICS DIVERSOS

Propietari declarant	**Denominació text**	**Definició**
Guillem Malhivern	*unam camisiam*	1 camisa.
	unas tesoras (= 3 diners)	1 tisores.
	unum mantellum (= 8 sous)	1 mantell.
	VI januas	6 portes.
Arnau Còffia	*I capam novam*	1 capa nova.
	II° paria de tosoris	2 parells de tisores.
	unas sotulares	1 sabates.
	archam I	1 arca.
	II scrima	2 esgrimes.
	V parapsides	5 escudelles. Vas de terrissa de forma de casquet esfèric, on es serveix esp. la sopa, l'escudella, el brou.
	II cultrons	2 vànoves.
	II eschonas	2 dards o llances curtes que es tiraven a distància (Alcover-Moll).
Prior de Sant Marçal	*ensalamentum*	Sella.
	unam capam	1 capa.
	unum cultrum	1 vànova.

Les pèrdues de capital numerari són les genuïnament indicatives de les necessitats dels senyors. A Guillem Malhivern, a més a més de prendre-li 10 sous en diners, li feren redimir altres 110 sous, a Ramon Morot, li robaren 2 sous i a Pere Berenguer, 60. En dos casos es tracta de quantitats considerables

que ens han de fer reflexionar sobre la disponibilitat quotidiana de numerari i la dimensió de l'acumulació de capital en aquests masos.

EL FUTUR DE LA SENYORIA DE SANT MARÇAL.

L'any1172 marca una fita important en la trajectòria històrica d'aquests masos durant l'etapa expansiva dels segles XII-XIII. L'escomesa del feudal deuria implicar a curt termini serioses dificultats per als pagesos, però a llarg termini la pagesia en sortí enfortida. La sentència arbitral de 1172 establí la immunitat dels pagesos en prohibir als senyors i als seus castlans i familiars la imposició de prestacions d'aliments, fòrcies i servituds als homes de l'honor de Sant Marçal:

... ita ut nunquam in honore Sancti Marcialis cibariam vel forciam vel ullam aliquam aliam servitutem habeant ipsi neque castlani nec aliqui de suis, tamen ratione instrumentorum, tam etiam ratione iuris iurandi... (29)

Tot i el caràcter de precedent de la sentència, la immunitat que se'n derivava no garantí l'estabilitat i la seguretat dels pagesos perpètuament. L'any 1199 Guillem de Sant Vicenç fou acusat de cometre un robatori a Coll-Sabadell, declarat culpable i condemnat a la restitució dels béns (30). Tot i que no es refereix als dominis del monestir, aquesta notícia és una mostra més de la predisposició constant dels senyors a exercir les violències i els furts sobre la pagesia. Amb anterioritat a 1243 es tornaven a reproduir els incidents amb els homes de Sant Marçal, perquè aquest any Guillem de Sant Vicenç i el seu fill Berenguer hagueren de reconèixer a Guillem Ramon, prior del monestir, els honors i possessions que tenia en franc alou amb els seus homes propis a Argentona i a altres llocs. Al costat de la definició de les possessions territorials, hagué de reconèixer-se culpable d'haver injuriat Déu per haver imposat quèsties, toltes i fòrcies als pagesos, així com la prohibició d'imposar en el futur cap tipus d'exacció arbitrària:

Unde que aliquando nos fecimus questas, toltas et forcias hominibus dictorum honorum et possessionum, penitet nos hoc fecisse, scientes nos esse culpabiles et iniuriosos apud Deum et homines eo que fecimus contra ius ... (31).

Per aquesta definició, els Sant Vicenç reberen del prior 80 sous de moneda barcelonesa. És a dir, que fins i tot en causes que semblaven confiades a la justícia, el marge de forcejament econòmic i de pressions fou sempre considerable. Per als senyors, immersos en l'endeutament crònic, l'obtenció de numerari fou sempre un dels seus objectius primordials.

Aquest instrument sembla haver posat punt i final a la conflictivitat entre els Sant Vicenç i els pagesos de Sant Marçal. La immunitat que se'n derivà havia d'ésser una de les bases sòlides sobre la qual els pagesos fonamentaren la seva situació econòmica privilegiada: la comercialització d'excedents agraris i l'acumulació de capital que els permetria comprar la propietat eminent de les seves terres en la conjuntura crítica de la segona meitat del segle XIV. La crisi tingué una significació ben diferent per als pagesos depenents del monestir benedictí que per als depenents del castell: mentre que aquests en foren víctimes, l'hagueren de patir resignadament, els primers hi oposaren una actitud 'oportunista'. Els homes de Sant Marçal 'aprofitaren' la conjuntura crítica de la segona meitat del segle XIV amb les escletxes que obrí en el si de les classes poderoses per a comprar la seva llibertat.

Pere Benito i Monclús

NOTES.

1.- Aquest és el cas, per exemple, a nivell comarcal, de la tesi de llicenciatura de RICHOU i LLIMONA, Montserrat: *Aproximació a la història d'Argentona a la Baixa Edat Mitjana (segles XIII-XV)*. (U.B., 1985), editada amb el títol *Aproximació a la història d'Argentona (segles XIII-XV)*. Argentona, Ajuntament d'Argentona, 1987.

2.- Vegeu la tesi de llicenciatura inèdita de CASTILLO i EZQUERRA, M. Josep: *La Baronia dels Desbosch segons els capbreus de 1354-56 i 1558-1614. Aproximació a la història sòcio-econòmica d'Argentona i Vilassar*. (U.B. 1987).

3.- En un altre lloc hem tractat la incidència dels dominis alodials del monestir de Sant Pol de Mar al terme de Vilassar. Cf. BENITO i MONCLÚS, Pere: *Els homes de Sant Pol del veïnat del Sant Crist. Gènesi, evolució de l'hàbitat i estructures dominicals d'un antic veïnat de Vilassar*, dins *Butlletí del Museu Municipal de Vilassar de Dalt*, núm. 2 (1990).

4.- Per a un seguiment detallat d'aquest procés en el context dels anys crítics del domini de Pere Desbosch, vegeu TERRADAS, Ignasi: *El món històric de les masies*. Barcelona, Curial, 1984; pàgs. 81-86.

5.- Arxiu particular de can Pins d'Argentona, perg. 1 bis. Publicat per CARRERAS i CANDI, Francesch: *Lo castell de Burriach o de Sant Vicens*, Mataró, Estampa de Vila i Font, 1908; pàgs. 295-297.

6.- VILLANUEVA, Jaime: *Viaje literario a las iglesias de España*, Madrid-València, 1803-1852, vol. VI, doc. XXXIV; citat per CARRERAS i CANDI, Francesc: *Argentona històrica*, Barcelona, Impremta La Renaixença, 1891, pàg. 98. Sobre la història del monestir, vegeu PLADEVALL, Antonio: *Sant Marçal del Montseny. Antiguo cenobio y parroquia del obispado de Vich*, separata d'*Ausa*, núm. 35 (1961).

7.- Malhivern, Malvi *ms.*, transcripció defectuosa del regest. Noteu la curiosa mutació que experimenta aquest cognom en convertir-se en Bonhivern. Aquest no és l'únic cas de topònim o antropònim compost de l'adjectiu "mal" que pateix aquesta evolució. CARRERAS i CANDI a *Orígens de la riera d'Argentona*, Barcelona, tip. L'Avenç, 1904, pàg. 28, refereix el cas de Torrent Mal, que al segle XIII fou transformat en Torrent Bo, i enceta una reflexió sobre la generalitat del fenomen: *L'adjectiu mal, aplicat a diferents valls, castells, puigs y altres llochs en temps antich, fou més avant trasmudat en bo, quan, per millorar les costums dels pobles, tal calificatiu lo trobaren denigrant*. Caldria esbrinar quines foren les causes històriques, socials o culturals, que incidiren en aquesta mutació.

8.- Arxiu Patrimonial del marquès de Santa Maria de Barberà (castell de Vilassar), *Speculum*, f. 55.

9.- A.C.B., 1-1-1744.

10.- A.P.M.S.M.B., *Speculum*, f. 55-55v.

11.- A.P.C.P.A., perg. 10.

12.- Arxiu Municipal d'Argentona, doc. núm. 42. Regestat i citat per RICHOU i LLIMONA, Montserrat: *Op. cit.*, pàgs. 112-113, 209.

13.- Vegeu CUADRADA i MAJÓ, Coral: *El Maresme medieval: Les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar (hàbitat, economia i societat, segles X-XIV)*. Barcelona, Rafael Dalmau, 1988, pàgs. 508-512.

14.- Un intent de relació entre la geografia del poblament i els orígens de l'estructuració de la propietat per a un cas similar, el dels alous del veïnat del Sant Crist, depenents del monestir de Sant Pol del Maresme, l'hem dut a terme a *Els homes de Sant Pol...*

15.- A.C.B., 1-4-28.

16.- A.C.A., Cancelleria Reial, Extra-inventari, 3214. Datat entre 1162 i 1170 per BISSON, Thomas: *Fiscal Accounts of Catalonia under the Early Count-Kings*, 1151-1213, Berkeley, University of California, 1984, I, pàg. 169. Referit per Paul FREEDMAN en el *Segon Col.loqui d'Història Agrària* (1986).

17.- A.C.A., Cancelleria Reial, Ramon Berenguer IV, Extra-Inventari, 3145. Analitzat des del punt de vista de la seva riquesa onomàstica per MATEU, Josefina; MATEU, M. Dolors: *Inventari de res comune trobades en una querimonia o clam (s. XII)*, dins *Miscel.lània d'homenatge a Moreu Rey*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988, II, pàgs. 401-415. L'estudi paleogràfic permet d'acotar cronològicament el document durant els anys del regnat d'Alfons I (1162-1196) i, més en concret, en el període 1185-1190.

18.- BISSON, Thomas N.: *The crisis of the catalonian franchises (1150-1200)*, dins *La formació i expansió del feudalisme català. Actes del Col.loqui organitzat pel Col.legi Universitari de Girona (8-11 de gener de 1985). Homenatge a Santiago Sobrequés i Vidal*. Estudi General, 5-6, Col.legi Universitari de Girona / UAB, 1988, pp. 153-174.

19.- CARRERAS i CANDI, Francesch. *Lo castell...*, pàg. 92.

20.- El mas Morot és el lloc conegut actualment per ca l'Anton Feliu, i el mas Bonhivern, can Mogues. La identificació de molts dels alous de Sant Marçal ha estat possible a partir de la *Descripción topográfica del lugar i término de San Ginés de Vilassar...* de l'any 1777.

21.- LE ROY LADURIE, Emmanuel: *Montaillou, aldea occitana de 1294 a 1324*. Madrid, Taurus, 1988, pàgs. 68-69.

22.- El sester era una antiga mesura de capacitat d'equivalència variable segons les comarques i les èpoques.

23.- A.C.B., *Liber Antiquitatum*, II, núm. 437; A.C.A., *Cartulari de Sant Cugat*, fol 323, núm. 964; A.C.B., L.A., II, núm. 481; A.C.B., 1-1-1176 / 1-2-1219; A.C.B., L.A., II, núm. 496; A.C.B., 1-1-2143, etc.

24.- L'èmina equival a 4 quarteres, mesura de Granollers segons el Capbreu de l'Almoina (1317) o *Llibre Verd* (A.C.B.).

25.- A.C.B., *Liber Antiquitatum*, II, núm. 437.

26.- A.P.M.S.M.B., *Speculum*.

27.- Entre els danys denunciats pels pagesos d'Argençola en llur querimònia consten la crema de les teulades i enderrocament de les parets dels masos: ... *copertura de una casa cremada et parietes derocadas...*

28.- A.P.M.S.M.B., *Speculum*, f. 91r-v.

29.- A.P.C.P.A., perg. 1 bis.

30.- A.C.B., L.A., III, núm. 145 i 146.

31.- A.P.C.P.A., perg. 2 bis.

El contingut de la Biblioteca del Col.legi de Santa Anna durant el segle XVIII és descriptiu del model cultural del moment.

A la vegada, l'índex reflecteix clarament les matèries objecte d'estudi a l'època.

LA BIBLIOTECA DE L'ESCOLA PIA DE SANTA ANNA L'ANY 1774

Les biblioteques són sempre un índex o indicador de la cultura d'un moment i de les persones que la formen; no és l'únic indicador, però sí que cal tenir-lo present. En èpoques antigues encara era més significatiu que avui dia, ja que la dificultat d'adquirir els llibres, suposava una decidida voluntat cultural, mentre que avui, a vegades, ho fem per motivacions exteriors, com la publicitat, l'oportunitat, etc.

Els escolapis sempre tingueren, com tot monestir o convent, la seva biblioteca; l'adquisició de llibres no podia fer-se pels individus perquè hauria ocasionat unes despeses massa crescudes; la biblioteca comunitària resolia i atenia les necessitats de cada un dels membres i responia a la dedicació específica del centre. La finalitat de les biblioteques escolàpies era doble: servien perquè cada mestre pogués preparar les seves classes i per a la predicació dels qui en tenien l'autorització o la comesa, a més de la normal de formació dels religiosos.

Santa Anna es funda el 1737, i el primer inventari de la biblioteca de què tenim notícia és de 1774, és a dir, 37 anys després de la fundació; no són gaires anys per a tenir una biblioteca ben proveïda, però sí que són els suficients per a veure la seva orientació. El llibre d'inventaris de 1774 inclou el de la *Libreria*, com diu l'original; no està complert, sinó que només en tenim l'índex i algunes pàgines del detall de llibres; concretament les pàgines 79, 80, 97, 109, 129 i 130 i queden encara set apartats sense cap full conservat, dels 19 que té l'índex; el poc que podem llegir, ens permet treure'n algunes conseqüències i per això he cregut oportuna la seva publicació i comentari.

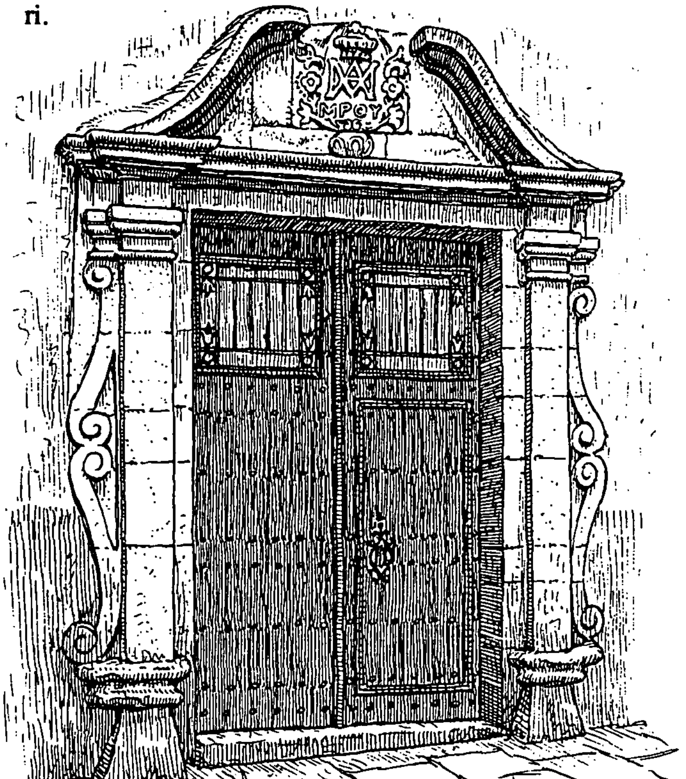

Antic portal del Col.legi dels Escolapis a la Baixada de Santa Anna. (s. XVIII). Desaparegut. Dibuix Marià Ribas i Bertran.

El *document* reprodueix l'índex dels apartats que seguien i dels quals ara només queden set pàgines; aquest índex ens indica la classificació dels llibres i l'organització de la biblioteca; veiem que els llibres es classifiquen sota dos aspectes: en primer lloc, per la temàtica i, en segon lloc, pel format (tres: foli, 4t i 8è); dintre de cada grup (tema i format), els títols es col.locaven de manera successiva i, a cada volum, se li donava un número.

Els temes que encapçalen els apartats mostren bé els objectius de la biblioteca; un grup es refereix al culte o vida comunitària, com *rubriquistas, coro y refectorio* (és a dir, els que la comunitat llegia a taula); un altre serveix per a la preparació dels sermons, són els *predicables*; un tercer grup podia oferir material per a lectura personal formativa com els *espirituales, juristas o canonistas*; en l'apartat "T" hi ha els manuscrits que deixaven els religiosos difunts i que, segons les disposicions del Capítol General de 1718, havien de passar a la biblioteca de la comunitat; finalment, el grup de titulars més nombrós pertany a les diverses matèries que s'ensenyaven a Santa Anna (recordem que a més de la primària i secundària, hi havia la facultat de filosofia o arts i el juniorat o casa d'estudis de filosofia i teologia per a escolapis); d'aquí els títols de teologia, filosofia, gramàtica, història, aritmètica i geometria.

L'any 1774, ja s'havia iniciat a Santa Anna l'obertura de la secundària cap a les ciències i per això en trobem l'apartat a l'índex d'*aritmética i geometría*; calia adquirir uns bons i actualitzats coneixements per a poder impartir les noves matèries.

Examinem breument els continguts de cada un dels apartats de què disposem, tenint present que, d'alguns, no en tenim la llista completa.

En els *Predicables* hi ha la Bíblia en diferents formats, unes concordances, obres de sants pares de l'Església, vides i obres de sants, com també sermonaris del segle XVIII; la panoràmica, doncs, que ens ofereix és força equilibrada dintre dels pocs títols que conté. Els sermonaris de Quaresma s'emporten la palma numèricament, ja que aquest temps era també aquell en què més es predicava.

Dels *Espirituales* tenim poques dades; hi ha mestres importants de la vida espiritual com sant Francesc de Sales, sant Ignasi de Loiola, el P. Nieremberg, etc. i dues obres de tema escolapi: *Vida de S. Jph. Calazans* i *Varones insignes*; aquests autors i llibres esmentats han estat molt llegits pels escolapis fins al segle XX.

Per a veure el criteri que probablement se seguia en l'adquisició de llibres per a la biblioteca de Santa Anna, caldrà, abans de comentar l'apartat dels *Gramáticos*, reproduir la llista de llibres que les *Regles Comunes* assenyalaven per a l'assignatura de gramàtica; eren els següents autors i obres: de Ciceró, *pro lege Manilia, de Amicitia, de Officiis*, les cartes o *Epistolae*; de Luci Anneu Sèneca, *Tragèdies*; d'Horaci, *Odes* i *Poetica*; de Marcial, *Epigramas*; de Virgili, *Eneida, Eglogas* i *Georgicas*; d'Ovidi, *el Ponto* i *Tristes*, a més d'altres autors dels quals no s'assenyalen obres concretes com Salusti, Livi, Q. Curci, Cató el Gran, Valeri Màxim i Lluís Vives. Si comparem aquesta llista amb la relació d'obres de la Llibreria, comprovarem que dels 12 autors, 6 hi consten; constatem, doncs, que la biblioteca subministrava les obres i autors que l'escolapi necessitava per a preparar-se les classes. Cal destacar els diccionaris (o vocabularis) de llatí i l'interès per l'estudi de llengües com italià i francès; també hi ha un *Estilo de cartas* que ens recorda la importància que es dóna a la redacció de cartes en l'escola d'aritmètica segons sabem pels exàmens públics del segle XVIII.

No coneixem el volum total de llibres que formaven la biblioteca de Santa Anna; podríem intentar un càlcul aproximat: sabem, en efecte, que en les 8 p. emprades (alguna quedà en blanc per a continuar-hi el registre de posteriors entrades) hi consten 147 títols de llibre i que el total de pàgines que ocupava el registre era probablement de 77, de la qual cosa podríem deduir que el total era d'uns 1.400 títols.

Aquestes són algunes de les coses que podem entreveure de les escadusseres llistes de la biblioteca. El responsable de la biblioteca havia de portar, segons les *Regles Comunes* de l'Escola Pia, dos llibres: el registre d'entrades de llibres i el de préstecs que feia als religiosos perquè els poguessin llegir a la cel.la; cap d'aquests llibres no ha arribat a nosaltres; el que ara comentem és segurament una còpia del d'entrades.

Hom voldria més, però les dades de què disposem no ho permeten; alguna nova informació, de tota manera, hem pogut entreveure de la cultura dels escolapis de Santa Anna.

Joan Florensa, escolapi

DOCUMENT

INDICE DE LA LIBRERIA:

A	-	Predicables en folio
B	-	Theólogos en fol.
C	-	Espirituales en fol.
D	-	Gramáticos, y Filósofos en fol.
E	-	Predicables en 4 fol.
F	-	Theólogos en 4 fol.
G	-	Filósofos en 4 fol.
H	-	Espirituales en 4 fol.
J	-	Historiales en 4.
L	-	Rubriquistas en 4.
M	-	Aritmet.a y Geomet.a en 4.
N	-	Juristas, y canonistas en 4.
O	-	Gram.a en 4. y en 8.
P	-	Predicables en 8.
Q	-	Theólogos en 8.
R	-	Filósofos en 8.
S	-	Espirituales en 8.
T	-	Manuscritos en 8.
V	-	Coro, y Refectorio

[p. 79]

A - PREDICABLES EN FOL.

Biblia sacra	1 tomos	Núm. 1
Concordias & Biblia	1	2
Jirino	2	3, 4
Silveyra	10	5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14
Laureto Silva	1	15
Maldonato	1	16
Divi Ambrosii opera	2	17, 18
D. Joan. Damasc.s	1	19
S. Dionisius	1	20
S. Ciprianus	1	21
S. Leo Papa	1	22
S. Greg.s Nazian.s	1	23
S. Epiphanius	1	24
S. Hyeronimus	1	25
Hencala	1	26
Tertulianus	1	27
Ricardus a S.to Vict.re	1	28
Titelmanus	1	29
Hortus Pastorum	1	30
Polo Diario sacro	2	31, 32
Árbol de la vida	2	33, 34
Fray José de Jesús	1	35
Flos Sanctorum & Dominicar.	1	36
S. Anselmus	1	37
Catena aurea D. Thos.	1	38

[p. 80]

Lochner	4	39, 40, 41, 42
Bartiay.	9	43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51
Quaresma & Graxia, i Santoral	1	52
Vieyra	4	53, 54, 55, 56
Mansi empeñado	4	57, 58, 59, 60
Romeu assump.s Apost.s	2	61, 62
Quaresma de Esquirol	1	63
Quaresma de Becerra	1	64
Becerra orac.s sagradas	2	65, 66
Gran Deip.a Elucid.ta	1	67
De Thomas in Math. et Joan	1	68
Simeon â S. Cruce de Pas.e	2	69, 70
Itinerario de Andrade	1	71
Institutiones Catholicae de Pouget	2	72, 73

[p. 97]

E - PREDICABLES EN 4 FOL.

Biblia sacra	1	1
Mercancio	2	2, 3
Ramirez	4	4, 5, 6, 7
Trigoyen	1	8
Aldobera	1	9
Gislandis	1	10
Vieyra	5	11, 12, 13, 14, 15
Despertador Chr.no	2	16, 17
Congregatio Dolorosa	1	18
Capelo Pastoral	1	19
Nizena	1	20
Serm.s de Bossuet	3	21, 21, 21
Tertulianus predicans	6	21, 22, 23, 24, 25, 26
Plano Evangélico	1	27
Sermones fúnebres	1	28
Pensil Eucharistico	1	29
Oraciones Sagradas de Diez	1	30
Erthoff Dominicale	1	31
Nizeno Quaresma	1	32
El oyente preservado	2	33, 34
El oyente desengañado	1	35
Santoral Cistersiense	1	36
Discursos económicos	1	37
Plens Dominicas	1	38
Parabolas Evang.	1	39
Rethorica de Granada	1	40

[p. 98]

Muniera Cuaresma	3	41, 42, 43
Granada obra predicable	9	44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52
Philip. â S.to Jac.	2	53, 54
Bossuet	3	55, 56, 57
Año Christiano	19	58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76

[p. 109]
H - ESPIRITUALES EN 4 FOLIO

Espejo de la Muerte	1	1
Molina de Sacerdotes	1	2
Molina de Oración	2	3
Varones Insignes	1	4
Año Virgíneo	4	5, 6, 7, 8
Historia del Archipiélago	1	9
Pentatheuco Cherubico	1	10
Salsas Plat.	5	11, 12, 13, 14, 15
Murcia Memoria de Pas.n	1	16
Temporal y Eterno	1	17
Arbiol fam. Regul.	1	18
Arbiol desengaños mist.s	1	19
Arbiol vocación ecclesias.	1	20
Arbiol manuele sacerd.	1	21
Sales vida devota	1	22
Practica de Sales	1	23
Nieremberg. aprecio de la gur.a	1	24
Venegas de la muerte	1	25
Itinerario del Alma	1	26
Exercicios de S. Ignacio	1	27
Historia de los S.M. de Vilasar	1	28
Athenas sacra	1	29
Vida de S. Jph. Calazans	1	30
Commentario sacr histórico	1	31

[p. 110 en blanc]
[p. 129]
N - GRAMÁTICOS EN 4, Y EN 8.

Arte Poética	2	1, 2
Virgilio repetido	1	3
Virgilio comentado	1	4
Vocabulario de Sales	1	5
Vocabulario de Torres	1	6
Citara de Apolo	1	7
Tesoro de las dos lenguas	1	8
Speculum Gram.um	2	9, 10
Teatro de los Dioses	3	11, 12, 13
Gerardo Lobo	1	14
Vocabulario Italian y Esp.l	1	15
Gram.a de Bufier	1	16
Marcial Epigrammas	2	17, 17, 18, 18
Exameron Joan Crysostomi	1	19
Phoedri Fabulae	1	20
Pomici	1	21
Ariathne Rhetorum	1	22
Rhet.a P. Camili	3	23
P. Alvarez	1	24
Virgilio	2	25, 26
Sinónimos	2	27, 28
Despauterio y Plateolo	3	29, 30, 30
Eloquencia Española	1	31

[p. 130]

Valerio Máximo	1	32
Juan Bautista fulgoso	1	33
Gram.a magna	1	34
Lorenzo Valla	1	35
Juan Bap.ta Mantuany	1	36
Horacio Español	2	37, 38
Elegancias Poéticas	1	39
Thesaurus Puerilis	1	40
Enchiridion	1	41
Paulo Manucio	3	42, 43, 44
Prosodias del P. Agust.n y Alv.z	3	45, 46, 47
De Institutione Gram.cae	1	48
Retor.a del P. Agus.n	1	49
Gram.a Francesa	2	50, 51
Magistral de Torrella	1	52
Seminario de Victoriense	3	53, 54, 55
Julio César	1	56
Seutonio	1	57
Obras de Virgilio	1	58
Ovidio Methamorp.s	1	59
Ovidio Epistolas	1	60
Epístolas selec. de Ciceron	1	61
Estilo de cartas	1	62
Fabulas Philosofia secreta	1	63
Clavis Rhet.ae	1	64
Suma de Temps	1	65
Epitheta Texturus	1	66
Com.a Julii Caesaris	1	67
Lemaitre Italien	1	68
Obras de Pantaleon	1	69

Els dibuixos, les evocacions i el llenguatge sempre poètic de l'arqueòleg i historiador Marià Ribas i Bertran ajuden a valorar el patrimoni històric i artístic de la ciutat i són una crida ferma en favor de la seva conservació i restauració.

RECORDS DE L'ANTIC MATARÓ

Mataró, dintre del Maresme, destaca per tenir una fesomia pròpia, formada al llarg de moltes centúries, plena d'influències de cultures benefactores de pobles estrangers i marcada pel rastre de successives invasions devastadores.

Restes diverses escampades per les muntanyes, en les planures del terreny, en les fondalades de la rodalia i en el subsòl de la pròpia ciutat, són perdurables. Els llargs períodes prehistòrics i les necròpolis i ruïnes de poblats ibèrics han conservat estris i objectes diversos. A partir de la conquesta romana les noves tècniques en les arts i en la construcció queden reflectides en les restes de les nombroses vil.les, unes de gran magnificència i altres de modèstia aparent, testimonis d'un moment d'esplendor, que continuarà amb el món paleocristià i després amb el visigòtic. L'època contempla la total ordenació del territori, la perfecta disposició dels conreus i l'establiment d'una completa xarxa de camins de comunicació entre la ciutat i les nombroses cases o vil.les del terme, dotades de coberts, corrals, magatzems i dependències pròpies per a una generosa i pròspera vida agrícola; punt central d'aquest vast panorama, arran del mar inundat de llum, una petita ciutat residencial, presidida per un temple situat en la part més visible.

D'aquesta primitiva ciutat, a poc a poc es van descobrint eloqüents vestigis de construccions, conduccions subterrànies, canalitzacions, pedres treballades, fragments escultòrics, làpides i objectes d'ús comú, enmig de sòlids fonaments de pedres, aprofundits dins de la terra verge.

La ciutat prospera durant l'imperi, gaudeix de la Pau Augústia, veu l'entrada i el triomf del cristianisme i sofreix les crueltats i destruccions de les invasions guerreres que, a la fi, causen la total demolició de la ciutat.

Segueixen anys de desolació aclaparadora i absoluta pobresa. Però, damunt de les antigues ruïnes, quasi encara fumejant, lentament, amb l'esforç col.lectiu dels ciutadans, s'aixeca una nova població, que aprofita les desferres i les pedres calcinades del passat. Paulatinament, vencent tota mena d'obstacles, creix i prospera, amb la generosa protecció de la Ciutat Comtal, i particularment del Diocesà, i queda configurada una nova estructura urbana, que a la fi del segle XVI quedarà encerclada amb una muralla.

Abans, dintre del segle XV, s'havia iniciat un període d'expansió que, amb l'organització de les

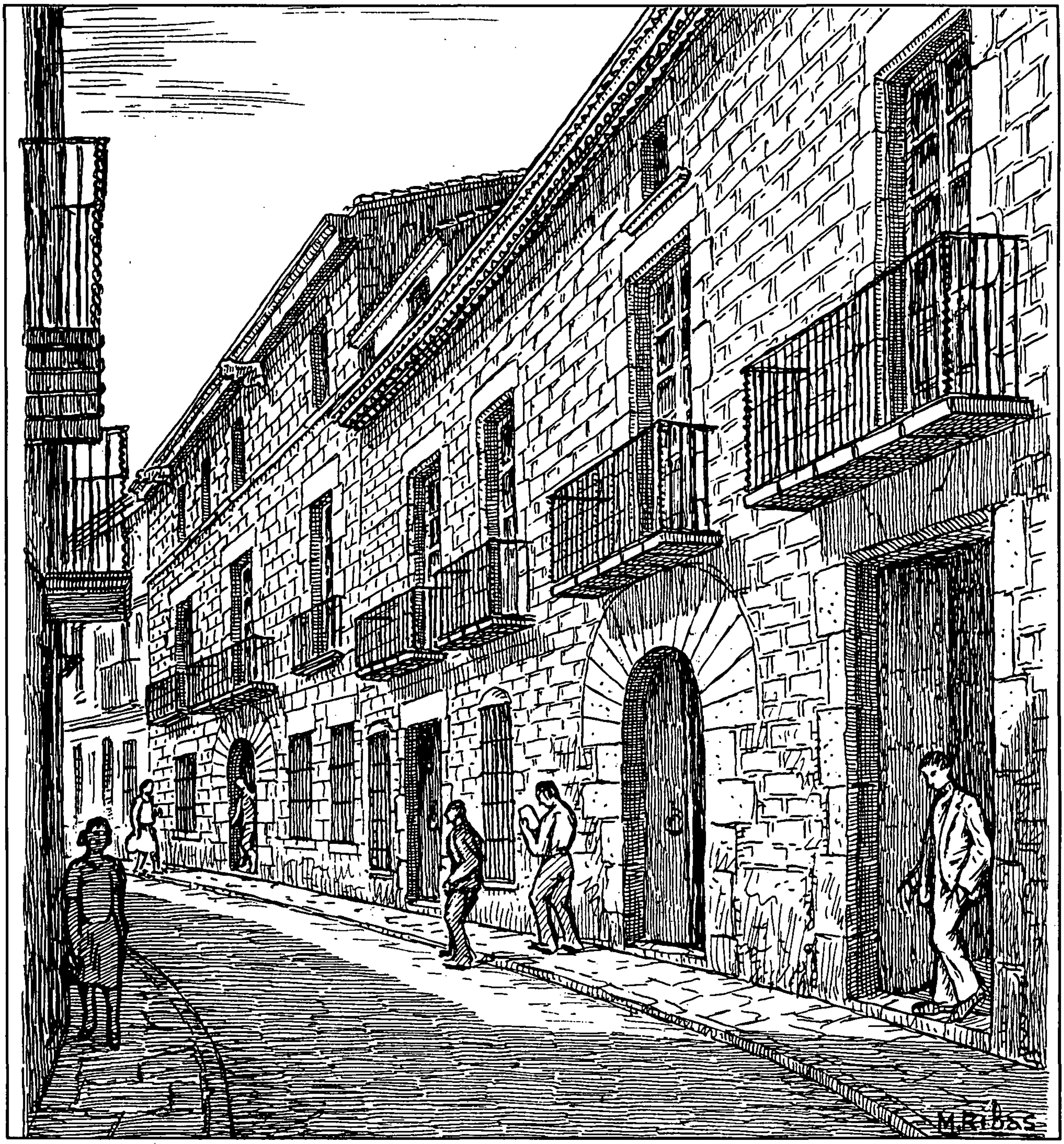

El Carrer Nou a principis de segle. S'hi observa l'edifici del Foment, abans Teatre Principal de la Ciutat.
Dibuix Marià Ribas i Bertran.

institucions polítiques, els oficis i l'activitat marinera, conforma la vida de la, aleshores, petita vila.

Tot i amb això, la població pateix la guerra dels remences i la darrera opressió feudal, però finalment es consolida com a municipi el 1480.

Es formaran gremis, confraries i germandats a redós del temple parroquial, i amb la nova organització política vindrà el renaixement de l'economia, les belles arts, la literatura i la consolidació de la consciència col.lectiva. La ciutat coneix una nova prosperitat que portarà un fort augment de població i noves edificacions, moltes ja fora muralla.

Als segles XVII i XVIII viurà les guerres contra el govern de Felip IV i la de Successió, però continuarà el creixement econòmic, demogràfic i edificatori.

La font del Camí Fondo, amb la capella del Sant Crist d'En Fogueres.
Construïda el 1789, va ésser destruïda el 1936. En el seu lloc avui hi ha una altra font.
Dibuix Marià Ribas i Bertran.

Es construirà la nova Casa de la Vila en el lloc del primitiu Hospital. Els frares i les monges carmelites, els frares caputxins, els escolapis i les monges caputxines aixecaran els seus convents, fora del que fou recinte de muralla, adoptant l'arquitectura barroca pròpia del temps. S'edificaran l'actual basílica de Santa Maria i el conjunt de l'Hospital -en un indret on anteriorment havien existit uns forns de pega- també d'arquitectura barroca.

L'edificació de noves fàbriques de sabó, de cotó, de seda, d'indianes, de veles per a embarcacions, adoberies, molins fariners, condicionaran l'obertura de nous carrers i la construcció de conjunts d'habitatges. La progressió de la vida marinera farà créixer la ciutat fins a la platja.

A la fi del segle XIX el Pla dit aleshores d'Ensanche allarga la ciutat fins a les Rondes. Però el

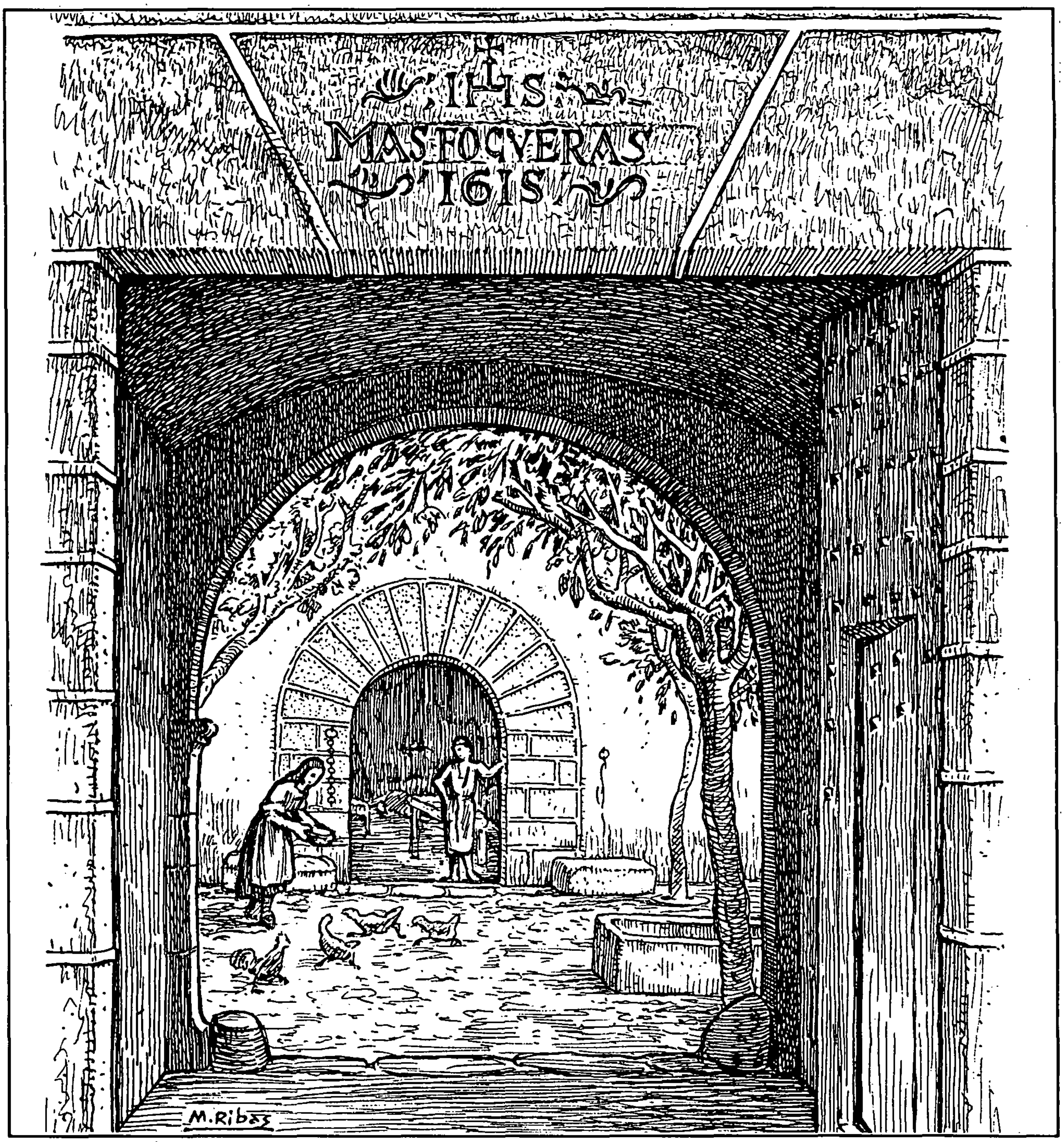

Portal d'entrada al Mas Fogueres, a l'actual Baixada d'en Massot. Dibuix Marià Ribas i Bertran.

nucli dels vells carrers no sofreix alteracions; continuà vivint el seu ritme sense immutar-se.

* * *

Caminant sense preocupacions pels antics carrers de la ciutat, estrets, d'irregular geometria, podrem observar cases blanques de calç o decorades amb bells esgrafiats, combinats entre obertures emmarcades de nobles pedres ben treballades i acabaments historiats, amb cornises o ràfecs d'obra vista perfectament ajustats, com sanefes arquitectòniques que decoren les parts més altes; veurem també detalls d'ornamentació, peanyes, gerros, baranes de balcó, reixes, gelosies filigranades i vidrieres i portes bellament decorades. Trobarem altres façanes d'aparent noblesa, amb historiats finestrals d'estil gòtic, amb bells motius d'escultura i combinació de motllures. Sorprenen unes balustrades, unes galeries, brolladors senzills, altres de complicats, i tot un seguit de mani-

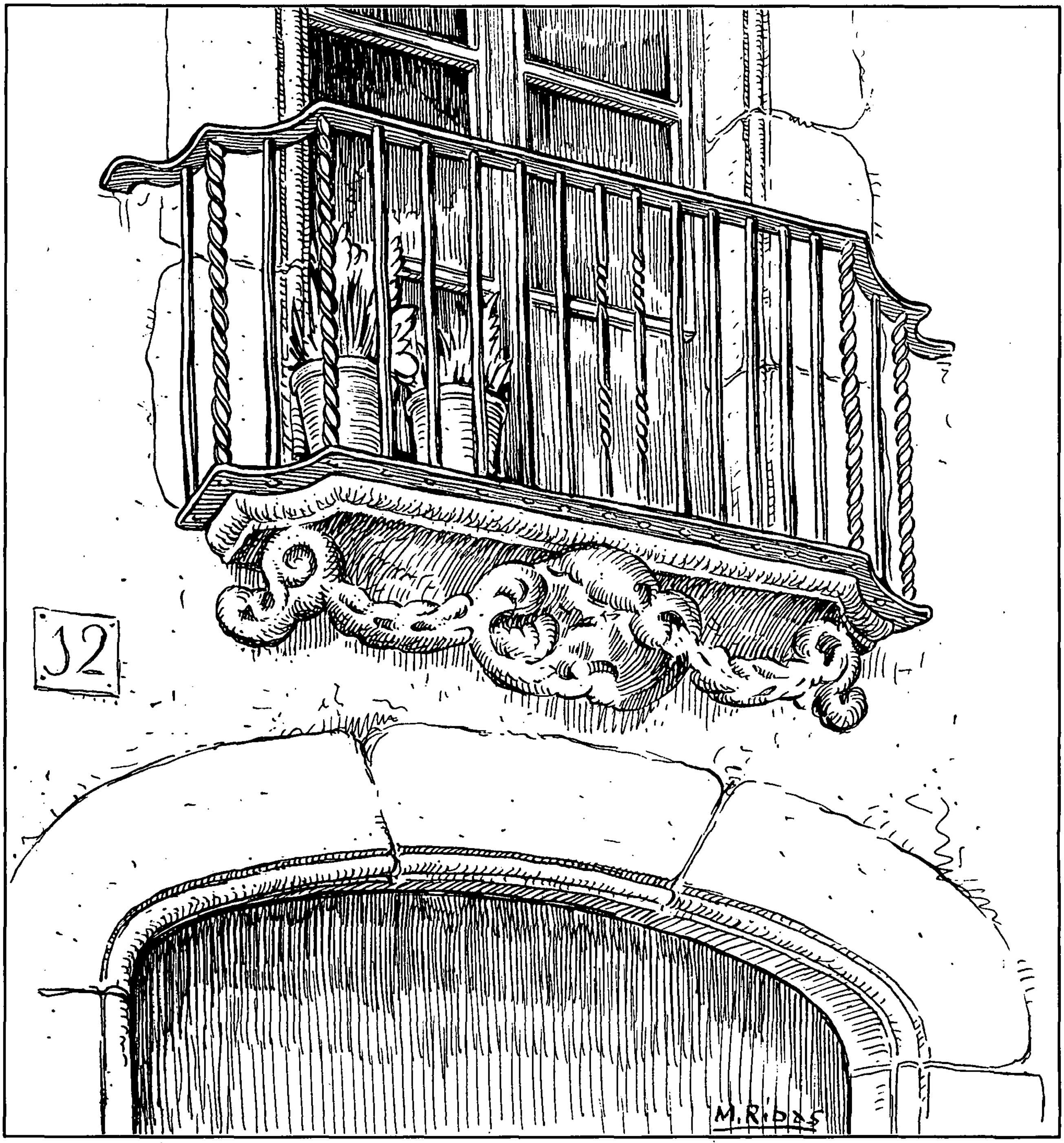

Balcó amb llosana de pedra esculturada en una casa de l'Havana. Desaparegut.
Dibuix Marià Ribas i Bertran.

festacions diverses d'art popular que s'han mantingut fins als nostres dies com una mena de prodigi de la llunyania, amb brots de permanència, plens de la saó reconfortant dels bells records.

I sentirem la curiositat d'esbrinar com era la vida de les persones que varen construir aquelles cases, quan el silenci dels carrers tan sols era interromput per la vibració solemne del bronze de les campanes de la parròquia; pel pas d'un carro feixuc que, amb l'habitual calma, trepidava sobre els gastats empedrats; pels crits estridents de la quitxalla que convertia el carrer en lloc d'esbarjo; per baladrers passavolants, com el drapaire cridant draps i ferro vell o no hi ha cap pell de conill?; pel carboner, que portava una campana enganxada a la barana del carro, que mai no parava de sonar; per l'adoba-paraigües i estanya-paelles; per les peixeteres que, amb bona cridòria, pregonaven el peix fresc, que encara belluga; pel nunci que, a toc de trompeta, feia sortir la

gent de les cases per a donar-los a conèixer el contingut d'un ban, altres notícies del municipi, o la novetat d'un espectacle extraordinari; per molts altres crits, tan sentits i repetits que, de tant sentir-los, produïen la sensació de no sentir res; i, per cloure la llista, pels pianos de manubri, escampant la música de les cançons de moda i dels cuplets. I aquí volem recomanar la lectura del llibre *Quan jo era noi*, de Ramon Salas, escrit d'una forma molt expressiva, en certs moments amb tocs d'humorisme d'una autèntica realitat. El silenci de les nits era absolut, com si fos d'un encantador ambient rural, sols interromput per la veu esmorteïda del sereno anunciant les hores i l'estat del temps.

Les cases d'aquests carrers eren de cós, d'un o dos pisos d'alçària, amb jardí al darrera i espaioses habitacions interiors, ocupades per una sola família. En aquesta ocasió ens excusem de passar per alt la seva descripció per la recent publicació de l'estudi aparegut al passat número 35 d'aquests Fulls, escrit pel documentat historiador local i amic nostre Manel Salicrú.

* * *

La Plaça Gran, i amb menys intensitat la Plaça Xica, han mantingut el seu primitiu caràcter, curull d'intimitat, que dóna a la població una nota de flaire pairal, amb tot el sabor dels seus bons anys d'origen.

Aquestes places són com una mena de mercats a l'aire lliure, amb parades que fàcilment s'instal.len i es desfan, algunes de les quals, les més privilegiades, poden refugiar-se sota l'ombra acollidora de les velles acàcies de delicades fulles filigranades. En elles, s'hi pot trobar abundants verdures de les hortes de la rodalia, flors perfumades i temptadores fruites, i l'humil pagès, que fa acte de presència a peu dret, us ofereix la seva voluntat d'unes conserves casolanes, unes herbes perfumades del bosc, uns forcs d'alls i unes figues de moro o uns rovellons que encara tenen l'alegria i la frescor de la muntanya. Al costat seu, oques, gallines, pollastres i uns conills, nascuts i criats a les veïnes masies, i l'agradable cara femenina d'una pagesa ben endreçada que, familiarment, els ofereix amb gràcia i simpatia.

Les places i els petits carrers annexos encara mantenen avui un preeminent caràcter comercial complementat amb les nombroses botigues, proveïdes de gèneres diversos, i majoritàriament regides per una família, que ve dels avis i continua de pares a fills. Són capriciosament ordenades i algunes encara estan moblades amb un vell mobiliari, un taulell i uns prestatges de fusta, motllurats i amb esquitxos de senzills motius de decoració barroca, que mai no han estat estudiats.

Les inquietuds que havien passat en aquell reduït clos comercial, actualment, ningú no les endevina. Aquell botiguer, que ja no existeix, podria explicar-nos les preocupacions tingudes en la contrabotiga, convertida en laboratori i obrador, on amb santa voluntat i una paciència que mai no defallia, passava hores i hores en la fabricació casolana de torrons de tota mena i confitures de fruites del temps, les de codony, introduïdes en motlles de llauna, prenien formes decoratives; per Nadal feia neules d'una a una, servint-se d'un mecanisme primitiu que duia incorporat un fogó de gas, i amb la mateixa facilitat feia aixarop de poncem i orxata d'ametlles, d'una dolçor molt refinada. Durant l'any, feia xocolata, ben perfumada de canyella, utilitzant un gros morter de bronze, que també servia per fer els torrons, i que en maniobrar-lo feia el soroll d'una gran campana, ressonant a llarga distància.

A la tarda, les places gaudien d'una quietud sorprenent, perquè les parades a l'aire lliure havien desaparegut. El botiguer ho aprofitava per torrar ametlles i cafè amb una mena de bombo molt primitiu, giravoltat a mà, i instal.lat en plena vorera, davant mateix de la botiga, perfumant l'aire de tot el veïnat. També feia paperines amb fulls de paper d'estrassa, doblegant-los en forma triangular, que enganxava amb pastetes de farina.

La descripció que hem fet correspon a la botiga de comestibles, tal com la tenim en el record que conservem dels anys de la nostra infantesa. A l'exterior, en lloc visible, damunt de la vidriera que ocupava tot el portal d'entrada, amb gros targetó i lletres historiades es podia llegir *Droguería, comestibles, ultramarinos*, els noms propis del temps.

La majoria de les altres botigues no feien tant d'enrenou; però era difícil de saber què passava dintre. Podem recordar la del bacallà sec o remullat, que a més tenia uns grans pots o gerres contenint abundants conserves en vinagre, olives i unes arengades en clàssica formació, uniformades amb vestit de lluentor i reflexos de plata i or que decoraven l'interior d'uns solemnes barrils circulars.

A l'estanc es podia comprar tabac, petards els dies de revetlla, vi a doll o embotellat, licors de

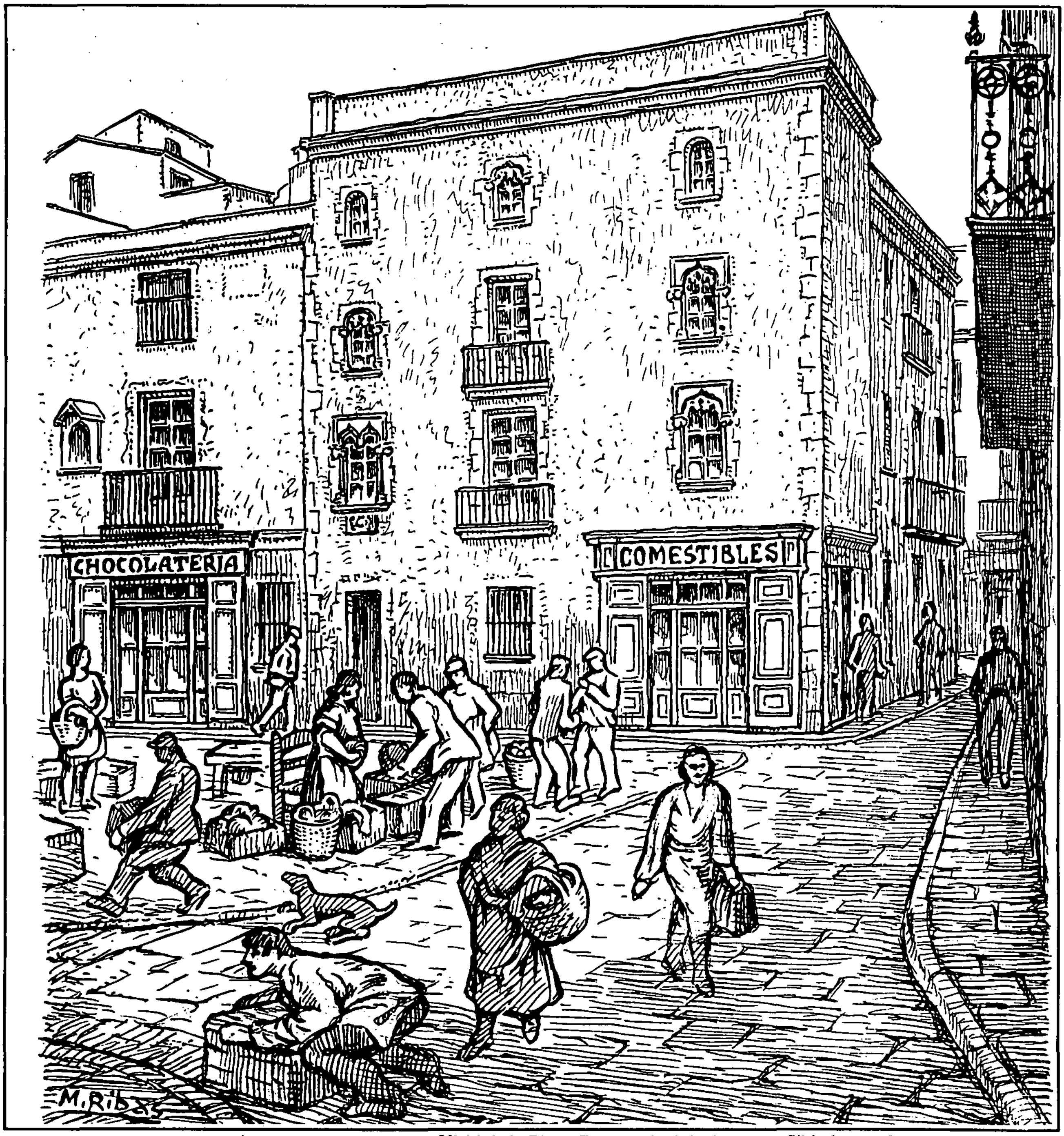

Visió de la Plaça Gran a principis de segle. S'hi observa la xocolateria Bertran i la botiga de queviures Genisans, a la cantonada amb el carrer de Don Magí. Dibuix Marià Ribas i Bertran.

totes les marques, i moltes altres coses que passem per alt.

Les pastisseries, ben proveïdes, no oblidaven cap diada de l'any. Les farmàcies feien les medecines a la vista, d'acord amb les receptes dels metges, utilitzant els productes conservats en pots de vidre o en els més típics de porcellana decorada, que venien de l'antigor, i que portaven els noms escrits en llatí. La botiga del sabó el tallava en llargues barres requadrades. La llibreria, que a més tenia una petita impremta, estava especialitzada en la venda de devotes estampes, llibres religiosos, rosaris i medalles, auques de rodolins, sorpreses, calcomanies i altres atractius per a la quitxalla. La xocolateria era molt concorreguda de venedors i compradors a l'hora d'esmorzar.

Hi havia dues rellotgeries, que també venien joies. Tenien la botiga tan petita que, juntes, no hi cabien tres persones. Una d'elles, al carrer de Santa

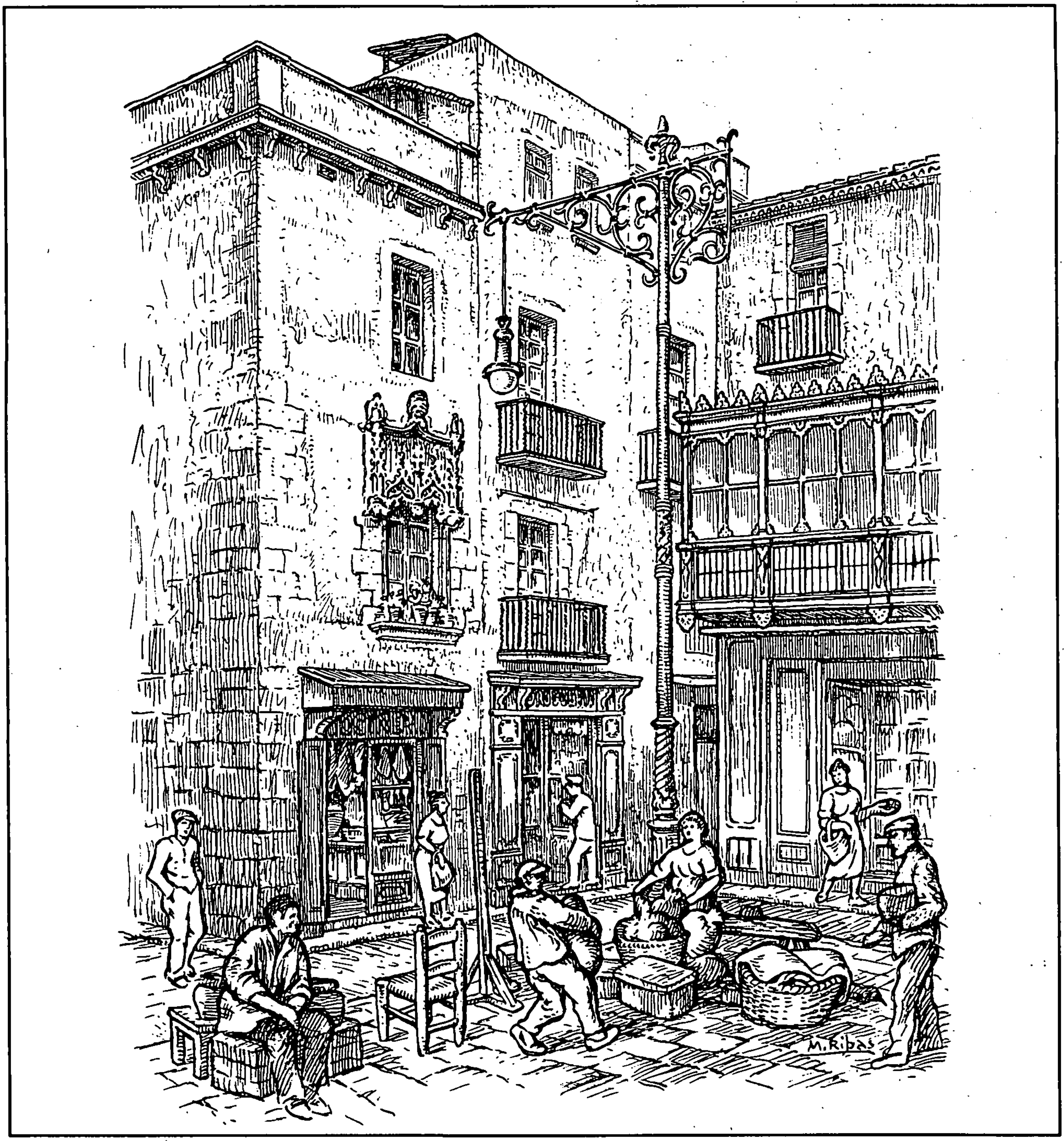

La Plaça Gran l'any 1935. S'hi pot veure la Cansaladeria Casals, l'adrogueria Antich i la botiga de robes de Can Clavell. Dibuix Marià Ribas i Bertran.

Maria, a un costat tenia la llibreria que ja hem esmentat i a l'altre una gorristeria portada per unes senyores molt respectables, les Bonini, cognom que semblava italià, que venien gorres fetes o en feien a mida. La segona rellotgeria era a la plaça de la Peixateria, davant de l'esplèndid porxo que acollia les parades proveïdes de peixos de tota mena, acabats de sortir del mar. I no volem pas oblidar les cereries, les ferreteries, el llauner, les botigues de roba, el sastre que feia vestits a mida, la botiga de fils i vetes. I tampoc les fruiteries, les gallinaires, les parades de menudències, ni les carnisseries, que lluïen un conjunt de bestiar de totes mides, i que omplien els taulells de marbre amb carn tallada amb ordre i pulcritud.

* * *

En el nostre recorregut per l'antic Mataró veiem també aquells tallers instal.lats a les entrades de les cases que, quan treballaven feines d'una certa enver-

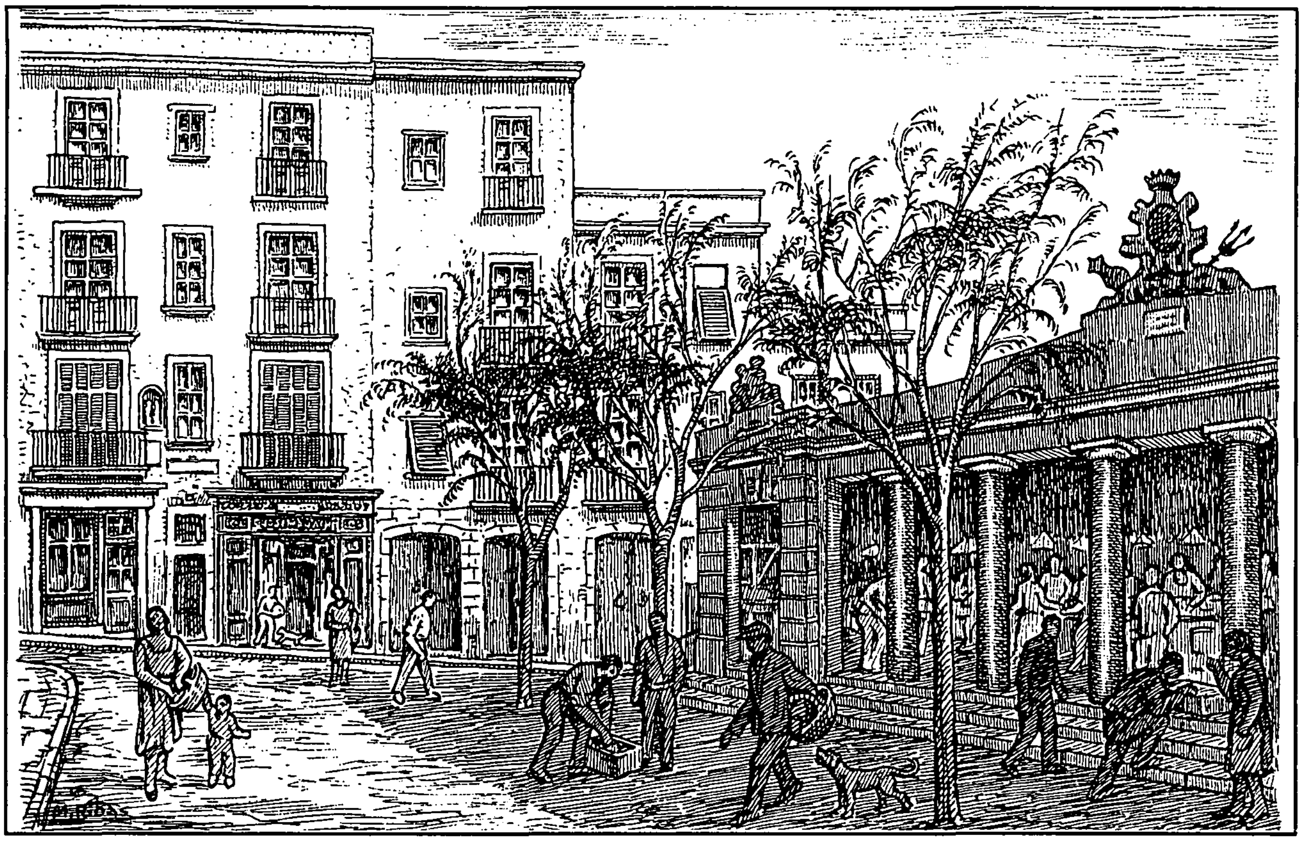

La plaça de la Peixateria, amb la botiga de cafès i xocolata de Can Massuet i la merceria Mañach.
Dibuix Marià Ribas i Bertran.

gadura, ocupaven una part de la vorera del carrer, fet considerat com a cosa natural, ja que ningú no en protestava.

Recordem haver vist ferrers ocupant una part del carrer tot confeccionant les baranes de balcó i d'escala que no cabien a l'entrada. Fusters i ebenistes aprofitaven l'aire lliure per enganxar fustes amb aiguacuit. També treballava al carrer l'espardenyer, amb el seu tamboret i la tauleta inclinada que semblava un pupitre, completada amb els ressorts necessaris per a treballar el cànem. Recordem un corder, o fabricant de cordes que, no disposant d'un lloc espaiós, maniobrava a l'aire lliure, a l'Esplanada, a tot el llarg de la paret de l'horta del convent de les Caputxines, tenint la gran roda de fusta, que un vailet feia giravoltar, ben subjectada arran de la vella font que hi havia a la raconada, tocant la façana del convent.

Els terrissaires que hem conegut disposaven de terrenys de gran superfície, que permetien d'acumular l'argila, pastar-la i posar a assecar les peces tornejades feia poc. A part del forn, tenien sota cobert i en renglera uns torns de fusta d'aspecte primitiu, amb una gran roda horitzontal, que els operaris feien girar amb un peu, tot modelant pacientment, i repetint, una llarga sèrie d'objectes que no havien alterat les formes durant molts segles.

* * *

La gent de mar es movia a la seva manera, sense barrejar-se ni preocupar-se gaire de la vida de la ciutat. Sempre de cara al mar, amb el tragí de les xarxes, cosint els forats, fent-ne de noves, tenyint-les. Fent les nanses amb joncs, treball que dominaven amb destresa. Preparant el palangre i tenint cura de la barca i del bon estat de la pintura.

Enmig d'aquest ambient, els palers i l'encarregat de la parella de bous. I els mestres d'aixa.

* * *

Com a punt final, voldríem parlar de la conservació i restauració del nucli antic de la població, que admirem com a llegat valuós dels nostres avantpassats i que hem intentat de valorar en aquestes ratlles.

Des de la dècada dels quaranta s'han confeccionat catàlegs detallats de tot el que, pel seu interès artístic o històric, mereix la seva conservació.

Sant Jaume mata-moros.
Grup escultòric a la façana de l'església de l'Hospital de Mataró.
Destruït el 1936.
Dibuix Marià Ribas i Bertran.

Ens plau recordar l'aprovació municipal del darrer catàleg, avui legalment vigent. Ben redactat i compaginat amb fotografies, fou exhibit en una dependència de la Casa de la Ciutat amb una exposició de nombroses il.lustracions que foren vistes, comentades i acceptades per un gran públic.

L'aprovació municipal representava el compromís de tenir-lo en compte i d'evitar lamentables destruccions.

Però les bones intencions, redactades en fulls de paper, no tenen cap valor positiu quan es presenta l'oportunitat de fer-les complir. El recent enderrocament de la Casa Vendrell, a la Plaça Xica, edifici del segle XVII, n'és un exemple, i també la pèrdua de l'edifici de Can Baró, a la Riera, fets que lamentem.

Dissortadament, avui és també actualitat la demolició total d'un edifici del segle XVIII, al carrer d'en Moles, número 9, amb una façana de dos cóssos, totalment esgrafiada amb decoració barroca. En conservem fotografies i un dibuix publicat als Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria, núm. 22, data abril 1985.

Aquí, per no entristir el lector, donem per llesta aquesta dissortada llista de valors que anem perdent del nostre patrimoni històric i artístic. Ens agradaria que no continués.

Marià Ribas i Bertran

La personalitat de Lluís Carreras i Lastortras, nascut a Mataró el 1840, republicà federal, periodista i literat, és presentada per Francesc Costa, que amb l'article inicia l'estudi i el coneixement dels mataronins que varen militar en l'esquerra política i en els moviments socials durant el segle XIX.

LLUÍS CARRERAS, PER LA REPÚBLICA

Vet aquí la història d'un mataroní d'una sola peça, ferm republicà federal, periodista punyent, conspirador, anticlerical i literat. Va dur a terme dures batalles contra els poderosos, va intentar proclamar per primera vegada la independència de Catalunya, i va morir massa jove. Un d'aquells personatges del segle dinou que semblen sortits d'una novel.la realista. Amb la seva biografia volem aportar el coneixement dels mataronins del segle passat que varen militar als rengles de l'esquerra política, i en els moviments socials regeneradors. Perquè fins ara mateix les biografies dels vuitcentistes locals que varen despuntar gairebé no ha passat de l'àmbit dels religiosos, poetes jocfloralescos, i caps del conservadorisme.

Lluís Carreras i Lastortras neix a Mataró el 26 de gener de 1840, al si d'una família obrera. Francesc, el seu pare, també de Mataró, era manyà, com l'avi, que havia exercit el mateix ofici a Tossa. Fa estudis primaris a les Escoles Pies, després ingressa al Seminari de Barcelona, on s'està un curt temps, *rebelándose pronto su carácter contra la disciplina, el pedagogo, y el dómine que lo tenía a su cargo.* A partir d'aleshores estudia com a autodidacte llegint literatura clàssica grega i llatina, i els autors espanyols del segle d'or.

MADRID I FRANÇA.

Les primeres col.laboracions literàries les publica al setmanari *El Café* de Barcelona l'any 1859. Són *La novela de costumbres contemporánea y el novelista Eugenio Sue, Recuerdos de Cataluña. El Once de setiembre de 1714, Recuerdos de Cataluña. Roger de Flor*, i *La mujer. Estudios psicológicos. I.- Observaciones generales*. Tenia dinou anys i ja comencen a aparèixer els temes que anys després seran el centre de la seva obra i ideologia, l'esperit nacionalista i l'interès per la narrativa. L'any següent, després d'estudiar francès, marxa a París sense ni cinc a la butxaca, i com que era massa jove i no havia passat la quinta, des de Figueres travessa la frontera a peu, pels viaranys del Pirineu, on es perd i uns contrabandistes l'ajuden. Però aviat l'agafa la policia francesa per indocumentat i el tanquen a la presó de Ceret, i després d'explicar els motius del seu viatge li deixen continuar la ruta cap a París. A la capital francesa treballa de peó arreglant carrers, i de nits assisteix a classes públiques. Aquest ritme, l'aguanta quatre anys, i emprèn el viatge de retorn.

Els anys 1866-1867 viu a Madrid, on continua amb les seves activitats literàries. Escriu la *Crónica de la Provincia de Segovia* (Madrid, 1866), luxós volum en holandesa editat per *La Iberia*, ple de mapes, gravats i làmines, i col.labora en diverses publicacions. Al *Museo Universal*, de Gaspar i Roig, l'any 1866 escriu *Historia de un amor desgraciado*; per la mateixa època edita la comèdia *Las consecuencias*, i escriu el drama *Eter*. L'any 1867 escriu a la *Revista Hispano Americana* dos articles titulats *Los malos novelistas*, que edita en opuscle, però les seves crítiques a Fernan Caballero provoquen molta polèmica i és destituït. Llavors passa a *El Principado*, on escriu notes d'art, de pintura, i un treball sobre Cervantes. Poc després torna a Barcelona.

SEXENNI DEMOCRÀTIC.

La revolució de 1868 el duu a menar una intensa activitat als rengles del republicanisme. El mes de gener de 1870 el periòdic federal de Mataró *El Eco de la Costa* publica una carta de Carreras titulada *A mis amigos federalistas de Mataró*. En aquest document, escrit després d'una estada a la ciutat, analitza la situació dels republicans locals, i els dóna algunes indicacions. *Es necesario que forméis la inteligencia del pueblo; es necesario que el cerebro de los obreros se ensanche; es necesario que el pueblo se redima del embrutecimiento o de la cortedad que le causa el trabajo de las fábricas y de los campos, y que tratando íntimamente con las colectividades, viendo ideas opuestas, familiarizándose con las cuestiones generales, manejando los negocios y los intereses de la localidad, acostumbrándose en fin a ver leyes, a aplicarlas e interpretarlas, acabe esa lastimosa división que existe entre instruidos e ignorantes, entre trabajadores y acomodados.* Però, *huid siempre de hacerles obrar sin conciencia de lo que hacen, huid siempre de que les arrastre ninguna reputación brillante, que piensen todas las cuestiones, que mediten todos los consejos, y que tengan por principio respetar a los otros más por sus costumbres que por sus estudios, más por su corazón que por su inteligencia.* El juliol del mateix any edita el full *Carta a D. José Puig y Llagostera sobre sus ideas y proyectos* on acusa aquest personatge, elegit als rengles federals, i que s'havia passat a l'enemic.

És un dels fundadors i redactors de *El Comunalista, Diario Republicano Democrático Federal Socialista* que neix l'agost de 1872 i té una curta vida. L'únic article que es conserva de la seva activitat al periòdic és *Solidaridad, Trabajo y Propiedad. I. - La Solidaridad*, primera part d'una trilogia. Al text es declara *convencido de la necesidad de ser socialistas*, a través dels principis bàsics de solidaritat, dret al treball, i dret a la propietat, la plena realització dels quals durà a *realizar la armonía social*. I s'estén en la qüestió solidària, que entén com a principi capaç d'harmonització els diferents interessos a través de l'imperi de la llei, i traça un projecte d'estat amb seguretat social per als desocupats i els obrers víctimes de l'evolució tecnològica. En definitiva, un equilibri lluny dels pressupostos rupturistes de la lluita de classe, de tant d'èxit aleshores.

És elegit diputat provincial per Sabadell el setembre de 1872, i en la seva actuació té una actitud molt radical. En la sessió del 12 de febrer de 1873, enmig de la proclamació republicana, fa la següent proposta: *La Diputación provincial de Barcelona atendiendo a la gravedad de las circunstancias y haciéndose intérprete de los sentimientos de los pueblos que representa acuerda lo siguiente: 1.- La Diputación de Barcelona proclama la constitución de la provincia de Barcelona en Estado republicano federal de Barcelona. 2.- La Diputación se constituye interinamente en Representación Soberana del Estado republicano federal de Barcelona, dentro de la federación republicana de España (..).* En no prosperar la seva idea, insisteix el mes de març, el dia 5 i

el dia 8; en aquesta darrera ocasió demana a més la dissolució de l'exèrcit. Quan el gener de 1874 cau el règim, sota les armes de Pavia, és detingut, i l'octubre és a punt de ser deportat.

Ideològicament era republicà federal del sector més radical, d'aquí la seva proposta d'independència catalana. Per a ell l'enemic fonamental eren els conservadors, i, més encara, els carlistes. Sobre aquest tema, i en relació al país Basc, escriu *el partido carlista no desaparecerá completamente hasta que se regularice la situación de las provincias Vascongadas, las cuales, por haber quedado privadas de sus prerrogativas autonomistas más importantes, se han aferrado a Don Carlos, no por la bandera, sino por la conveniencia de mantenerla como un medio de reivindicar su libertad provincial.* L'any 1885 comenta, a propòsit del catalanisme polític, *no le pertenezco, ni le he sido nunca simpático, aunque él no me es antipático a mi, por más que repruebo sus mezquindades de campanario, su espíritu de pandilla, sus ramplonerías religiosas y sus arcaismos históricos y literarios.*

En aquests anys publica dins la col.lecció *Biblioteca Republicana* la traducció del llibre del polític i filòsof francès Jules Simon *El trabajo y la redención del proletariado* (Barcelona, 1869), tractat possibilista ben allunyat de l'esquema marxista, que té com a tesi la propagació del cooperativisme i les formes associatives de treball. Dirigeix l'obra *Historia de la guerra de Francia y de Prusia en 1870* (Barcelona, 1871), en dos volums, més de mil dues-centes pàgines i nombrosos gravats. Escriu la crònica dels fets de la Commune, que ell va viure, a *París a sangre y fuego* (Barcelona, 1871), llibre del màxim interès i del qual no hem aconseguit de localitzar cap exemplar. I edita a Barcelona l'obra *Las pasiones de la mujer. Historia de la mujer, desde la infancia hasta la senectud*, llibre que surt en 137 trameses al llarg dels anys 1872-1873, i que Francesc Pi i Margall tant va elogiar.

RESTAURACIÓ.

Els anys de la Restauració, el període que va de 1875 a la seva mort, l'any 1888, els dedica al periodisme i a escriure sobre temes polèmics, com a corresponsal dels barcelonins *El Principado* i *El Diluvio*, a vegades amb el pseudònim de Manuel Manrique de Lara. El dia 1 de gener de 1875 havia emigrat mig forçat a París, on passa a residir al carrer Berthollet 15. També resideix una temporada a Ginebra, des d'on envia una sèrie d'articles sobre les institucions suïsses al periòdic *La Imprenta*. L'afany del viatge el duu a Itàlia on fa diverses estades els anys 1877-1880, i des d'on segueix el cas Boet. Torna de l'emigració el 1881 passant a residir a Madrid, amb el propòsit de dedicar-se a fer d'empresari de teatre, llogant el teatre Alhambra, que fa fallida el mes d'octubre. Després del fracàs torna a París on esclata el cas Serrano.

El seu retorn definitiu a Barcelona es produeix l'any 1885, i el mes de març de 1885 publica al periòdic *El Federal*, de Sabadell, una carta, enviada des de París, *Los obreros federales de Cataluña ante el 'modus vivendi' con Inglaterra*, sobre el tractat comercial que era vist amb prevenció pels fabricants i comerciants catalans. Ironitza sobre el fet que el tractat lliurecanvista fos iniciativa personal del rei Alfonso XII, el monarca que la burgesia catalana havia enlairat contra la República. En aquests anys és redactor del periòdic *El Diluvio*, i mor a Barcelona el dia 23 de maig de 1888, víctima d'una malaltia cerebral que el té tres dies sense sentit. Vivia al carrer Vigatans 11, tercer, amb la seva muller Josefa Mercader. Tenia 48 anys, i l'enterrament va ser civil, per expressa voluntat; fou enterrat al *Cementerio Neutro.*

Carlos G. Boet.

EL CAS BOET.

L'any 1879 esclata un afer polític de primera categoria, que per força havia d'interessar a Carreras. Es tracta de l'acusació de robatori que Carles de Borbó fa al seu ajudant Carlos González Boet. El cas de seguida va prendre una amplada internacional per les implicacions que hi havia al darrera, i el nostre periodista, com a abrandat corresponsal polític, va contribuir decisivament a la difusió de l'afer, que es jutjava als tribunals italians.

L'any 1879 publica al periòdic barceloní *El Diluvio* un seguit de cartes des de Milà, on informa del procés, i varen ser seguides amb tant d'interès que aviat es publiquen en el llibre *El Rey de los carlistas, D. Carlos, el Toisón y el General Boet* (Barcelona, 1879), del qual al cap de poques setmanes es fa una segona edició. Mesos després *noves cartes de El Diluvio es publiquen en dos volums sota el títol de El Rey de los carlistas. Revelaciones del general Boet sobre la guerra civil y la emigración* (Barcelona, 1880), que també veu una segona edició al cap de poc, i tracta dels fets de la tercera guerra carlista amb moltes informacions relatades per Boet. La cloenda de l'afer, i resum de tots els seus passos, la publica Carreras al volum *Boet, el Toisión de Oro* (Barcelona, 1880), llibre adornat amb retrats dels protagonistes. De l'interès que va tenir el procés a tot Europa, n'és una mostra que els llibres de Carreras es traduïssin a diversos idiomes, i que ell mateix fos reclamat sovint a fer conferències sobre el tema. Pel setembre de 1880 en fa una a l'*Ateneo Libre* de Barcelona, amb molta audiència, i d'altres a Mataró, Sabadell, etc.

L'afer Boet és relatiu a la denúncia de robatori que va fer Carles de Borbó contra el seu ajudant Boet, acusat de quedar-se amb el Toisó d'Or, i altres joies reals. Carreras de seguida va entrar en contacte i es va guanyar la confiança de Boet, que li va fer detallats relats sobre el carlisme, la vida de Carles, i l'autèntica dimensió del conflicte; el monarca carlí s'havia venut les joies per finançar-se les gresques, les amants i la vida de luxe que duia. Vet aquí algunes precisions sobre els dos protagonistes fetes per Carreras.

Don Carlos de Borbón (1848-1909), amb el títol de Carlos VII, era el pretendent carlista al tron d'Espanya, que conspirava des de França, amb més aviat poca energia, entretingut per un nombre elevat d'amants fixes i d'ocasió, de les quals la més notable era una cantant de Budapest a qui havia nomenat Baronessa de Samoggy, i que s'endú a París per fer-li companyia. Boet explica que *en materias religiosas era un ateo, o cosa parecida, que hacía mofa del catolicismo y de sus ministros; que insultaba a los sacerdotes de su casa, y ponía en ridículo las cosas más santas ante las mujerzuelas de Venecia con las cuales pasaba gran parte del día.* Carlos era el *primus inter pares* d'una autèntica cort de vividors, un dels quals era el comte de Bourgade, *sodomita de los de papel ... pasivo.* El clima al voltant del monarca era tan depravat que el mateix capitost carlista Cabrera considerava que en cas de manar seria una autèntica desgràcia per al país.

L'altre protagonista és Carlos González Boet, fill de Juan A. González, natural de Villanueva de los Infantes, sots-tinent de l'exèrcit, que mentre estava estacionat a Mataró, es casa l'any 1829 amb Juliana Boet i Carbonell, filla de Josep Boet i Caralt, ciutadà honrat per mèrits en la guerra contra el francès, i un dels hisendats més rics de la ciutat. El matrimoni, després de participar Juan A. en l'alçament carlista de 1833 com a comandant, marxa a refugiar-se a França en no acceptar el conveni de Vergara, i a Bourges hi neix Carlos, l'any 1844. Després de fer la pau política amb els isabelins, la família torna a Cata-

D. Carlos de Borbón y de Este.

La Baronessa de Samoggy.

lunya, residint a Barcelona, i a Mataró els anys 1850-1855, quan Carlos va a estudiar al col.legi escolapi de Santa Anna. Per cert, aquest li contarà a Carreras, en les converses al llarg del judici, que el recorda d'haver coincidit en aquesta escola, tot i que el periodista tenia quatre anys més.

Carreras assenyala que els Boet de Mataró *pertenecen a la clase media acomodada (..), eran moderados (..) sabido es que los moderados eran una especie de carlistas de doña Isabel de Borbón (..). Boet mamó desde su más tierna infancia la leche del carlismo en el hogar paterno, y poco después acabó de apestarse con las ideas moderadas de sus parientes maternos. A los siete u ocho años, un tío suyo jesuita lo sacó de su familia para encerrarlo en el colegio de los jesuitas de Niza (..). A los doce o catorce años regresó el niño a Mataró, hablando italiano (..). Estudió poco tiempo en la Escuela Pía (..), entró en la Academia de Infantería de Toledo, con objeto de seguir la carrera militar.* A dinou anys obté el títol d'alferes i és destinat a un regiment d'infanteria de Barcelona, però en sorteig li toca el destí de Cuba *la tierra del vómito negro, donde llegó con el grado de teniente.*

A Cuba, s'hi està des de 1860 a 1874; els primers temps en un ambient de tranquil.litat, en el qual *el juego y las mujeres eran el objetivo de todos los militares.* Però la guerra de Mèxic li duu més moviment, ja que hi participa a les ordres del general Prim, i per mèrits obté la creu d'Isabel la Catòlica. També participa a la guerra de Santo Domingo, on és ferit i rep el títol de capità. A Cuba funda la *Revista Militar*, i els seus escrits i la categoria d'oficial el duen a relacionar-se amb l'alta societat, on coneix i es casa amb Amèrica Habrez, que el temps del judici vivia amb la seva mare i tres fills del matrimoni a Baiona. A causa d'un afer militar fosc, Boet decideix com a revenja passar-se al bàndol carlista, on aviat es guanya la confiança del pretendent carlí, convertint-se en el seu home de confiança. També ho era de la seva dona, amb la qual en alguna ocasió té contactes força propers. L'afer del Toisó el separa del monarca, en no voler Boet fer-se càrrec de les responsabilitats a què, el diguem-ne 'interès d'estat', el volia obligar.

A través de la narració dels fets, Carreras ataca durament els carlins, moviment integrista que, des de la seva òptica de republicà, era el paradigma del mal i la reacció, i no deixa ni un moment de treure a la llum pública la podridura dels conspiradors, i del corrupte pretendent a la corona d'Espanya.

EL CAS SERRANO.

L'any 1882 emprèn una nova batalla periodística, aquesta vegada contra el duc de la Torre, títol de Francisco Serrano (1810-1885); personatge de gran arrelament social, havia estat capità general de Cuba, cap de govern, regent, i amant d'Isabel II. Davant de la influència del personatge, Carreras edita a França els dos volums dedicats a l'afer *Los Duques de la Torre y el casamiento de su hijo* (París, desembre 1882), i *Un casamiento infame, réplica al Duque de la Torre* (París, 1883). L'èxit dels llibres va ser tan extraordinari que, del primer, se'n varen fer quatre edicions, i del segon dues, ja que a les llibreries de Madrid el venien de sotamà a tots els interessats. Els amics de Serrano varen escriure i editar una rèplica.

L'afer denunciat és el casament, dut a terme a París l'octubre de 1880, del fill de Serrano amb María de las Mercedes Martínez de Campos y Martín de Molina, riquíssima hereva amb cinc milions de pessetes de dot, i òrfena de pare i mare. La noia, entre el marit i els sogres, la varen deixar sense ni cinc en

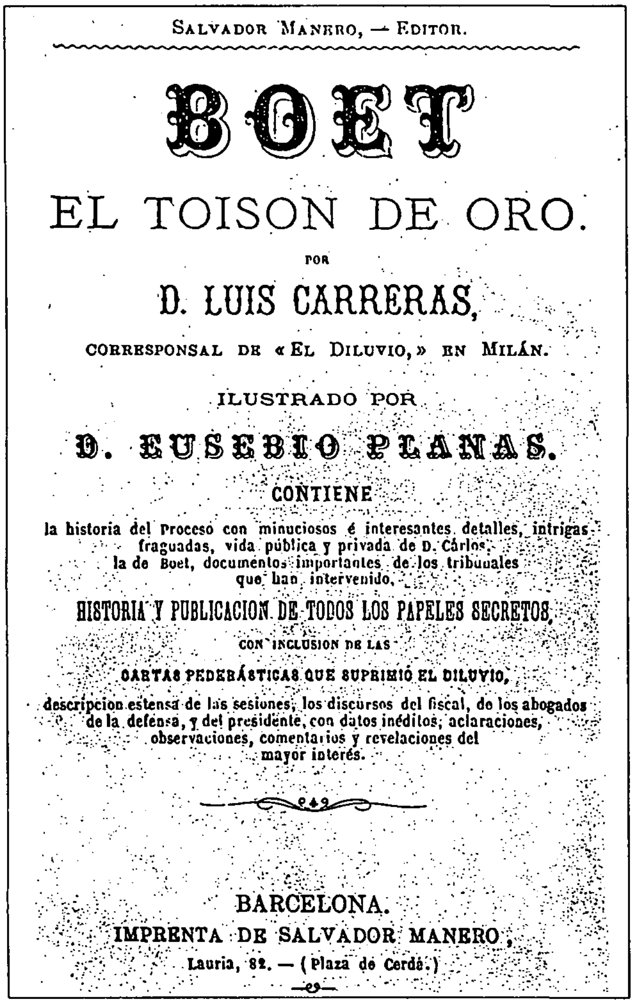
SALVADOR MANERO, — EDITOR.

BOET

EL TOISON DE ORO.

POR

D. LUIS CARRERAS,

CORRESPONSAL DE «EL DILUVIO,» EN MILÁN.

ILUSTRADO POR

D. EUSEBIO PLANAS.

CONTIENE

la historia del Proceso con minuciosos é interesantes detalles, intrigas fraguadas, vida pública y privada de D. Cárlos, la de Boet, documentos importantes de los tribunales que han intervenido,

HISTORIA Y PUBLICACION DE TODOS LOS PAPELES SECRETOS,

CON INCLUSION DE LAS

CARTAS PEDERÁSTICAS QUE SUPRIMIÓ EL DILUVIO,

descripcion estensa de las sesiones, los discursos del fiscal, de los abogados de la defensa, y del presidente, con datos inéditos, aclaraciones, observaciones, comentarios y revelaciones del mayor interés.

BARCELONA.

IMPRENTA DE SALVADOR MANERO,

Lauria, 82. — (Plaza de Cerdá.)

setes de dot, i òrfena de pare i mare. La noia, entre el marit i els sogres, la varen deixar sense ni cinc en pocs mesos, i aleshores varen decidir de tramitar un procés de nul.litat del matrimoni fundada *en la indecisión del sexo del marido, y la imposibilidad de la unión con un hombre de género tan mal definido.*

Carreras intervé des de la premsa en l'afer, i ho fa de manera enèrgica. *Acuso a los duques de la Torre de haber casado a un hijo suyo impotente con doña Mercedes Martínez de Campos para apoderarse de los 5 millones de dote que ésta poseía. Acuso a los duques de la Torre de haber cometido con este objeto gravísimas falsificaciones en un certificado del consulado, en las capitulaciones matrimoniales y en la escritura de la distribución de alhajas. Acuso a D. Juan Rodríguez Rubí de haber tomado parte en todas estas falsificaciones, como cónsul de España, y de haber usurpado hasta las funciones de notario. (..) Crímenes castigados en España y Francia con la pena de cadena perpétua, o temporal. Y estoy dispuesto a probarlo ante los Tribunales de Justicia.* La polèmica es va allargar mesos degut a la passió política de l'afer, i a la notorietat del seu protagonista.

ACTIVITATS LITERÀRIES.

Els anys 1884 i 1885 publica a París diverses obres: l'opuscle *La situación en España* (París, 1884), i els llibres *Retratos a la pluma* (París, 1884), i *Los prosistas contemporáneos en Madrid. Estudios sobre el arte de escribir bien* (París, 1885). De retorn a Barcelona publica la traducció del llibre de Granville-Murray *La elección de un diputado rojo. Novela política* (Barcelona, 1885), i la novel.la *Elvira* (Barcelona, 1885). La mort el troba acabant un gruixut estudi sobre Cervantes, que restarà inèdit.

Elvira l'havia escrita durant la seva estada a Pisa l'any 1877, i va precedida d'un pròleg titulat *Del arte de escribir novelas*, on teoritza sobre l'estètica convenient a aquest gènere. *Es la Novela una relación donde debe predominar el relato que del argumento hace el novelista, describiendo los detalles físicos y locales, sin el más mínimo detrimento de la marcha del argumento, y con el único objeto de aclarar algunos de sus puntos; no cediendo la palabra a los personajes sino en los momentos supremos del carácter, de la pasión y de la acción (..).* Afirma pertànyer a l'escola d'Homer, Cervantes i Shakespeare, critica els literats del moment, troba avorrit el naturalisme francès, i dels principals autors espanyols diu *Alarcón es caprichoso y extravagante a todo trance (..). Pereda maneja la prosa a la buena de Dios (..). Galdós lo hace con cuidado, pero sin decisión ni suficiente gusto (..). Valera quiere ser siempre académico.* Malgrat els bons propòsits, i com a realització de la seva estètica, *Elvira* és un drama indigerible, ben lluny de l'agilitat de la seva prosa de combat, mentre els autors criticats han superat el temps.

Al llibre *Los Prosistas* es refereix a l'estilística literària, ressaltant les crítiques a Quintana, Cánovas i Menéndez y Pelayo, de Castelar assenyala la manca d'idees i el retoricisme, de l'Acadèmia de la Llengua critica la manca de democràcia i la realitat de ser l'Acadèmia de Madrid i no espanyola. Ressalta l'estil de Larra i Hartzembuch, els millors prosistes de la seva època, i diu que els grans escriptors del país no són de parla castellana, i que el bilingüisme és una riquesa per a ells. Defensa els krausistes, la millor expressió literària de l'època, i considera, partidàriament, que el millor escriptor del moment és Francesc Pi i Margall. De la literatura castellana diu que ha patit la reverència acrítica dels autors castellans dels segles XVI i XVII, fet que ha esterilitzat els esforços dels autors joves.

Cal fer ressaltar la seva consideració i interès cap a les diverses llengües del país, i les diferències de cultures: *Hoy (..) la nación no consiste en un municipio que domina a millones de súbditos, sinó en aglomeraciones de comarcas con derechos comunes; y aunque el Centro se arrogue siempre cierto despotismo intelectual, las lenguas oficiales no han podido continuar cerradas, y han debido modificarse, generalizando sus servicios literarios, y adquiriendo, para desempeñarlo, muchísimos más atributos. Por esto, después de haberse doblegado por fuerza a todas las necesidades y exigencias de las provincias, que sin ser el Centro político, las hablaban por naturaleza (..).. Sin embargo, en España el Centro se reaccionó contra esto; y ya que no podía evitar que andaluces, aragoneses, murcianos y americanos escribiesen en castellano, les mandaba secamente ajustarse al patrón castizo de Castilla (..). Pero un día las provincias empezaron a incomodarse de esas pedanterías y desprecios, y nació el catalanismo, adquiriendo una poesía (..), y un periodismo político y festivo, que aunque todavía poco sólidos, están en predicamento de arraigarse bien (..); y tras el catalanismo, levantó cabeza el galleguismo (..).* L'Acadèmia de la Llengua, l'acusa de manipular l'estètica en funció dels interessos nacionals del centralisme. *Decid en Madrid que el catalán, el gallego y demás idiomas provinciales son hermanos del castellano, y hasta los zapateros remendones se pondrán colorados y furiosos, gritando que los deshonráis: tan grande es el número de mentecatos que han engendrado los puristas.*

Al llibre *Retratos* parla de Shakespeare, Balzac, Breton, Espronceda, Larra, i Praxítel.les. Alguns d'aquests textos havien estat publicats en periòdics de Madrid i Barcelona els anys 1865-1870. I torna a plantejar la seva perspectiva estètica. *Uno de los elementos más necesarios de la novelería moderna: el arte de observar la naturaleza humana, recoger sus movimientos, desarrollarlos y agruparlos.* A Balzac, el considera un autor menor, ja que les seves pàgines, *como artísticas, son pesadas; como morales, asquerosas; como poéticas, nauseabundas; como humanas, falsas.* De Bretón de los Herreros diu que les seves obres *faltas de esa verdad humana y estilo que dan la inmortalidad, perecerán. Ya hoy no satisfacen a nadie; ya hoy las personas de buena instrucción literaria no pueden leerlas.* D'Espronceda diu que les seves obres són: *el desahogo claro, elegante, poético y fogoso de un hombre violento y fuerte que vivía sin criterio en una sociedad agitada y tumultuosa (..) se inspiraba en un capricho, ya en una emoción, ora en una idea ingénua, ora en un acto heróico, hoy en una fantasía extraña, y mañana en un sentimiento delirante.* Larra en canvi, té més consistència, tot i l'abrandament estilístic, *debió de escribir entre una lágrima, o una risotada, entre un rapto de furor o un gesto de colérico desprecio. En ninguna página está tranquilo, y en casi todas se muestra agitado.*

Francesc Costa i Oller

DOCUMENTACIÓ

La Confraria de Sant Elm, dels mariners, va ésser fundada a Santa Maria el segle XVI.

Com gairebé totes les confraries, periòdicament, feia l'extracció, una mena de rifa, en la qual participaven els confrares inscrits, que havien pagat la quota reglamentària.

El nom de cada confrare, escrit en un petit tros de paper anomenat rodolf, era dipositat dintre d'una bossa.

L'extracció, per sort, d'un rodolí determinava el nom del guanyador.

El document que tot seguit transcrivim és la carta de pagament -àpoca- d'un dels guanyadors de l'extracció, el mariner Joan Boter, esclau a Alger, feta al comerciant Francesc Ferrer que devia haver cobrat l'import en nom seu.

La transcripció segueix fidelment l'original. Només s'han introduït signes de puntuació i l'accentuació; s'ha respectat, però, totalment l'ortografia.

Àpocha firmada per Joan Boter, mariner de Mataró, a favor del senyor Francesch Colomer, als 10 Mars 1761.

Museu Arxiu de Santa Maria
Arxiu del Rector - Manuals dels Vicaris
Vicari Bonaventura Català
Manual 10 maig 1755 - 30 agost 1761
Foli 25 (1)

En la Ciutat de Mataró, Bisbat de Barcelona, als deu dies del mes de Mars, any de la Nativitat del Señor mil set cents sexanta y hu.

Jo Joan Boter, mariner de Mataró, de present en dita Ciutat de Mataró habitant, y antes esclau de moros en la ciutat de Alger detingut, y per la misericòrdia de Déu libre de ma esclavitud: De mon grat y certa sciència confesso, y en veritat regonesch, al senyor Francesch Colomer, comerciant de dita ciutat de Mataró, present, que ab lo modo avall escrit me ha donat y pagat la quantitat de cent set lliuras, dos sous, y nou diners, moneda barcelonesa, que són, y a mi serveixen per semblants, que dit senyor Francesch Colomer ne cobrà dels Confrares Germans escrits en dita Confraria, per medi de Balthasar Ferrer, y a mi pertanyer deuhen, per haver extret en sort, als 12 de Juliol del any 1758, en la extracció feta en poder del Notari avall escrit, com a altre dels Germans Esclaus escrit en lo Llibre de la Germandat de la Confraria de Sant Elm, instituhida y fundada en la Iglésia Parroquial de Mataró; y com dit Colomer fins lo die present haga cobrat de dita Germandat solament cent set lliuras, dos sous, nou diners, y dit Colomer ne firmà, de tot lo que per medi de dit Ferrer cobraria, una obligació, en Actes de mi lo Notari infrascrit als 16 Juliol de dit any 1758. Lo modo de la paga de ditas cent set lliuras, dos sous, nou diners, fou y és tal, que aquellas rebo comptans, ab diner effectiu realment y de fet, en presència del Notari y testimonis avall escrits; y axís en testimoni de ditas cosas no sols fas, y firmo, a favor de dit senyor Francesch Colomer la present apocha, sinó també, ab thenor de la present, cancel.lo y anul.lo la expressada obligació feta dit die 16 juliol de 1758. Axí, y de tal manera, que ni a mi, ni als meus aprofitar puga, ni al dit senyor Francesch Colomer, ni als seus, danyar ara ni en temps algun, baix obligació de mos bens, y ab totas renunciacions de dret necessàrias, y axí ho firmo, de mà mia pròpria, en dita ciutat de Mataró, en los sobre expressats die, mes y any, essent presents per testimonis Pere Ferrer, menor, daguer, y Joseph Janer, mariner habitants en Mataró.

Juan Boter, meriner

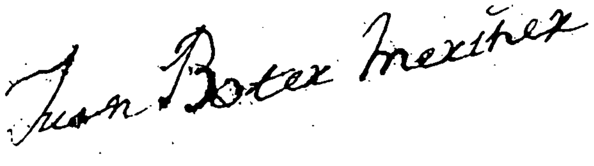

Ante me Doctorem Bonaventuram Català, Presbiterum et Vicarium Parochialis Ecclesie Mataronis, et dicto nomine autoritateque ordinaria Notarium Publicum dicti Civitatis Mataronis.

NOTES.

1.- Als FULLS/36, data gener 1990, transcrivírem un primer document del vicari Bonaventura Català (o Cathalà), molt probablement mataroní, de la família de Can Català de Valldeix.

— DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA —

La Creu de Terme i la Rambla. (1960) Fotografia Arxiu Cuyàs, Barcelona.

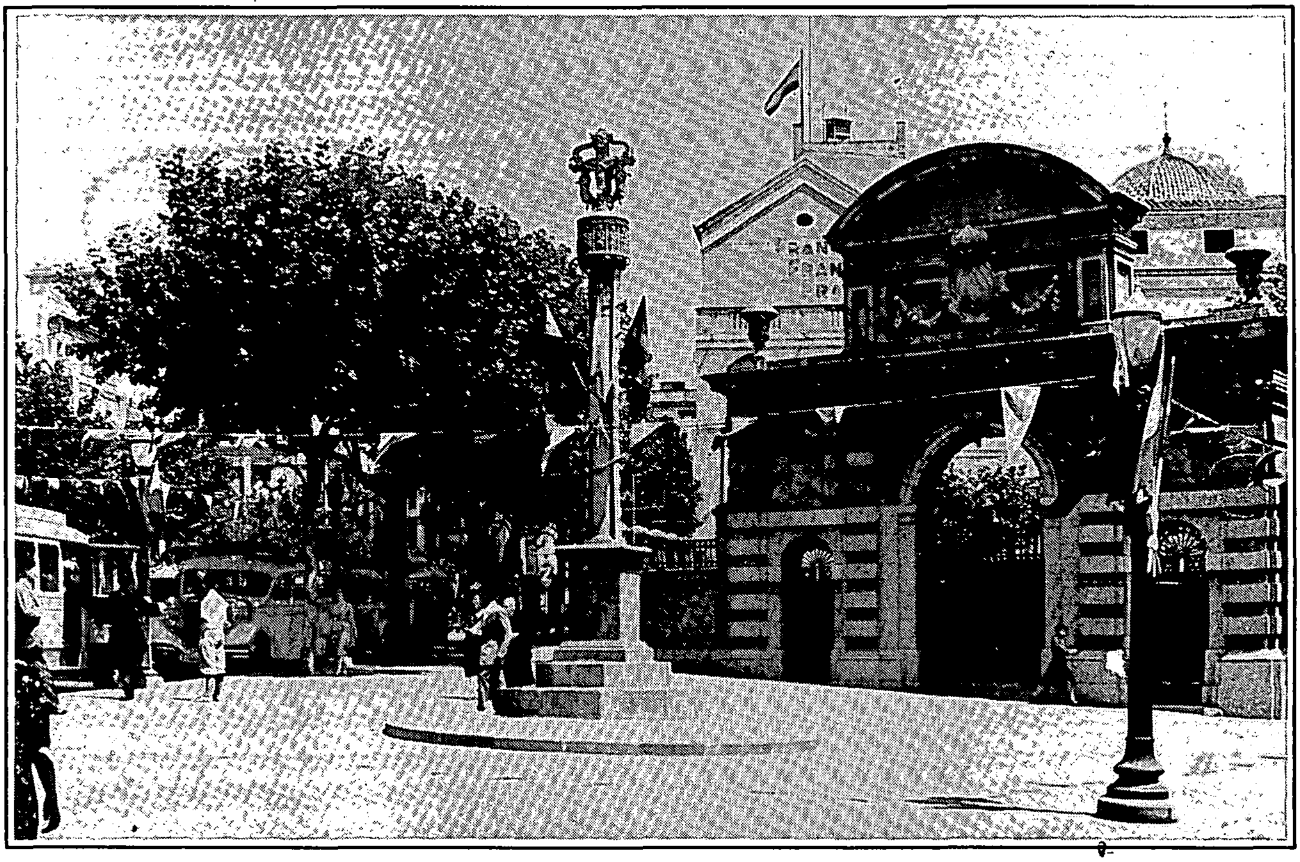

La Creu de Terme i l'antiga portalada del pati de Santa Anna. (1950) Fotografia Arxiu Cuyàs, Barcelona.

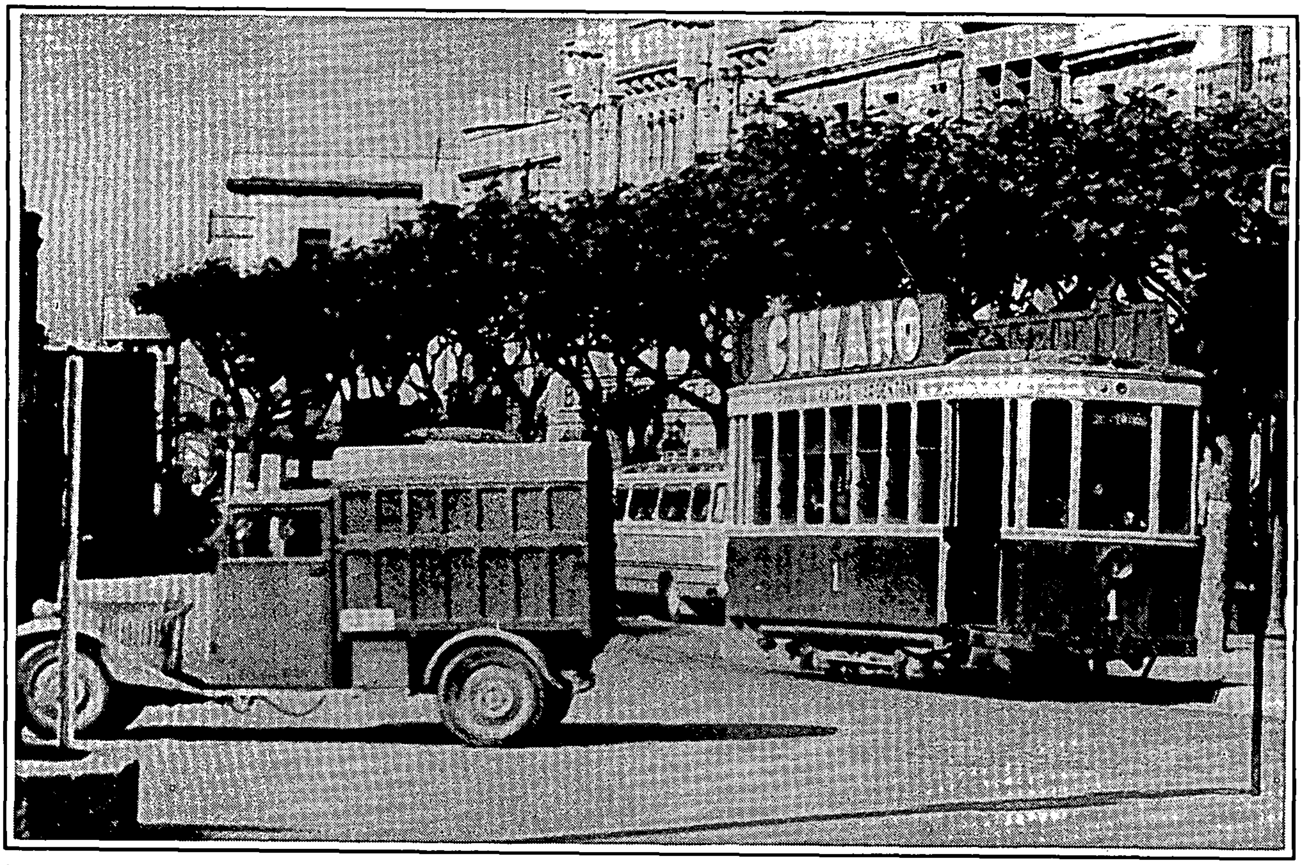

La Rambla. (1950) Fotografia Arxiu Cuyàs, Barcelona.

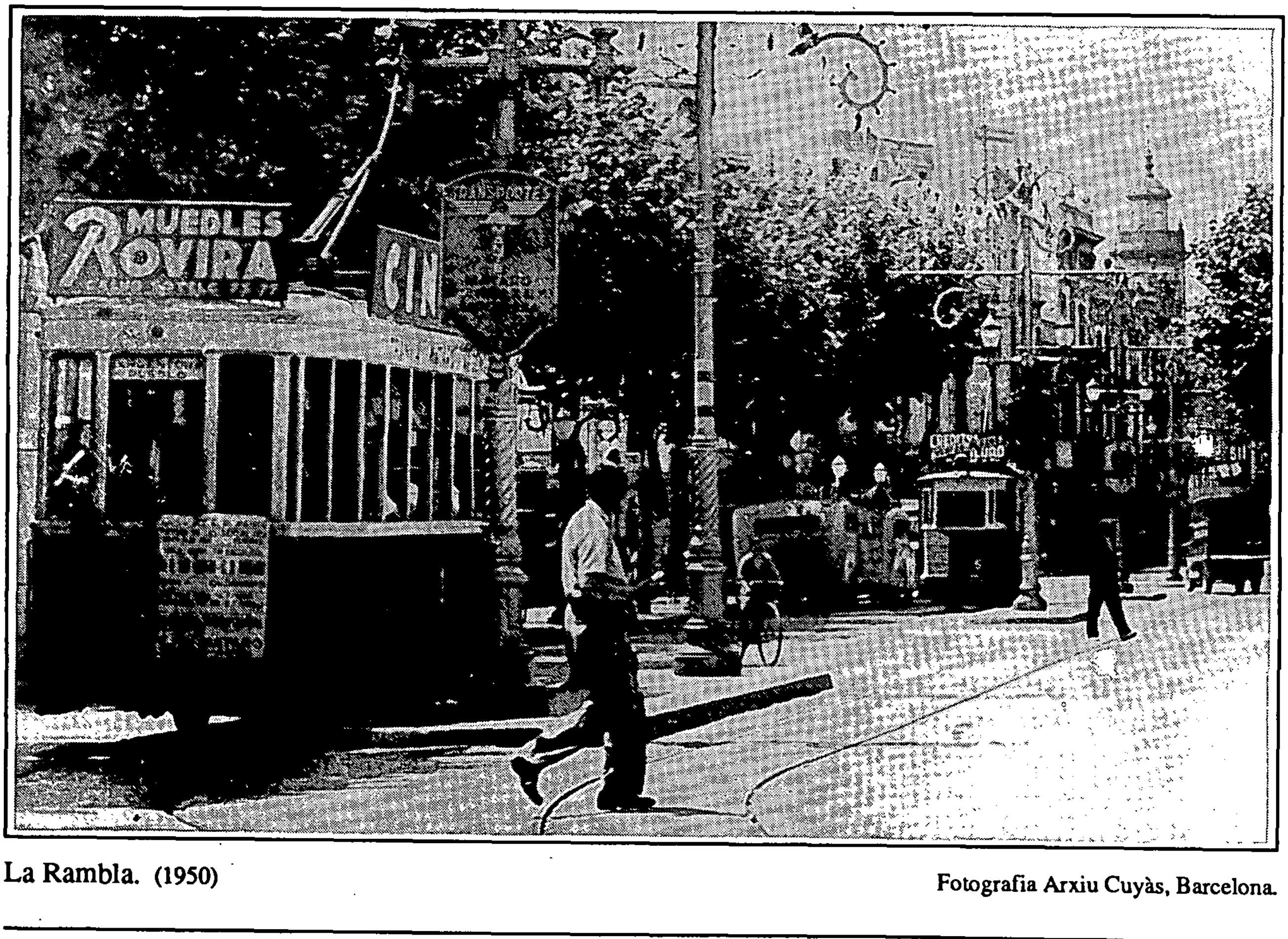

La Rambla. (1950) Fotografia Arxiu Cuyàs, Barcelona.

La Rambla. (1950)

Fotografia Arxiu Cuyàs, Barcelona.

L'antic Hotel Suís. (1970)

Fotografia MASM.

Museu Arxiu de Santa Maria
Mataró

amb la col.laboració del
Servei d'Arxius del Departament de Cultura
de la Generalitat de Catalunya